

Política urbana i pensament econòmic. Barcelona, 1901-1939

Francesc Roca Rosell

ADVERTIMENT. La consulta d'aquesta tesi queda condicionada a l'acceptació de les següents condicions d'ús: La difusió d'aquesta tesi per mitjà del servei TDX (www.tesisenxarxa.net) ha estat autoritzada pels titulars dels drets de propietat intel·lectual únicament per a usos privats emmarcats en activitats d'investigació i docència. No s'autoritza la seva reproducció amb finalitats de lucre ni la seva difusió i posada a disposició des d'un lloc aliè al servei TDX. No s'autoritza la presentació del seu contingut en una finestra o marc aliè a TDX (framing). Aquesta reserva de drets afecta tant al resum de presentació de la tesi com als seus continguts. En la utilització o cita de parts de la tesi és obligat indicar el nom de la persona autora.

ADVERTENCIA. La consulta de esta tesis queda condicionada a la aceptación de las siguientes condiciones de uso: La difusión de esta tesis por medio del servicio TDR (www.tesisenred.net) ha sido autorizada por los titulares de los derechos de propiedad intelectual únicamente para usos privados enmarcados en actividades de investigación y docencia. No se autoriza su reproducción con finalidades de lucro ni su difusión y puesta a disposición desde un sitio ajeno al servicio TDR. No se autoriza la presentación de su contenido en una ventana o marco ajeno a TDR (framing). Esta reserva de derechos afecta tanto al resumen de presentación de la tesis como a sus contenidos. En la utilización o cita de partes de la tesis es obligado indicar el nombre de la persona autora.

WARNING. On having consulted this thesis you're accepting the following use conditions: Spreading this thesis by the TDX (www.tesisenxarxa.net) service has been authorized by the titular of the intellectual property rights only for private uses placed in investigation and teaching activities. Reproduction with lucrative aims is not authorized neither its spreading and availability from a site foreign to the TDX service. Introducing its content in a window or frame foreign to the TDX service is not authorized (framing). This rights affect to the presentation summary of the thesis as well as to its contents. In the using or citation of parts of the thesis it's obliged to indicate the name of the author.

POLÍTICA URBANA I PENSAMENT ECONÒMIC.
BARCELONA, 1901-1939

Tesi doctoral dirigida pel Dr. Fabià Estapé Rodríguez i presentada per Francesc Roca Rosell per a obtenir el grau de doctor en ciències econòmiques.

Facultat de Ciències Econòmiques i Empresariales
Universitat de Barcelona.
Maig del 1977.

POLÍTICA URBANA I
PENSAMENT ECONÒMIC.
BARCELONA, 1901-1939

Vol. II

Francesc Roca Rosell

II. LA CRISI DE LA CIUTAT CAPITALISTA I LA 'NOVA ECONOMIA URBANA'

10. Crisi economica, crisi urbana.

EL "COL.LAPSE D'UN SISTEMA ECONÒMIC" I " LA CRISI D'UNA CIVILITZACIÓ"

La crisi urbana dels anys 30 s'ha d'inserir en la crisi general de la formació capitalista, que segueix, simbòlicament, al crack de la Borsa de Nova York, l'octubre de 1929. Els lligams entre la crisi de les ciutats capitalistes -crisi del seu mercat de treball, crisi de l'habitatge, dels transports urbans, etc.- i la crisi de la formació capitalista s'establí molt aviat. Al Sud dels Pirineus, les anàlisis de la crisi econòmica mundial foren, és clar, escasses. Ara bé, el nombre petit de treballs, no exclou el fet de que en molts casos el seu interès sigui, des d'una òptica actual, gran. En un altre lloc (Artal, 1975) n'hem parlat amb un cert deteniment. El que cal subratllar, ara, és que tan les anàlisis més lligades a l'economia convencional (Perpinyà, 1931; Reventós, 1934; Tallada, 1935) com les més lligades a l'economia no-convencional (Orto, 1932; Santillan, 1932, 1936; Fàbregas, 1932; Nin, 1930), inclouen notes "diferencials" sobre les que val la pena aprofundir.

L'impacte de la crisi de la formació capitalista en l'estructura econòmica d'Espanya va tenir uns efectes paral·lels en el camp científic, considerables. Entre 1929 i 1936, en efecte, es van publicar alguns dels textos més importants per a comprendre, globalment, els problemes de l'economia espanyola: la síntesi de Perpinyà (1935), els informes de Schweitzer (1932), de Beckerath (193), S. Schmolke (1931), del .... S.E.B.E.M. (1935), els treballs de la Unión Económica en els que col·laboraren Tallada, De Torres, Ventosa, les memòries -fonamentals- de Calvo Sotelo (1931) i, també, al mateix temps, els papers de Santillan (1936), Leval (1932), Maurin (1930, 1932), Varga (1936), Ganz (1934).

Aquestes anàlisis sobre la crisi de l'estructura econòmica espanyola, sobre "el col.lapse d'un sistema econòmic", com escrigué Maurin (1932), són el prefaci indefugible per a una aproximació a la crisi urbana dels

anys 30, al Sud dels Pirineus. Caldrà, doncs, esboçar-ne els trets fonamentals i discutir-ne les tesis principals. Començar per les tesis de Eugen Varga pot ésser útil, car es tracta d'una de les elaboracions més congruents i, de fet, menys conegudes.

L'anàlisi de la situació econòmica espanyola d'E. Varga.

Eugen Varga és l'autor d'un informe sobre l'economia espanyola fins el 20 d'abril de 1936, que fou publicat uns mesos més tard, just abans de l'esclatament de la guerra civil (Varga, 1936). Aquest informe, a desgrat de l'ús nul que se n'ha fet posteriorment, és un papar clau per a comprendre la crisi de l'economia espanyola dels anys 30 i, alhora, la visió d'aquesta crisi que podia ésser majoritària dins el camp marxista. Una característica personal de Varga -el fet d'ésser foraster- explica certs errors i explica, també, la rapidesa (potser) excessiva en l'elaboració d'una síntesi, a partir d'unes fonts bibliogràfiques i estadístiques gens exhaustives.

Els lemes de partida de Varga són: primer) Espanya, degut a l'endarreriment del sector industrial, és, encara, i com en el moment de la I República, un estat semifeudal; segon) en conseqüència, a desgrat de les successius intents per part de la burgesia d'aconseguir el poder, la resolució burgesa no ha estat, encara, feta ("el caràcter especial de la situació consisteix en que la burgesia espanyola, a pesar de la larga serie de 'revoluciones' que han estallado durante el siglo último, no ha realizado aún siquiera la revolución burgesa" (Varga, 1936, 289!); tercer) però la burgesia, davant l'onada popular, s'ha tirat enrera, ha esdevingut conservadora i, en aquestes circumstàncies, correspondrà a la classe obrera industrial la realització del contingut fonamental de la revolució burgesa: la reforma agrària. Segons von Beckerath, citat per Varga, "la revolució espanyola és una revolució burgesademocràtica, feta, en gran part pels socialistes" (Beckerath, 1933, citat per Varga, 1936, 290).

El primer lema serà el més extensament desenvolupat en el text de Varga. La resposta a la pregunta: "Por qué España continúa siendo todavía hoy un país semifeudal?" es troba seguint a Varga, no únicament en el camp econòmic. Cal endinsar-se en el camp més general de la història i en el camp, més elemental, de la geografia.

Varga parteix de la visió geogràfica d'Elysée Reclus . Uns quants trets morfològics -les serralades que divideixen el país, la irregularitat del règim hidrològic, les oscil·lacions climatològiques, l'escassa pluviositat, etc.) ferien d'Espanya un país africà, malgrat la seva pertinença formal a l'Europa Occidental. L'aïllament de comarques i regions explicaria, en part, el "carácter sedentario de la población española... el censo de 1930 muestra que, de los 23,6 millones de habitantes de España, solamente 3 millones viven fuera de la provincia en que han nacido!" (290). Aquest sedentarisme explicaria, segons Varga, "la energía con que se mantienen aún en España las supervivencias del feudalismo y el carácter nacional de los diferentes pueblos que en España viven".

Les condicions naturals també explicarien, en part, l'endarreriment de l'agricultura i les dificultats d'un desenvolupament capitalista ("las malas cosechas, el hambre y las epidemias que caracterizan la historia de España entorpecen el desarrollo de la agricultura, hacen difícil el desarrollo del capitalismo -muy poca capacidad del mercado interior, pequeñas posibilidades de acumulación de capital-, mantienen las condiciones feudales en el campo" (290).

Ara bé, "un cierto número de factores políticos (històrics) han influido aún más considerablemente que estos factores geográficos en favor del mantenimiento de las condiciones feudales en España" (290).

Utilitzant idees i materials de qualitat i orientació diverses -Mac Cabe (1931), Madariaga (1930), Reclus (1888), Buckle (1857-61), Marx (1854), Engels (1873)- Varga assaja una síntesi històrica interessant: "hasta el año 711, la historia de España se parece a la de los otros países de

Europa Occidental..." (290-291). La invasió dels àrabs i l'esclat de la civilització àrab a la Península són fets absolutament diferencials. El creixement econòmic -i els èxits científics- són importants: a les universitats hispàniques són les úniques que, a Europa, ensenyen matemàtica, ciències de la natura, medicina. El triomf final dels bàrbars de les zones montanyoses del Nord de la Península, que tenen una política territorial absolutament negativa en termes de creixement econòmic, té unes conseqüències a llarg terme ben clares: la llarga decadència econòmica. Sobretot, perquè la conquesta militar i econòmica d'Amèrica no generà un procés d'acumulació primitiva de capital: "en lugar de desarrollar la producción en el país, el dinero fácilmente ganado sirvió para la compra de mercancías en el extranjero... la renta interior pasó a un segundo plano" (291). Aquest fet és combinat, a més, amb l'expulsió dels morescs-artesans, camperols, comerciants, metges -que constituïen el teixit fonamental de la mà d'obra qualificada a àrees molt importants de la Península i que significà la fi (quasi) absoluta de les formes culturals i econòmiques de la cultura àrab a Espanya.

Varga cita in extenso a Buckle^{\$}, per a explicar la decadència de les principals ciutats de la Corona: Sevilla, Tolódo, Segovia, Burgos... La decadència política és concordant amb la decadència econòmica. Així:

\$ Varga considera el text de Buckle ric i original, útil per a conèixer la història d'Espanya i, al mateix temps, considera al seu autor com a idealista car considera a la història com un desenvolupament de l'esperit. Schumpeter (1971, 491) en canvi, a part de considerar l'èxit públic del llibre, situa a Buckle, entre els que fan un Montesquieu vulgar, entre els materialistes que feien seva la frase "Der Mensch ist was er isst" (L'home és allò que menja). L'aparent contradicció d'ambdues qualificacions desapareix si s'admet que el materialisme estricte és, també, una forma d'idealisme.

"España... cayó en el siglo XVIII bajo la dependencia política de Francia" i, com a conseqüència de les pèrdues de les restes colonials en etapes successives al XIX, "a comienzos del siglo XX, España se queda reducida a su propio territorio" (292). Al llindar del segle actual, doncs, a desgrat del nombre realment elevat d'intents -tots fallits- de canviar les bases del poder polític (desamortització de bens de l'Església i expulsions d'ordres religiosos inclosos), el bloc agrari (i el seu intel.lectual col.lectiu: l'Església) seguirien, segons Varga, en una situació de prevalència.

La pèrdua de Cuba i Filipines són, però, l'inici d'un canvi general important. La crisi de 1898 -i de retop la generació catalana de 1901- són explicades així per Varga: "la pérdida de los restos de su imperio colonial obligó a las clases dominantes españolas a contentarse con la explotación de la población de su propio país. Tuvieron que consagrar su atención a los recursos interiores y desarrollar las fuerzas productivas del país. El reflejo ideológico de este cambio fué la "renovación intelectual" proclamada por la 'generación del 98'" (292). Prat de la Riba havia escrit, molt aviat, quelcom molt semblant, quan deia "desde el desastre colonial (Catalunya) concentró sus esfuerzos en obtener la reforma de la legislación local" (1909a). A Catalunya, la burgesia industrial de Barcelona, després de la pèrdua del mercat colonial, es llençà a l'ús del propi territori -i per això calia un marc administratiu diferent: la llei d'administració local-. Aquesta iniciativa, però, connectava, en certs punts, amb els interessos de les capes populars i això feia que, momentàniament, Prat pugués situar-se com a capdaverter.

A nivell espanyol, aquesta preocupació per al desenvolupament de les forces productives (que es lligà amb els efectes econòmics de la primera guerra mundial, que Varga no menciona explícitament), significà un canvi de la política econòmica: "al igual que en la Alemania de antes de la guerra, la política económica condujo a un compromiso entre los propie-

tarios terratenientes y la burguesía indígena" (292). Aquest compromís, el que seria anomenat per Maurín (1932), bloc agri-feudal, configura l'economia espanyola dels anys 30.

El breu recorregut històric d'Eugen Varga s'acaba en aquest punt. Tot seguit s'obre una anàlisi específica sobre la situació econòmica, fent una secció en el període 1930-36.

De quins papers parteix Varga per a realitzar la seva anàlisi? Fonamentalment, utilitza anuaris estadístics -l'Statesmann Year Book, l'Anuario estadístico de España, l'anuari de la Societat de Nacions- reports, per exemple: Agrarian Conditions in Spain, realitzat el 1920 per la Societat de Nacions- i alguns assaigs -sobretot la síntesi de Perpinyà Grau, en la seva primera versió (1935), que és aquí utilitzada per primera vegada.

L'anàlisi de l'economia espanyola comença per unes notes sobre l'espai econòmic espanyol. Varga assenyala que els 505.000 km². d'Espanya, en fan "el más vasto de los países capitalistas de Europa, después de Francia" (292). La relació espai/habitant és, però, molt baixa i, amb tot, "a pesar de la superabundancia del espacio, el pueblo español es uno de los más pobres de Europa" (id).

L'espai econòmic és infrautilitzat, des de l'òptica de la seva utilització agrícola, segons es despren de les xifres següents:

en milions d'hectàrees

superfície total	50,510
territori desèrtic	5,097
muntanyes i pasturatge	23,642
ciutats, carreteres, etc.	1,441
territori cultivable	20,330
territori no cultivat	5,019
superfície cultivada	15,311

Font: Anuario estadístico de España 1932-1933, 124
(Varga, 1936, 292)

La situació s'agreuja si es té en compte que no s'utilitza el 'dry farming' ("agricultura seca", segons Varga) i que, només la meitat de les terres susceptibles d'ésser regades, ho són realment, encara que els rendiments dels regadius siguin molt superiors. Els rendiments mitjans del blat a Espanya (9,1 quintars metris per ha. el 1928-32, 10,5, el 1933) són inferiors a la mitja dels països de l'Europa capitalista (15,1, el 1933).

El quasi estagnament de la producció agrícola espanyola és una conseqüència, segons Varga, del tipus de relacions que s'estableixen en el procés productiu. Aquestes relacions venen determinades pel caràcter de la propietat del sòl agrícola que configura latifundis i/o minifundis. Segons un treball de Lucien Graux, les propietats de més de 100 ha. representen el següent % de la superfície total:

províncies	Badajoz	Cáceres	Granada	Màlaga	Còrdova	Sevilla	Cadi
percentatge	51	61	57	51	57	66	70

Font: Graux, 1932, 85

Els testimonis d'un viatger nordamericà -C.I. Cooper- i d'un 'escriptor reaccionario' -Juan Castrillo Santos (1934)- són aduïts per Varga que conclou: "Sería demasiado largo el enumerar todas las cargas feudales (dels senyors, dels eclesiàstics, dels usurers); éstas son, en su conjunto, las mismas que estaban en vigor en todos los países de Europa antes de la emancipación de los campesinos" (293).

Ara bé, l'extrema protecció duanera dedicada a l'agricultura, el proteccionisme agrícola, que Perpinyà Grau descobreix, porta a fenòmens cada cop més complexos: l'escalada dels preus agrícoles espanyols^{\$}, per

\$	Index dels preus al major 1932 - 1933				1913=100
	1929	1930	1931	1932	
preus agrícoles	180	178	180	181	
preus industrials	165	168	168	164	

Font: Anuario estadístico de España, 1932-1933 (Varga, 1936, 293)

exemple, en plena davallada dels preus agrícoles arreu del món, que recau sobre els nivells de consum de la classe obrera de les ciutats i de la petita burgesia urbana, fent d'Espanya un dels països amb consums alimentaris per càpita més baixos. De fet, però, la política proteccionista (i la seva conseqüència: la inflació dels preus agrícoles) és un factor negatiu per a l'augment de la producció agrícola. Car, "todo aumento de la producción puede, teniendo en cuenta la restricción del mercado, conducir a una superproducción y a una baja de los precios, y sería, por consiguiente, una amenaza para la renta territorial de los grandes propietarios" (294). Tota reforma destinada a augmentar els nivells de la producció agrària serà, doncs, refusada pels grups socials lligats a la renda del sòl agrícola. Però aquest refús té unes repercussions decisives en el desenvolupament industrial.

La indústria espanyola es troba, segons Varga, en una situació que es pot definir a partir dels quatre punts següents:

a) Situació relativa desfavorable en relació als països europeus industrialitzats.

b) Feble creixement industrial que, així i tot, es veu abocat a crisis periòdiques de superproducció, degut a la migradesa del mercat de consum interior

c) Elevat cost de producció degut, en primer lloc, a l'alt nivell dels preus agrícoles que repercuteixen en l'alimentació, un dels components fonamentals del nivell de subsistència que determina, en certa forma, el nivell de salaris, i, en segon lloc, a la impossibilitat d'una plena utilització de la capacitat industrial

d) El benefici del capital industrial s'ha de basar, doncs, en la protecció aranzelària del mercat interior, que implica elevació de preus constant i reducció del mercat, amb subtutilització de la capacitat de producció que repercuteix en els costos. Es tracta d'un procés recurrent, circular, que actua de forma autònoma: "El capital español no puede salir de este círculo vicioso sin una revolución agraria" (294).

Els quatre punts de Varga són molt semblants als de Perpinyà: paral·lisme, inspiració? Es difícil, avui, saber-ho. En qualsevol cas, de l'anàlisi en surten conclusions diferents: Varga, veu necessària la revolució agrària, Perpinyà en té prou amb un augment qualitatiu del lliurecanvi de productes agrícoles i primeres matèries.

Els recorreguts col·laterals que Varga realitza el porten a idèntiques conclusions. Així, d'unes estadístiques de producció per branques industrials i de la distribució del capital per grups industrials, en dedueix "el considerable retraso de las industrias metalúrgicas, mecánica y química, así como el relativo predominio de la industria ligera" (294), que il·lustren, segons Varga, l'endarreriment de l'estructura industrial espanyola.

Una investigació molt sumària sobre la utilització dels mitjans de producció arriba, de seguida, a la conclusió de que al sector elèctric, en el sector transports, en la producció de ferro colat i d'acer existeix subutilització de la capacitat productiva.

Varga s'interroga, també, sobre el fracàs dels ferrocarrils com a motor d'industrialització. Per a explicar aquest fracàs caldria tenir en compte, escriu, primer, el paper del capital francès i britànic en la construcció i en el manteniment de la xarxa ferroviària; segon, els elevadíssims costos de construcció, donada l'estructura física del país; tercer, els traçats de les línies per àrees de pobresa i una certa no consideració de les necessitats de transport dels nuclis industrials d'Astúries, Biscaia i Catalunya; quart, l'especial escàs transport de mercaderies implica elevació de les tarifes de transport i, conseqüentment, disminució de mercaderies transportades. En resum, "aunque la red de ferrocarriles está poco desarrollada, lo está, sin embargo, demasiado en relación con el carácter atrasado de la agricultura española y de la economía en general" (295).

La política econòmica adoptada és sempre la mateixa: els augments aranzelarís ("cada capa, cada grupo de las clases dominantes, lleva una lucha constante con vistas al aumento de la protección, lo que constituye una fuente permanente de conflictos interiores y de corrupción" (id)). Però la protecció no és, en opinió de Varga, una solució real, car augmenta constantment els preus i els costos interiors. Les xifres de la balança comercial de tres anys són suficientment explícites de la no-sortida d'una situació duradora:

Comerç exterior. Espanya.	milions de pessetes-or		
<u>Importació</u>	1933	1934	1935
Matèries primes	257	238	243
Productes manufacturats	306	324	350
Productes agrícoles	114	117	98
<u>Exportació</u>			
Matèries primes	88	81	85
Productes manufacturats	89	91	82
Productes agrícoles	350	308	284

Font: Eildi enst für Aussenhand
und Auslandswirtschaft, 7.3.1936
(Varga, 1936, 295)

Com ha rebut l'estructura econòmica que fa palesa una balança comercial d'aquest tipus, l'impacte de la crisi? La resposta de Varga és, dins el marc d'una síntesi, bastant matisada: "el estado atrasado de la industria y, en general, de la vida económica españolas, tiene por resultado que la crisis económica de España no ha tenido la profundidad que ha alcanzado en los países industriales dirigentes; pero se mantiene tanto más tiempo y no manifiesta signo sensible de mejoría" (295-296). I utilitza l'index de la producció industrial per a il·lus-

trar aquesta afirmació:

Index de la producció industrial. Espanya. 1929=100

1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1936
89,2	100	98,6	93,2	88,4	84,4	85,5	85,6

Font: Bulletin de la Société des Nations, 1936
(Varga, 1936, 296)

Una observació de molt interès, com és afirmar que "las violentas luchas interiores influyen, desde luego (en la no-recuperació dels nivells productius de 1929), en el sentido de que impiden el vencer la crisis sobre una base capitalista" (296), porta a plantejar, decididament, la qüestió de "la lucha de clases en la España de hoy", a on l'autor, basant-se en l'anàlisi dels sectors econòmics anterior, intenta analitzar les classes, definides en termes econòmics. Una anàlisi de les classes socials lligat a una estructura econòmica: aquest és un fet científic important. Perpinyà, per exemple, conclou la seva anàlisi amb l'estudi de les polítiques comercials alternatives. Al darrera dels espais -Interior, Perifèria- i dels sectors de Perpinyà no hi ha classes, hi ha un espai en blanc. Varga es proposa omplir-lo. Estableix els següents grups:

- a) Els propietaris terratinents
- b) La burgesia
- c) La capa superior dels camperols
- d) Els oficials i els funcionaris
- e) La petita burgesia urbana
- f) Els pagesos pobres i els petits propietaris agrícoles
- g) Els obrers agrícoles
- h) Els obrers de la indústria, del comerç i dels transports.

Sintèticament, les notes per a caracteritzar cadascun d'aquests grups serien:

a) Conjunt de 20 a 30.000 terratinents, amb propietats de 100 a 100.000 has., que totalitzen 2/3 de la superfície del país. Existeixen, a més dels "grandes de España", a) "una pequeña capa de propietarios terratenientes de origen capitalista, b) un cierto número de grandes terratenientes participan en las empresas capitalistas". Agrupats a la C.E.D.A. i al partit agrari. Un subconjunt: "la Iglesia, con sus diferentes organizaciones, es, sin duda, el mayor terrateniente de España. Pero, al mismo tiempo, es el más rico capitalista de España..." (296).

b) Més feble que als altres països capitalistes d'Europa. A diferència del grup a) "la burguesía está dividida desde el punto de vista nacional: en la principal región industrial de España, a Cataluña, la burguesía es, en su mayor parte, catalana" (id). L'oposició renda del capital/renda de la terra ha disminuït però degut a l'articulació econòmica entre els dos grups i a la seva col·laboració política en la definició d'una política econòmica proteccionista i en el manteniment de l'ordre. Amb tot, es mantenen les oscil·lacions pendulars d'aquest grup entre la revolució (burguesa) i la reacció (feudal).

c) Els que posseeixen de 20 a 100 has. No han actuat autònomament en el camp polític.

d) Els oficials són numèricament importants:

<u>Exèrcit de terra, Espanya, 1931</u>			
Total	105.000 homes		
generals	195 en actiu	437 a la reserva	
ofic.superiors.	5.938	"	407 "
capitans.	5,291		
altres oficials	5.707		

Font: Anuario estadístico de España 1931-32 (Varga, 1936, 297)

"Una fuerza que, sobre todo a causa de la agravación de la lucha de clases, puede jugar un papel político independiente, tanto más cuanto que está animada de un riguroso espíritu de cuerpo" (297). L'anàlisi del funcionament intern de l'organització militar -és a dir, del paper de les 'juntas'- es realitza amb cites de Madariaga (1930). El llibre de Maurin (1935), en canvi, no és tingut en compte (Perpinyà no dedicarà cap ratlla a l'exèrcit a desgrat de la seva indiscutible transcendència econòmica).

Els alts funcionaris, reclutats entre la noblesa, tenen un paper polític-econòmic important: reproduïxen el funcionament del caciquisme vuitcentista, a desgrat dels canvis polítics.

e) Artesans, comerciants, petits funcionaris, professionals lliberals, intel·lectuals, estudiants: són un milió. "La actividad política de la pequeña burguesía urbana es importante porque vive en los centros de la vida política: las grandes ciudades" (id). Oscil·la entre les classes dominants i les classes subalternes. Es dona una escissió entre els intel·lectuals: hi ha un sector d'intel·lectuals al servei de l'Església, un altre "se hace el campeón de la revolución burguesa contra la Iglesia y contra las supervivencias feudales" (id). Aquesta escissió, però, no és, doncs, una 'particularitat dels intel·lectuals espanyols' com argumenta Varga, sinó una particularitat de tot bloc intel·lectual (Però les anàlisis dels Quaderns gramscians (1948-56) no eren conegudes, és clar, als anys 30). D'altra banda els intel·lectuals -al servei de l'Església o al servei de la revolució burgesa- semblen més un grup a part, que un subconjunt de la petita burgesia urbana. Però aquesta és una qüestió que cal presentar extensament a una altra banda.

f) Es fa difícil amb les estadístiques existents diferenciar aquestes dues capes de camperols. En qualsevol cas les diferències de les

rendes que perceben són petites. Constitueixen la capa més nombrosa de la formació social espanyola. Varga, "sobre la base de alguns càlculs" (298) apunta: 3 milions de camperols pobres i mitjans, 2 milions d'obriers agrícoles, 0,2 milions de terratinents i camperols rics (id). Existeix, doncs, una massa de 5 milions de treballadors agrícoles amb uns nivells de renda i de consum molt baixos. Segons Eugen Varga, "agrupar a esta masa de campesinos pobres bajo la dirección del proletariado industrial... tal es el principal problema estratégico de la revolución que actualmente se desarrolla en España" (298).

g) De 1,5 a 2 milions d'homes. Salariis molt baixos i, a més, només per a 150-200 dies/any. "Si los campesinos trabajadores en España son muy pobres, los obreros agrícolas son miserables" (id)

h) Ni al Anuario estadístico, ni al Statesman Yearbook hi ha xifres de persones ocupades a la indústria i a certs serveis. Varga utilitza les xifres contradictòries dels serveis estadístics alemanys:

Obrers de la indústria i de les mines. Espanya.

1910	1.098.500	1961.000
1920	1.698.700	2052.300

1932   1935

Font: Statistisches Jahrbuch für das Deutsche Reich, 1932, 1935

(Varga, 1936, 298)

Salariis reals més baixos que els altres països d'Europa occidental. Raons? La pressió a la baixa en el mercat de treball que exerceix la massa de camperols que es precipita a les ciutats: "por esto la

revolución agraria es necesaria también para la clase obrera de las ciudades" (298). Atur, oficialment, 216.000 parats totals i 258.000 parcials, el març de 1936 (298). Varga s'interroga sobre els successius fracassos polítics d'un moviment obrer, com l'espanyol, tan extraordinàriament combatiu. Les causes d'aquests fracassos cal cercar-les en tres fets: la manca de coordinació entre obrers i camperols, la divisió de la pròpia classe obrera i la manca de coordinació entre lluites obreres i lluites d'emancipació nacional.

La divisió de la classe obrera a Espanya presenta uns trets específics. Als altres països de l'Europa occidental la divisió es produeix entre reformistes i revolucionaris. A Espanya la divisió és triple, car cal afegir-hi un importantíssim sector anarcosindicalista. Aquesta divisió té, a més una base territorial molt clara. Però aquesta observació -fonamental- no és desenvolupada per l'autor. En canvi, hi ha un intent -interessant- per a explicar l'anarcosindicalisme. Més endavant hi entrarem en detall.

L'anàlisi de les classes que realitzà Eugen Varga, permet realitzar un cert nombre d'hipòtesis i, al mateix temps, presenta les dificultats estadístiques elementals amb que hom pot trobar-se. Els testimonis (no: les enquestes) substitueixen, en part, aquestes mancances. Així, per exemple, en un informe consular anglès, Varga pot llegir que per als obrers industrials, "el alquiler es muy elevado, lo que tiene por resultado que en los barrios obreros varias familias vivan en un piso que apenas bastaría para una familia poco numerosa" (298).

Una afirmació del treball de Varga -"la revolución agraria es necesaria también para la clase obrera de las ciudades"- connecta, amb precisió, algunes de les dades fonamentals de la seva anàlisi de les classes i l'articula amb els problemes generats per l'estructura eco-

nòmica. Per què? Perquè la revolució agrària (que és diferent, es diu, de la moderada reforma agrària de la república) esdevé una necessitat tant dels treballadors agrícoles -grups f i g- i de la burgesia industrial -grup b- com de les classes populars urbanes -grups e i h-. La sortida de la crisi urbana (= barris obrers superpoblats (298), baixos nivells de consum (293), atur important (298), crisi de la producció industrial (296)) passaria, doncs, segons Varga, per la revolució agrària. De fet, és la mateixa conclusió a la que s'arriba en un interessant debat parlamentari l'any 1933, al qual dedicarem, més endavant, unes pàgines.

La següent qüestió que es despren de l'anterior és la de saber quina força urbana (burgesia, petita burgesia, classe obrera) és capaç de dirigir les altres per a aconseguir uns canvis en l'estructura de la propietat agrària que, forçosament, implicarien una reducció substancial de les rendes percebudes pels grups a i c. Fins i tot cal preguntar-se si, a l'alçada de 1936, les classes urbanes, sense el suport de l'església i/o de l'exèrcit, podien dur endavant una revolució agrària.

En qualsevol cas, el treball de Varga il·lustra, amb fonament científic, els lligams entre els problemes que suscita l'estructura econòmica, les solucions possibles en el camp de la política econòmica i l'estratègia de les classes, que, es defineixen, és clar, en funció de l'estructura productiva del país. El treball de Varga és, en aquest sentit, més totalitzador que el de Perpinyà que li serveix de base, i, per tant, és capaç de donar un tipus d'explicacions més complexes. Hi tornarem, més avall, en el moment de parlar dels programes polítics de les classes populars urbanes. =

7 La crisi urbana, al Parlament de Catalunya 7

La "crisi d'una civilització" (Tallada 1935a) fou, també, una crisi urbana i una crisi de les estructures territorials catalanes. Si és difícil separar la crisi territorial ^(del any 30) de la crisi (o depressió) general, també cal explicar-la per causes internes. De fet, el recorregut de la política de la Gross-Barcelona havia estat molt més llarg que el de la Catalunya-ciutat. La política de la Gross-Barcelona s'havia engegat més aviat (des de 1901/1903), i havia estat continuada, ho hem vist, per la Dictadura. La Catalunya-ciutat fou la proposta central de la Mancomunitat que no es va poder concretar fins al pla sexennal de 1920, i que seria interrompuda per la Dictadura. Així, a la cruïlla de 1930/31, el desballestament de les estructures territorials catalanes és un fet inseparable de l'existència d'una metròpoli que, a més, esdevé, el 1932, capital de Catalunya.

Per a fer l'anàlisi de la crisi territorial dels anys 30 pot ésser útil l'estudi de les respostes a nivell del planejament a aquesta crisi. Algunes d'aquestes respostes seran analitzades més endavant separadament: aquest serà el cas del Regional Planning de 1932 o del Pla Macià. Ara bé, ni l'un ni l'altre cal considerar-los com a productes aïllats, fruit d'un treball disciplinar.

A la Catalunya dels anys 30 hi ha, una mica per a tot arreu, notícia d'aquesta crisi i esboços de respostes que, de vegades, arriben a la concreció. Una lectura pacient de la premsa obrera, per exemple, ens en ha donat proves (Roca 1972). Un altre tipus de font per a estudiar-la són els debats parlamentaris. Si el nou Parlament de Catalunya responia, com l'autenticitat de les votacions ho fa suposar, a les neces-

sitats i als problemes de la realitat catalana, els debats parlamentaris havien de reflexar, d'alguna manera, aquesta crisi. Aquesta hipòtesi ha dut al que suscriu aquestes ratlles a una determinada -intencionada- lectura del Diari de sessions del Parlament de Catalunya. En aquesta lectura, és clar, es deixen de banda els aspectes funcionals i jurídics del treball parlamentari i la història interna i/o política del Parlament. La guia de Camps i Arboix (1976), que, publicada abans, hagués permès al que suscriu seguir dreceres i evitar trenca-colls, només li ha servit per a fer comprovacions a posteriori.

De les 5.093 pàgines, corresponents a 259 sessions, del Diari, gairebé un terç són ocupades pels debats entorn a la reforma agrària (Llei de Contractes de Conreu). Aquest fet donaria la raó a Eugen Varga quan, a la seva síntesi, situa a la qüestió agrària en el primer lloc, si no fos per dos tipus de raons: per una banda, el debat sobre aquesta llei, és a partir d'un cert moment, un debat entorn a l'autonomia catalana; per l'altra banda, seria molt difícil, com assenyala el propi Varga, separar crisi agrària de crisi urbana, car la no reducció/desaparició de la renda del sòl agrari serà una de les condicions de la immigració camp-ciutat i de la creació d'un mercat de treball específic a les àrees urbanes.

Projectes de ley, interpel·lacions, preguntes

Excloent, però, els debats sobre la llei catalana de reforma agrària, cal assenyalar per una banda quins debats sobre projectes de llei tenen interès, des de la lectura que proposen, i quines interpel·lacions i quins precs foren adreçats al Parlament en relació a la crisi urbana.

1) En primer lloc, en un punt zero, l'Estatut Interior (o Constitució) de Catalunya (1933), car des del seu títol II -"Principis socials", en-

tre els quals el dret de propietat- fins al títol IV "Règim local", els motius per a fer-se ressó de la situació concreta de l'espai català eren infinits.

2) En segon lloc, cal parlar de les lleis aprovant els pressupostos de la Generalitat i, sobretot, de la 'Llei concedint a l'ajuntament de Barcelona les autoritzacions demanades per al pressupost de 1933' (en concret, l'ajornament de l'amortització del deute i l'aplicació o extensió de certs impostos). Car, tal com va dir al Parlament, Miquel Vidal i Guardiola, "tota l'atenció que es dediqui al Pressupost de la Generalitat, que és en xifres aproximadament la meitat del Pressupost de Barcelona, tota la mateixa atenció s'ha de dedicar quan s'estudia les finances de Barcelona" (813)^d.

En aquest sentit, els debats sobre la 'Llei facultant els Ajuntaments dels Municipis de Catalunya de més de 10.000 habitants per a establir determinats arbitris sobre solars edificats i sense edificar' (1934) foren, també, un registre de la preocupació financera del Parlament.

3) La qüestió del govern municipal, però, seria afrontada de ple en el debat -extens- sobre la Llei municipal de Catalunya, que dotaria al vell Principat d'un instrument perfectament utilitzable (Molins, 1976).

4) L'atur forçós a les grans ciutats catalanes, signe inequívoc de la crisi urbana, seria un tema que sorgiria sovint al Parlament. La llei de creació de l'I.C.A.F. (Institut contra l'atur forçós) seria una ocasió de debat però no la única.

5) La crisi de les estructures sanitàries que caldria situar al nivell dels mínims funcionals del sistema social, provocada, en gran part, pel

d

< p 411

tipus de creixement espacial de la societat catalana, seria també tractat: una 'Llei de divisió sanitària de Catalunya' i una 'Carta sanitària de Barcelona' en serien la prova.

6) La llei més important, però, a desgrat de la distanciació relativa que del seu nom pot produir al lector actual, fou la 'Llei de sanejament de poblacions'. Destinada, en primer lloc, a Barcelona, impulsada per l'alcalde Pi i Sunyer¹ (1975, 362) i inspirada en les propostes dels tècnics (del G.A.T.C.P.A.C., per exemple) i dels treballadors urbans, que la recolliren amb entusiasme (vegeu: Justicia Octubre Social 1936). Les dates de la seva presentació (29 maig 1936) i de la seva aprovació (9 juny 1936) ens descobreix, però, dues coses: el debat no fou llarg i les aplicacions "normals" de la Llei serien impossibles.

Pel que fa a interpellacions i prec, cal anotar: interpellacions sobre 'la política municipal del govern de la Generalitat' (Vallés i Pujals, 9.6.1933), sobre 'el problema de l'atur forçós' (Ruiz i Ponsetí, 12.4.1933), sobre 'les finances a Catalunya i el vigent pressupost' (Vidal i Guardiola, 1.12.1933), sobre 'el feixisme a Barcelona' (Comorera, 25.4.1933).

D'entre els "prec i preguntes", lògicament molt vius, molt immediats, és útil subratllar els següents: sobre 'les finances municipals a Barcelona' (Vidal i Guardiola, 8.3.1933), sobre 'el Comissariat de la Casa Obrera' (Comorera, 14.3.1933), sobre 'els treballs de l'I.C.A.F.' (Ruiz i Ponsetí, 21.7.1933), sobre 'la immigració i el terrorisme' (Romeva 627); un prec "per a refusar un intent de privatització de la platja de Viladecans, en contra de la Ciutat de Repós i de Vacances (Ruiz i Ponsetí, 22.12.1933), sobre 'l'ordre públic a Barcelona' (So-

ler i Bru, 7.2.1934).

El llistat d'activitat legislativa, interpel·lacions i precís i preguntes és una mostra de fins a quin punt la crisi territorial arribà al Parlament. Ara el que cal és resseguir algun d'aquests debats que -ho veurem tot seguit- susciten múltiples qüestions que només fins a cert punt serà possible recollir.

La divisió territorial

El debat sobre el títol IV de l'Estatut Interior fou interessant, a desgrat de que, com va assenyalar Vallés i Pujals, "aquest títol només té cinc articles, que més que tractar anuncien matèries tan interessants cada una d'elles com són l'autonomia municipal, la divisió territorial, el sistema electoral, hi ha l'anunci d'una Llei municipal, i es tracta fins dels mitjans econòmics que han de tenir els Ajuntaments" (1240)^{&†}.

Dintre del debat sobre el títol IV, la qüestió de la divisió territorial fou molt controvertida. Si la història dels treballs de la ponència de la divisió territorial ha estat escrita recentment[†] (Gasch 1976),[†] paga la pena llegir el que sobre la idea de la divisió es va dir al Parlament. Com és lògic, fins a cert punt, foren les dues minories (la conservadora i la socialista) les més crítiques en front a la idea que la majoria de l'esquerra havia fet seva. La crítica de la Lliga seria fonamentalment parlamentària. En canvi, la proposta de la U.S.C. seria una alternativa política (i teòrica) prou radical.

Així, les preguntes de la minoria conservadora picaven fort en front a una majoria dubitativa: "l'organització de Catalunya, es farà a base d'un Estat unitari o a base d'una desarticulació de funcions semblant

(&) Les referències bibliogràfiques dels debats parlamentaris seran molt simples: hi haurà, només, la indicació de la pàgina corresponent al Diari de sessions.

12907 ←

a l'esquarterament actual en províncies, amb subdivisions que corresponguin més o menys als actuals partits judicials? (Vallés i Pujals, 1245).

La posició socialista era, en canvi, molt clara: no tractava de posar obstacles o d'ironitzar amb escepticisme, sino que incloïa una proposta argumentada: "l'Estat o la regió no té ^{de} cap manera el dret de proposar als Municipis quines són les agrupacions en les quals s'han de constituir (...) nosaltres hem proposat que el territori de Catalunya estarà integrat per municipis autònoms que podran voluntàriament delegar part de les seves atribucions en una federació comarcal o superorganismes creats per ells mateixos" (Ruiz i Ponsetí 1247). En front al comarcalisme dominant dins la majoria, els socialistes es declaraven municipalistes: "nosaltres creiem que els municipis constitueixen un organisme polític complet; en realitat, l'únic, el més evident de tots" (Serra i Moret, 1313). I afegien: "voldríem nosaltres que... els nostres municipis vinguessin a ser unes vertaderes cooperatives de consums i de producció, que arribessin a ser els Centres de contractació de treball, que arribessin a tenir a la seva mà... tot el que representi habitació, higiene i totes aquestes funcions que avui estan interdites i intervingudes per tots els poders" (id, 1314). En definitiva, la posició socialista deïa que "quanta més força donéssim als municipis, més trauríem de nosaltres aquestes noses que ens farà la divisió territorial de Catalunya. La divisió territorial de Catalunya no pot portar més que el reconeixement i consagració d'aquell caciquisme que si ha estat monàrquic també serà republicà..." (1315). Aquest tipus d'argumentació dins de la tradició del socialisme municipal anglès, tan grat a Serra i Moret, anava acompanyada d'una argumentació d'un altre tipus en la que el tamany de

la població i la dimensió del territori hi jugaven el lloc destacat. Per a Serra i Moret, "Catalunya no és tan extensa ni representa un nucli de població tan formidable que no pugui constituir una unitat (...) i això no prejudica que la Generalitat pugui establir nexes i serveis i que els subdivideixi ... (ara bé) la vida moderna no és pas tan difícil com la vida de l'edat mitja, i els ciutadans de Vic, de Manresa, de Lleida o de qualsevol indret de Catalunya, en poques hores, poden ésser a Barcelona per a complir els seus fins o satisfer les seves necessitats; i el mateix pot fer el Govern de la Generalitat, traslladant-se, o trametent funcionaris o comissaris en un moment donat. D'això no en sofreixen les característiques especials de cada comarca..." (1315).

Defensa del municipalisme i reflexions sobre la integració de l'espai català portaren als socialistes a oposar-se al concepte de la divisió territorial, sense que pensessin, en cap cas, que el pas d'un sistema de ciutats basat, en certa manera, en 4 capitals de província a un sistema urbà de 9 capitals regionals, era, tal com ha explicat Enric Lluch, una opció molt important. Una opció, és clar, en favor del reequilibri territorial, del reforçament estructural de la Catalunya interior i de la disminució relativa del pes de Barcelona.

Si els socialistes el 1933 s'oposen a la idea de la divisió territorial, en canvi, 3 anys més tard, fan seva la idea (i la proposta concreta de la comissió presidida per Pau Vila). La Conselleria d'economia encapçalada per Joan Comorera i Estanislau Ruiz i Ponsetí l'adoptarà com a instrument de política econòmica, i contribuirà amb l'edició d'un llibre⁷ (Vila 1937b)⁷ i d'un cartell -famos, reproduït recentment- a la seva difusió entre la població. De fet, des de l'estiu del 1936, el sector públic català havia crescut molt -un cert tipus de divisió espacial era necessari- i el nou caciquisme que temien els socialistes ja no era possible: les classes populars eren directament presents al poder polític i el mandat indirecte que havia rebut l'Esquerra havia, en gran part, finit.

La "Llei de sanejament de poblacions" i la política de la vivienda.
 Ara bé, si, a curt terme, era possible discutir sobre les bases de l'ordenació territorial i, fins a cert punt, ajornar les decisions, els problemes de sanejament, equipaments col·lectius a nivell de barri, substitució d'habitatges, etc, eren problemes urgents que calia assajar de resoldre radicalment. En aquesta direcció, la més gran realització del Parlament fou la Llei de sanejament de poblacions, aprovada el 9 de juny de 1936.

"Sanejament" tenia, aleshores, un significat ampli. Segons la ponència que presentà la Llei, els parlamentaris que havien d'aprovar-la (esmenar-la o refusar-la) es trobaven davant d'una de les (lleis) que més radicalment van adreçades de cara a canviar totalment l'estructura de les ciutats i les viles catalanes" (Battestini 4519), car "la Llei de Sanejament és un cos nou de doctrina" (4538). Aquest cos nou de doctrina es trobava tan en els objectius de la Llei com en la definició que incloïa els sistemes de gestió. L'objecte de la Llei era

"el sanejament dels barris i zones insalubres, la reforma o enderrocament de les cases malsanes, la construcció de noves cases que substituïxin les habitacions desaparegudes i, en general, la realització d'obres dirigides a la higienització i millorament social de la població", entre les quals, l'article 28 citava "guarderies infantils, dispensaris, institucions escolars, biblioteques".

Si l'objecte era nou -car la reforma interior de 1907 esdevingué un simple sventramento- i responia, plenament, a propostes concretes del Pla Macià a curt terme, també eren nous els sistemes de gestió definits a la llei. Ja no era possible-ni desitjable- que el capital financer es fés càrrec de la gestió. La Llei es basava en expropiacions a un preu d'un mercat imaginari de les cases malsanes. Així, "si per l'estat (deficient) de la construcció... o per qualsevol altre factor apareix evident que la capitalització normal, a base del líquid imposable, és excessiva, pot sofrir una disminució fins a un màxim del 60%" (art. 9è.). El preu no seria el real, sino un preu reduït equivalent al preu possible en una situació en la que el parc d'habitatges fos recent o ben conservat. El màxim del 60% fou debatut. Els socialistes, representats per Ruiz i Ponsetí, demanaven que el màxim fos fixat al 75% (4577).

A més de l'enderrocament de les cases malsanes, mitjançant l'expropiació els ajuntaments podien ordenar la realització d'obres de millorament de les cases insalubres i, "en el cas que el propietari no realitzi...".

(&) La Llei, per exemple, preveia "l'enderrocament d'illes o grups de cases malsanes i la formació d'espais lliures degudament urbanitzats", "la supressió de tota mena de pous", "la neteja i la desinfecció de les platges".

les obres ordenades en el termini assenyalat, l'Ajuntament podrà procedir a executar-les a compte del propietari" (art. 12). Les obres de millorament no havien de significar l'expulsió de llogaters i l'augment de les expectatives de guany dels propietaris. Car, fins i tot en el cas de que calgués desallotjar temporalment la casa, "després d'efectuades les obres tindran dret preferent a ocupar els locals els mateixos llogaters que els habitaven en declarar-les insalubres" (art. 13).

En aquest context, si el recolzament dels socialistes al projecte fou total, l'oposició de la Lliga fou clara. Carreras Artau, Vallés i Pu-jals, Duran i Ventosa intervingueren per a criticar no els objectius, és clar, sino els sistemes d'expropiació, la rapidesa de la tramitació d'expedients d'enderrocament o reforma, etc. De vegades, van dir coses que demostraven que no volien comprendre realment els problemes: "tot això -va dir Duran i Ventosa el 4 de juny- només acordant l'obertura de la granvia B ja estaria fet" (4576). De fet, l'obertura de la Via Laietana (granvia A) no havia resolt el problema del sanejament: això era fàcilment demostrable amb l'evolució de la taxa de morbiditat dels habitants de la zona. Ara bé, és ben possible que la "lluita contra la mortalitat" que proposava el 1909, des d'Alemanya, Vidal i Guardiola com a element fonamental del model prussià, fos, de fet, abandonada pels seus propis impulsors vint anys i escriu més tard.

Un debat general

Un debat, originat per una "pregunta" sobre el Comissariat de la Casa Obrera, és, en aquest context, enormement aclaridor. En el curs d'aquest debat suscitat per Joan Comorera, el Vidal i Guardiola de 1933, oblidant tota vel·leïtat socialitzant deia, de forma tallant: "això (la qüestió de l'habitatge ... i de la morbiditat) sols es pot resol-

dre pel camí de la iniciativa particular i de la propietat privada, o (pel camí) del socialisme" (606). I, argumentava "el règim de propietat privada, quan ha tingut aquest problema l'ha anat resolent (sic), i després de la guerra veurà que només països capitalistes han donat veritablement un gran avenç sobre la solució del problema de l'habitatció. D'altra part, hi ha la solució socialista; però aquesta solució s'ha assajat i ha estat un fracàs tan sorollós com a Rússia..." (607). Per a Joan Comorera, en canvi, "aquest problema de la llar higiènica no pot desvincular-se de cap de les maneres del problema general de la ciutat, ni es pot desvincular del concepte social que es tingui de la propietat" (604). Car "no és el problema de construir casetes a la perifèria de Barcelona; el problema, més greu i vast, és anar a la reconstrucció de Barcelona" i "l'arrel està en canviar el concepte que es té de la propietat" (id). Així, d'una pregunta sobre el funcionament d'un organisme de la Generalitat -destinat a la construcció de cases obreres per a substituir les cases malsanes- es passaria a la qüestió de la propietat del sòl urbà i a la idea de la re-construcció de Barcelona. El debat -realment interessant- car, tal com serà possible de llegir a l'annex, inclou una discussió sobre Viena que es lliga a una sobre la immigració i aquesta al tema de la reforma agrària. En qualsevol cas, els socialistes foren els únics en parlar del "problema general de la ciutat" lligat a una alternativa: el canvi del tipus de propietat urbana. Així, al Parlament, sorgí una qüestió -la propietat del sòl urbà- que estava destinada a convertir-se en un element clau del model de la nova economia urbana que es posaria en marxa l'estiu de 1936.

Annex: Fragment d'un debat parlamentari sobre el Comissariat de la
Casa obrera.

El Sr. COMORERA: ... Estem fermament convençuts que el camí iniciat pel Govern de la Generalitat no conduirà a res pràctic en quan es vulgui resoldre el problema difícil i complexe de la llar obrera i higiènica i en canvi s'exposa a la Generalitat a perills greus. Aquest problema de la llar higiènica no pot desvincular-se de cap de les maneres del problema general de ciutat ni es pot tampoc desvincular del concepte social que es tingui de la propietat. En lloc del món, cap Govern, per sentiments enlairats que hagi tingut, ha pogut reeixir en aquesta obra directa de construcció de vivendes. A tot arreu l'única cosa que s'ha aconseguit és forçar un procés d'especulació en terres i deixar totalment intacte el problema social de la vivenda, i a casa nostra, en aquest moment, aquesta seguretat de fracàs del Govern de la Generalitat si segueix per aquest camí és més evident encara. Perquè, senyors Diputats, no és el problema de construir casetes a la perifèria de Barcelona; el problema més greu i vast és anar a la reconstrucció de Barcelona, i tot el que no sigui això, és senzillament perdre el temps i els diners. Si no es té aquest concepte social realment revolucionari, què és podrà fer? ..... L'arrel està en canviar el concepte que es té de la propietat, perquè mentre -encara que el Sr. Mies faci aquest gest d'estranyesa-, perquè mentre no es tingui aquest concepte, tot l'altre, no serà res més que una transformació més o menys vistosa del vell concepte caritatiu de la vida humana. No es tracta de la vida dels humils, perquè d'humils no n'hi ha; hi ha desheretats, hi ha explotats i explotadors ..... Jo crec que el Govern de la Generalitat té avui un problema greu en front d'ell, i és

el problema de l'atur forçós. És molt possible que en el començament, la sensació d'aquest problema hagués iniciat al Govern de la Generalitat a organitzar aquest Comissariat, però tampoc des d'aquest punt de vista l'obra actual i l'obra futura del Comissariat podrà influir gens ni mica en la suavització del problema de l'atur forçós i potser que contribueixi a agreujar-lo. Sobre aquest aspecte jo voldria que el Govern s'hi fixés una mica. Avui a Barcelona el problema no és l'escassetat de vivendes; el problema és l'abundància de vivendes.... Sabem que a Barcelona, desgraciadament, solament treballen un 25 per 100 d'obriers del ram de construcció. És el problema més viu que hi ha avui a Barcelona, perquè la crisi de l'art de la construcció arrossega per si mateixa a la indústria metal·lúrgica i a altres indústries anexas a aquella de la construcció. El Govern de la Generalitat ha de veure la manera de resoldre aquest problema.

.....

.....

.....

El Sr. VIDAL I GUARDIOLA: .... El senyor Comorera ha dit una cosa que jo voldria subscriure en la seva integritat, i és que tota aquesta política -jo, sense ofendre a ningú, voldria dir-ne "politiqueta"- de cases barates, de fer deu cases, i qui diu deu, diu vint, i qui diu vint, diu cent, no conduirà absolutament a res, no tindrà absolutament cap resultat pràctic. El problema de cases barates, el problema de l'habitació obrera, el de l'habitació higiènica, estarà integrament plantejat, però no resolt, després d'aquestes deu, vint o cent cases. Però les raons d'aquest fracàs no són exactament les que deia el senyor Comorera, i és natural que en això nosaltres dissentim d'ell. En definitiva, de les paraules del mateix senyor Comorera, jo podria

treure els arguments per a recolzar la meua opinió. El senyor Comorera ha dit que hi ha el 75% d'obriers del ram de la construcció que no treballen, i ha dit molt bé que aquesta vaga forçosa del 75% en el ram de la construcció, porta a una altra vaga forçosa a una pila de rams que estan directíssimament relacionats amb el de la construcció, el de la fusta, el del ferro i molts altres. Doncs bé, per a solucionar aquesta vaga forçosa en una ciutat que creix com ha de créixer, mentre no s'estronqui, a Barcelona, en una ciutat on hi ha milers, molts milers, no dotzenes, de famílies que no tenen una habitació decorosa, això sols es pot resoldre per dos camins: o pel nostre camí, o pel camí dels senyors. (Assenyalant els escons socialistes)

El Sr. COMORERA: L'expropiació.

El Sr. VIDAL I GUARDIOLA: Dic que sols es pot resoldre pel camí de la iniciativa particular i de la propietat privada, o del socialisme.

El Sr. COMORERA: Qui ha creat aquest problema de la vivenda insalubre és la propietat privada!

El Sr. VIDAL I GUARDIOLA: Senyor Comorera, jo anava a dir que aquest problema té dos camins per a solucionar-se. D'una banda, el de la iniciativa privada i de la propietat, i de l'altra banda, el socialisme. Jo diré al Senyor Comorera que el règim de la propietat privada, quan ha tingut aquest problema l'ha anat resolent, i després de la guerra, veurà que només països capitalistes han donat veritablement un gran avenç sobre la solució del problema de l'habitació. D'altra part, hi ha la solució socialista; però aquesta solució s'ha assajat i ha estat un fracàs tan sorollós com a Rússia, i al senyor Comorera li consta,

perquè té bons amics i correligionaris que hi han estat i li poden explicar. El senyor Comorera sap que a Rússia les cases estan en una situació, que en un pis el qual normalment no és més que per una família, i família modesta, obligatòriament hi viuen quatre i sis famílies.

El Sr. FRONJOSA: Aquí també.

El Sr. COMORERA: A Viena, no. I és allí on aquesta política higiènica ha pres gran volada i no ha fracassat. El cas de Rússia és un altre.

El Sr. CONSELLER DELEGAT: ¿I la gran quantitat de gent del camp que ha anat a les ciutats?

El Sr. VIDAL I GUARDIOLA: Del cas de Viena, senyor Comorera, podem parlar-ne també, perquè casualment per notícies particulars, tinc a casa informes complets. El cas de Viena, senyor Comorera, del que jo no pensava parlar, però en parlo amb ganes per l'al·lusió de vostè, es pot resumir en les següents paraules: La política de l'habitació barata de Viena ha arruïnat les finances de la ciutat de Viena, i la ruïna de les finances de la ciutat de Viena, està arruïnant tot el país.

El Sr. FRONJOSA: Esteu equivocat en això!

El Sr. VIDAL I GUARDIOLA: Perfectament; aquest és el meu punt de vista, molt fàcilment comprensible. I, contestant al senyor Conseller Delegat, a una interrupció amable com totes les seves, en la qual semblava fer una defensa del règim a Rússia, o cridar-me l'atenció sobre la immigració a les ciutats...

El Sr. CONSELLER DELEGAT: La immigració a les ciutats.

El Sr. VIDAL I GUARDIOLA: La immigració creada pel fracàs de la política agrària.

El Sr. VALLS I TAVERNER: Creada pel fracàs de la llei agrària.

El Sr. VIDAL I GUARDIOLA: Perb avui no parlem d'això.

Font: Parlament de Catalunya: Diari de sessions,
14 març 1933, ps. 604 - 607.

La Barcelona intel·ligent

La síntesi d'Eugen Varga i/o els debats al Parlament de Catalunya permeten de comprendre les articulacions entre la depressió de l'economia capitalista i la crisi de les estructures territorials i de l'acompliment dels cicles de reproducció. La tria de papers contemporanis és deliberada, car les anàlisis posteriors -com, per exemple, un treball recent- i excel·lent- de Jordi Palafox (1976)- s'insereixen, òbviament, en altres marcs, car, de fet, participen en els debats propis d'un altre temps.

Si, per exemple, en els debats parlamentaris, l'èmfasi és posat sobre la qüestió de la propietat val la pena de subratllar-ho, car, en altres circumstàncies, la qüestió central no serà aquesta. Ara bé, és precís, abans d'entrar a l'anàlisi de les dues propostes globals més importants sorgides durant la República -el Pla Macià i el Regional Planning-, analitzar, amb cura, les polítiques sectorials a curt terme i els seus resultats concrets. Sobretot, perquè, des de la proclamació de la República, s'obre un període d'enorme interès polític: per primera vegada, les classes populars són representades -indirectament, però, segons explica Maurin (1932)- en els governs municipals, regionals i estatals. El caràcter indirecte d'aquesta representació es manifestarà, és clar, en el camp de la política urbana.

De fet, la crisi del model de la Gross-stad havia estat registrada a finals dels anys 20. El partit industrial no havia aconseguit, en definitiva, ni l'autonomia municipal i regional de cara a l'estat, ni la marginació dels propietaris del sòl urbà, ni una millora substancial de

les condicions de vida de la classe treballadora. El recurs a la Dictadura havia estat "catastròfic". Pel febrer de 1931, des de L'Opinió, es deia: "després de 7 anys de govern administratiu, Barcelona ~~est~~troba sense escoles/ sense hospitals/ amb serveis d'higiene rudimentaris/ per resoldre el problema de la reforma interior/ i dels enllaços/ amb un servei d'aigua dolentíssim/ i amb un deute, un dèficit i una inflació pressupostària i un esdevenidor econòmic catastròfics" (Pujol 1931). Així, des de L'Opinió "Setmanari socialista" es detectaven les mancances utilitzant els conceptes (reforma interior, enllaços, deute) del model criticat. Per exemple, quan, també des de L'Opinió, el comunista Jordi Arquer escrivia sobre la qüestió, deia: "sols un Partit proletari ... emprendre una tasca efectiva en higienitzar els barris obrers/ construir parcs i jardins / edificar escoles / dotar les institucions de beneficència / crear biblioteques a les barriades obreres / edificar cases barates / portar una sana política en qüestions d'impostos" (1931). I afegia: "cal que les nostres masses obreres s'interessin vivament pels afers municipals" (id). Just abans de la República, doncs, hi ha una crítica des de l'esquerra als resultats de l'aplicació d'un model de política urbana -i es descobreix, per exemple, "Barracpolis, cintura de Barcelona" (Molins 1928)- però no hi ha, encara, la formulació de models alternatius.

La consciència d'aquesta crisi, però, obrirà ràpidament el pas al model de la ciutat Funcional (que en el Pla Macià s'assajarà d'aplicar al cas de Barcelona), a la planificació regional anglesa (incorporada sense modificacions al Regional Planning), a la idea de "ciutat nova", socialista de Nin (que, des de l'estiu del 1936, jugarà un paper actiu).

En un editorial de 1929 de L'Opinió s'insinua, ja, el camí que seria adoptat, a curt terme, l'endemà de la proclamació de la República. L'editorial es titula "La post-Exposició" i es planteja la sortida del cul-de-sac en que es troba (o es trobarà) la ciutat a partir d'un tema concret: l'ús futur del recinte de l'Exposició Internacional. La tesi, defensada en síntesi era: "La missió de defensar aquesta muntanyajardí incumbeix, en primer terme, a tota la classe treballadora de la nostra ciutat" (L'opinió 1929).

A curt terme, els 2 governs municipals de Barcelona en els que la majoria corresponia a l'Esquerra Republicana seguiran aquesta idea: la re-utilització del patrimoni construït i dels espais urbans existents. Així, tot el conjunt de palaus i pavellons de Montjuïc serà re-utilitzat: la muntanya esdevindrà una àrea d'equipaments col·lectius capaç de satisfer necessitats expressades políticament. Els palaus i els pavellons seran convertits en museus, sales d'exposicions, escoles, parvularis, espais lúdics. El Parvulari Forestier, per exemple, seria el resultat d'una adaptació del pavelló de la Companyia de Tabacs de Filipines. En el camp de la política escolar, la idea fou especialment útil: els hotels de la plaça d'Espanya destinats als visitants de l'Exposició foren convertits en escoles primàries amb els nom d'Institucions culturals 'Francesc Macià'.

Aquesta actuació fou quantitativament significativa: si els 5 grans grups escolars realitzats entre 1922 i 1931 -Baixeras, Llull, Milà, Vives i Pere Vila (Vegeu Ajuntament... 1931)- significaven una oferta total de 4.620 places escolars, les Institucions culturals 'Francesc Macià' oferirien 7.000 noves places, de les que 3.000 serien ofertes en una primera fase. És a dir: sense cap creixement espectacular del pressupost

de construccions escolars, la República era capaç, amb l'ús intel·ligent d'uns recursos escassos, d'augmentar considerablement -i ràpidament- les places ofertes per l'escola pública (municipal) a Barcelona. Car cal afegir a les xifres anotades l'adaptació de les escoles dels jesuïtes (Sarrià, carrer Rosselló, carrer Casp) i la construcció del grup Collasso i Gil (1.200 places) al Districte Vè. en l'espai que ocupava la caserna de Sant Pau.

A curt terme, altres espais foren re-utilitzats: el recinte del Palau Reial de Pedralbes esdevingué parc municipal, museu d'art i residència d'estudiants; l'antic Arsenal de la Ciutadella fou agençat com a seu del Parlament de Catalunya; el subsòl de la Plaça de Catalunya fou convertit en una gran estació de metro i s'hi construí una sala d'exposicions, on seria presentat, per primera vegada, el Pla Macià; existia el projecte de depurar la platja de Barcelona (Ajuntament... 1933a).

A la Barcelona de la República triomfa la intel·ligència. Hi ha la intel·ligència de donar la volta, com un mitjà, a la Gross-Barcelona de tot just abans. Ara bé, la crisi fiscal (que hem analitzat més amunt) no permetia la realització de programes i d'inversions importants. Així, la re-utilització esdevé una fórmula possible. Una altra, és la d'iniciar assaigs i investigacions destinades a una hipotètica producció en sèrie a partir d'elements prefabricats. Hi ha uns "tipus mínims de vivendes experimentals", una "casa-bloc", una "caseta desmontable per a platja", un cert nombre "d'hospitals estàndard", una "biblioteca infantil desmontable". Aquesta línia -estimulada per la Generalitat amb la creació el 13 de juny del 1932 del Comissariat de la Casa Obrera o el 26 de maig de 1933 de l'Institut contra l'Atur Forçós, per exemple- tindria com a objecte oferir alternatives a la crisi basades en el

canvi tècnic.

Un sentit semblant tindrien els assaigs de redistribució de mansanes de l'Eixample de Barcelona promoguts per l'ajuntament de la ciutat (Aiguader 1932) car es tractava d'obtenir un model repetible. De fet, tot el conjunt d'activitats de coordinació i racionalització dels serveis municipals dels que es dóna notícia a la publicació L'obra constructiva de l'Ajuntament de Barcelona (Gasetta municipal... 1931-34) tindria aquest mateix significat: màxima utilització dels recursos, investigació en la línia de reducció de costos pel camí de la seriació, reutilització del patrimoni construït.[&] El projecte d'enllaços ferroviaris de 1933 té una orientació prou clara: augmentar la rendabilitat de ferrocarrils i metropolitans connectant-ne traçats, suprimint duplicitats, tot racionalitzant la xarxa, fet que "permetrà el desenvolupament regional de la ciutat" (Ajuntament... 1933b).

(&) La represa del sector de la construcció que es constata en les estadístiques publicades per l'Institut d'Investigacions Econòmiques, però, no seria deguda a les iniciatives que, amb el suport del sector públic, assajaven de transformar el sector per la via del canvi tecnològic, sino que seria deguda a la política contrària: en ple bienni negre i sus-pés l'Estatut de Catalunya, el Ministeri de Treball, Sanitat i Previsió va promoure la Ley de la previsión contra el paro (o Llei Salmon, car el ministre corresponent era el Sr. Federico Salmón Amorín) que eximia als promotors del pagament de la contribució territorial urbana durant 5 anys i autoritzava als ajuntaments a suprimir el pagament dels arbitris sobre l'edificació (vegeu l'article 15 de la llei, en negreta, a l'edició de l'Associació d'arquitectes, 1935). Els resultats d'aquesta política foren immediats. Segons l'Institut d'Investigacions Econòmiques, "són molts els que aprofiten l'exempció d'impostos per a demanar els permisos de construcció abans que l'any fineixi... d'acord amb els permisos demanats a l'Ajuntament veiem que la mitjana del 3er. trimestre del 1935 fou 106,4 contra 87,2 del trimestre anterior i 54,4 la de l'any 1934" (Butlletí de l'Institut... 1936).

A la Barcelona dels anys 30 hi ha, també, una línia purament experimental: s'hi realitzen les primeres proves de televisió al Sud dels Pirineus, el primer dúplex (al carrer Muntaner), es projecta un moderníssim hospital a la Vall d'Hebron, un tunel al Tibidabo, un sistema aeriportuari molt complet, fins i tot s'exposa un projecte de capital federal localitzat a la vora de l'Ebre (Rubió 1931).

11. El Regional Planning

EL REGIONAL PLANNING (1930)

El regional planning de 1930 és l'únic assaig de planejament del conjunt del territori català fins al moment actual (juny 1975). Les limitacions del treball -el seu caràcter d'avantprojecte, la manca de tradició de planning, la petitesa del pressupost esmerçat (Generalitat, 1932, 72-73)- no són decisives a l'hora de valorar el treball. La lectura que en proposem es basa en un criteri actualista. Però això no exclou, ans al contrari, demana una reconstrucció hipotètica de les condicions en les que es generà el regional planning.

Dins del pla institucional, la creació de la Societat Cívica la Ciutat Jardí, el 1912, per part de la Mancomunitat és un fet decisiu, car serà aquesta Societat la que demanarà, el 1920, la reunió d'una "Conferència d'urbanització regional de Catalunya" J.J. Ferrer Vidal i Güell, 1920. De fet, es tractava d'una molt poc freqüent previsió del futur: Nicolau Rubió, secretari de la Societat, havia participat al Housing and Town Planning Congress de Londres (Rubió, 1920), celebrat els dies primers de juny (del 1920) i havia discutit les conseqüències a la llarga de la Housing and Town Planning Act de 1919. L'èxit (probable) de la ciutat jardí posava en perill, segons Rubió, els sòls agrícoles i les reserves naturals i desballestava el sistema de comunicacions. Fóra un error resoldre, només, els problemes "urbans", car de fet es tractava "de considerar que la regió o la nació és com una ciutat" i que calia pensar en "la futura enorme 'Ciutat' de Catalunya, no perquè aquest futur sigui imminent, sinó per a evitar que, en el desordre de la construcció i de la indústria, es creïn obstacles grans per a la perfecció de la seva formació" (Ferrer Vidal, 1920).

Més tard, parlant d'aquesta proposta, el propi Rubió escriuria "dis-sortadament, aquest primer pas, recollit amb simpatia per alguns ele-

ments de la Mancomunitat, no fou continuat amb altres vessos. La 'Conferència' no fou reunida..... Durant la Dictadura, res del que podia representar la unificació dels problemes catalans no tenia possibilitats de reeixir" (Rubió, 1932, 13-14). Caldria esperar, pel que fa a les condicions polítiques, 1931. 1920, però, era una data prematura. Geddes havia començat a publicar les seves intuïcions feia pocs anys (I, Montoliu n'havia donat notícia (1915)). El Pla regional de Rubí és de 1920. Abercrombie no publica res fonamental fins al 1923. I, sobretot el Regional Planning of New York and Its Environs no és iniciat fins el 1922-23.

La dècada dels 20 és, doncs, decisiva, i el regional planning de 1932 serà molt diferent -metodològicament, per exemple- del que hagués estat 12 anys abans.

Rubió, en l'interval, precisaria les seves idees. Dos textos (1923, 1926) són particularment útils per a una aproximació al significat inicial del regional planning de 1932.

En el primer (1923), Rubió enceta la revisió del model de "gran ciutat", indiscutit durant molts anys. Segons Rubió "la doctrina del creixement il·limitat de les ciutats" mitjançant "una fórmula d'urbanització: la de l'agregació successiva" (Rubió, 1923) era generalment admesa. (De fet, però, els treballs de Montoliu (1913, 1915), que Rubió ignora deliberadament, ja posaren en qüestió aquest tipus de model de creixement). En poc temps, però, "la 'gran ciutat' ha deixat d'ésser l'ideal dels urbanistes", per 5 raons. En primer lloc, les dificultats per a l'establiment del consens ("la solidaritat cívica no pot ésser obtinguda"), en segon lloc, "el cost creixent dels transports urbans", en tercer lloc, la multiplicació de les distàncies treball-residència i el sorgiment d'uns moviments de població diaris de tipus pendular, en quart lloc, "l'allunyament de la naturalesa" i de la seva influència benefactora i en darrer lloc, els nivells negatius d'higiene, con-

fort, etc. L'alternativa es troba, segons Rubió, en el model de la ciutat-jardí. Els dos exemples concrets existents de ciutat-jardí, les petites ciutats dites Letchworth i Welwyn que Rubió coneix perfectament són posats com a model de realització.

El segon text (1926a) és una contribució a la polèmica sobre la Catalunya-ciutat que recull la Revista de Catalunya. En aquest text hom pot trobar una quasi-definició de regional planning ("el regional planning vol sempre indicar que una idea de conjunt és aplicada sobre tot un territori al qual vol fer viure harmònicament"). Les àrees a definir i protegir serien: a) els "camins còmodes per a l'expansió de la indústria", b) "els terrenys agrícoles (sotmesos) a les escomeses de l'edificació", c) els espais per a l'habitatge barat, sa i ben comunicat, d) els espais per a "el sistema de transports ràpids... la base de tot projecte de pla territorial" (Rubió, 1926a).

Aquestes ratlles són el precedent més clar, més immediat, del regional planning de 1932. Ara bé, entre 1926 i 1930, Rubió elabora un projecte urbanístic en una altra línia (Rubió, 1926b, 1930). A desgrat de la seva crítica de 1926 a la "gran ciutat" -crítica que és represa al regional planning de 1932-, Rubió és autor d'un projecte de "Barcelona futura" en la línia de la Cross-Barcelona (i del Pla Jaussely, per tant) del que hem parlat pàgines amunt.

Pot amb tot, Rubió, membre d'un Consell Superior d'Urbanisme dels darrers temps de la Monarquia, rep l'encàrrec, als primers temps de la República, per a realitzar "un avant-projecte de distribució de la superfície de Catalunya" (Generalitat, 1932). (Rubió havia explicat, prèviament, la necessitat d'una certa continuïtat, el neguit per a no partir de zero en el camp de la política urbana, etc. (Rubió, 1930)).

Aquest procés -des de la proposta de 1920 a l'encàrrec oficial de 1931- té la forma (aparent) d'un zig-zag. És un procés, però, extremadament aclaridor de les condicions reals que defineixen els (possibles) plan-

ners catalans del primer terç de segle. Car, en resum, les coordenades que emmarquen la possibilitat de formulació d'un regional planning a Catalunya són l'existència d'una fórmula d'autogovern (Mancomunitat al primer pas, Generalitat al moment decisiu), l'experiència (aliena) del Pla Regional de Nova York, la crítica del model de "gran ciutat" a partir de la concepció (teòrica) de ciutat-jardí, el desenvolupament del tema de la Catalunya-ciutat, la pràctica del planejament urbà des de l'Ajuntament de Barcelona. Elements polítics, generals, doncs, s'enllaçen, en el cas estudiat, amb esquemes teòrics extrets del món cultural anglosaxó i amb el treball pràctic d'un teòric municipal poc comú.

El text

Els antecedents concrets del regional planning es troben en la difusió del model de la ciutat jardí. (Si admetéssim, com ho fa Frederic Rahola, la continuïtat entre aquest model i el model de Cerdà, caldria, és clar, anar molt més lluny en el temps (Rahola, 1914). Però aquesta hipòtesi sembla difícil de demostrar). L'elaboració del regional planning correspon, però, a un període molt precís: els inicis de la dècada dels 30 i els assaigs de donar resposta a la crisi econòmica que es tradueix en una crisi urbana i regional especialment greu. El text del regional planning respondrà, doncs, a un doble estímul: a una certa tradició local i a la urgent necessitat de trobar sortida a una crisi.

El text del pla consta d'una sèrie de prefacis i de dos parts fonamentals: una destinada a l'anàlisi territorial, l'altra dedicada a l'elaboració d'una proposta d'ordenació del territori i localització d'activitats productives i no-productives.

La part dedicada a l'anàlisi territorial és, com és freqüent en aquests casos, la més extensa. L'anàlisi es basa en el que Rubió anomena "Pla topogràfic i estadístic" compost d'"una sèrie de plans del país que es-

tudiem, en els quals es grafien les dades estadístiques existents de cada un dels elements que intervenen en el Regional Planning" (1932, 19). La dispersió i la no-adequació del material estadístic existent dificulten, és clar, la confecció d'aquest Pla. Els camps que interessin a Rubió són: el medi natural i, genèricament, "les activitats humanes". "D'aquestes activitats, la que més estretament es realciona amb la naturalesa és l'Agricultura, en la qual es comprén la Ramaderia com a activitat afi" (20). Segueixen la mineria i la indústria. "Indústria i Agricultura necessiten exportar llurs productes i, des del punt de mira regional, el terme més llunyà d'aquest desplaçament és constituït pels Ports" (21). Cal tenir en compte, però, que, alhora, "entre els llocs de producció i els de consum existeixen les línies de transport" (21). En darrer terme (però no en darrer lloc), es situen les àrees culturals i les destinades a la reproducció de la força de treball.

En síntesi, en l'anàlisi, s'estableixen 10 seccions, a cadascuna de les quals correspondrà un report redactat per un especialista i un conjunt de documents estadístics i gràfics només parcialment reproduïts en el volum (21):

SECCIO		Nº de gràfics	AUTORS DEL REPORT CORRESPONENT
Primera	Plans geogràfics fonamentals	5	
Segona	Agricultura i Ramaderia	14	August Matons, Rossell i Vilà, Pau Vila,
Tercera	Mineria	1	
Quarta	Forces Naturals	3	
Cinquena	Indústries	7	Pau Vila
Sisena	Ports marítims comercials	3	
Setena	Gran tràfic regional	13	
Vuitena	Monuments i reserves arqueològiques	4	P. Bosch Gimpera, Jeroni Martorell
Novena	Bellesa natural i Turisme	3	H. Gaussen, Rossell i Vilà
Desena	Sanitat i cultura física	5	Jaume Mestres

Font: Rubió, 1932, 21 i ss.

Les seccions en certa forma privilegiades en l'anàlisi -i en el text- són; la segona, la quarta, la setena i la novena. En el quadre superior, s'adjunta el nom dels especialistes que col.laboraven amb la confecció d'un report en l'anàlisi d'una (o més d'una) secció. En alguns casos els orígens d'aquests reports caldria buscar-los en treballs realitzats per a la Mancomunitat.

L'agricultura i la ramaderia reben una atenció especial: les pastures, les zones de la vinya, les oliveres, els avellaners, els ametllers, els garrofers, les patates i les suredes, són examinades a nivell municipal i correlacionades amb isoterms i corbes de nivell (especialment dues: la de 200 i la de 800 m). Les zones de terres d'al.luvió, "les més excel.lents per a la producció agrícola intensiva" (32), situades "en els llocs més baixos" (33), és clar, coincideixen, a grans trets, amb els assentaments de la població. Un conflicte d'usos, de localitzacions, s'insinua. Més avall se'n parla.

La secció quarta és important pel text que li és dedicat, car l'estructura física de Catalunya, "tot i la petita distància que separa el Pirineu del mar", porta a un desenvolupament potencialment molt gran de l'energia d'origen hidràulic. En aquells moments, a Catalunya, segons Rubió, "pot dir-se que tots els desnivells fluvials aprofitables per a la producció de força estan concedits a particulars" (34). Aquestes concessions són, en opinió de Rubió, enormement perilloses car "no cal perdre de vista que Catalunya no és solament una fàbrica", Aquesta preocupació pels cursos d'aigua enllaça amb la qüestió de la localització industrial que és abordada a la cinquena secció. Les localitzacions lligades als cursos dels rius (filatures de cotó -i no teixits-, paper) són les que preocupen, a curt plaç més, com veurem més avall.

El "gran tràfic regional" i "les zones que han de reservar-se a la circulació... de les persones i les mercaderies" (41) són dues peces centrals de l'anàlisi. En aquest cas, les fonts estadístiques són realment minses, sobretot en relació a les noves necessitats que es manifesten

tan en el regional planning com en el Pla Macià. Tres fets (l'estructura física, la no funcionalitat real dels ports naturals i la xarxa de ferrocarrils establerta) condicionea el tràfic regional. De l'observació del tràfic real es desprenen una sèrie de conclusions provisionals: primera, "Catalunya per mor de la manca de coordinació dels transports, està lluny d'ésser un país idealment servit en matèria de comunicacions" (43), segona, la utilització de la xarxa ferroviària és desigual: als voltants de Barcelona l'ús és molt elevat, "això, que en part és natural per la importància de Barcelona, no és del tot acceptable", tercera, la xarxa d'autobusos s'adapten més a les necessitats reals: "els autobusos formen sistemes radials al voltant de les ciutats" (47) i no, únicament, al voltant de Barcelona, quarta: existeixen zones incomunicades, especialment les zones de muntanya, "però no creiem que els habitants d'aquests pobles no tinguin el mateix dret a poder circular fàcil i còmodament que els habitants de les ciutats" (50).

La secció novena s'ocupa de les reserves possibles de cursos d'aigua, boscos, parcs nacionals i grans animals salvatges. Cal, de fet, connectar aquesta secció amb la següent a on és pal·lissa la preocupació per les platges i, en general, la costa catalana.

En resum, les 10 seccions de la part dedicada a l'anàlisi territorial del regional planning de Catalunya constitueixen una visió de conjunt de les relacions entre les activitats productives, distributives i de consum (inclòs: el consum d'espai) catalanes i el medi físic en el que es localitzen.

El punt de vista regional esdevé particularment útil per a conèixer els lligams -i les contradiccions- entre els diversos usos del sòl i per a suggerir-ne de nous.

Les suggestions que poden provenir d'aquest punt de vista no són, però,

úniques. Els autors del regional planning de 1932 realitzaren unes opcions molt concretes i enormement discutibles, d'altra banda. Car eren ben conscients de que la síntesi i les propostes que s'en deriven exigeixen un esforç creatiu, imaginatiu que no es despren mecànicament de l'anàlisi efectuada.

"Quina serà aquesta idea primordial, la qual ha d'orientar l'acoblament dels gràfics estadístics dins del Pla de zones de Catalunya?" (65). Els autors del pla que es fan aquesta pregunta en donen una resposta doble: aquesta idea fonamental ha d'ésser lògicament debatuda i fixada al Parlament de Catalunya, ara bé (segona resposta), els autors fan algunes propostes, sotmeses, és clar, a tot tipus de crítiques.

Aquestes propostes estan influïdes, notablement, pel que anomenen "la crisi mundial" i per una opció política general: el reforçament de l'autogovern a Catalunya.

El lema fonamental, de partida, del regional planning seria la següent afirmació: "no hem de creure massa en la industrialització integral de Catalunya" (65). Aquesta afirmació és recolza en alguns punts: la inseguretat del mercat espanyol, retrocés i l'encariment de l'intercanvi mundial de productes alimentaris (i, per tant, "hem de preveure que, el dia de demà, ens serà necessària l'agricultura per a la nostra pròpia alimentació" (65)), la filosofia d'"una aurea mediocritas, que potser serà, en definitiva, la condició més digna i més assenyada dels nobles d'Europa" (65).

El refús a la industrialització integral es fonamenta, doncs, en les dificultats creades per la crisi a la divisió internacional del treball i en la necessitat, per tant, d'un cert retorn al camp (i, en aquest punt, el regional planning es troba en la mateixa línia de molts anarquistes: Leval (1932), Toryho (1935), Alaiz (1945-48) i, es fonamenta, també, en una determinada filosofia pròxima al que més tard se-

rà el "creixement zero". En comú, doncs, amb els anarquistes, el retorn al camp com a resposta a la crisi. En el pla de la filosofia econòmica, en canvi, les diferències serien importants: per a aquests es tracta d'acostar-se a una determinada visió d'un comunisme llibertari basat en els petits municipis, per als autors del regional planning, en canvi, es tracta de l'ambivalent creixement zero.

El segon lema del regional planning és: "cal crear la Catalunya-Ciutat, dins de la qual Barcelona no sigui més que un gran barri" (66). D'acord amb aquest lema, en la part dedicada a l'anàlisi, es formulen, ho hem vist, nombroses suggestions: reducció de les àrees incomunicades del territori català, reserva de les terres d'al.luvió dels voltants de Barcelona i, per tant, relocalització en el futur de les noves zones d'habitació i indústria, protecció a les àrees agrícoles, reforçament del sistema de ports comercials i industrials de Catalunya, el previsible creixement del turisme, etc. D'altra banda, la posada en pràctica del lema primer -el fré a la industrialització catalana- implicaria automàticament un fré en el desenvolupament urbanístic de Barcelona i, per tant, un augment de les possibilitats de reequilibri territorial a Catalunya.

A partir d'aquests dos lemes, l'ordenació territorial proposada és, en termes generals, creditora de l'anàlisi de la primera part: es preserven les zones agrícoles i ramaderes (i les reserves naturals i les reserves arqueològiques), es selecciona amb criteri restrictiu les obres hidràuliques a realitzar en el futur i els rius a utilitzar industrialment, i, com que "cal que Catalunya es descentri de Barcelona", es reforcen els altres ports, es milloren els sistemes de comunicacions que, com els autobusos, poden contribuir ràpidament a aquesta descentralització, etc.

Un exemple significatiu: el planejament de la regió de Barcelona.

Els plans comarcals seran "una traducció més fàcil i directa del pla de Catalunya" (68). El fet, però, de que Rubió escolleixi com a exemple Barcelona és, a desgrat de les justificacions escrites, un fet significatiu: vol dir que les seves preocupacions del període 1926-1930 són, és clar, plenament actuals. Fins a quin punt, però, hi ha semblances entre les propostes de 1929 i les de 1932? Aquesta és en la nostra opinió, la qüestió més important a respondre.

La definició dels límits de la regió de Barcelona és, en ella mateixa, interessant. Segons Rubió, la regió de Barcelona integraria no únicament el pla de Barcelonès (= Barcelonès), sinó també el Baix Llobregat i "la corona de pobles que volta el massís del Tibidabo" (69), que pertanyen, de fet, al Vallès Occidental. Aquests límits són els mateixos de 1929 i gairebé els mateixos del Pla Comarcal de 1953. No són ni els del vuit ferroviari que recull Pau Vila (1937)-i que de fet coincideix amb la proposta d'àrea metropolitana de Barcelona de 1966-, ni amb la Regió I de la Divisió Territorial aprovada per la Generalitat (que comprenia Barcelonès, Baix Llobregat, Vallès i Maresme (Generalitat, 1933, Conselleria d'Economia, 1937a)).

De fet, totes les crítiques que poden fer-se a la "comarca" del 53 poden aplicar-se a la regió de Barcelona de 1932: es tracta, en definitiva, d'uns límits massa estrets per a un sistema urbà com el de Barcelona i, alhora, d'una perillosa tendència a considerar "natural" el creixement sense solucions de continuïtat, per agregacions successives.

El mètode utilitzat per a ordenar i relocalitzar les activitats de la regió de Barcelona és, en el moment, nou: es tracta de situar-la dins del Pla regional de Catalunya, sense que les línies de creixement de Barcelona es contraposin al "canyamàs de les línies de conjunt" (69) per al territori català. Successivament, s'analitzen les zones prèvia-

ment definides en relació a l'aglomeració barcelonina, que és, de fet, l'única que pot fer capgirar aquestes definicions prèvies, realitzades a partir de la idea (falsa) de que Barcelona és una ciutat més de Catalunya.

Pel que fa a les "zones de gran circulació" que "són potser les que més directament van lligades al Pla regional" (69), els autors distingeixen tres classes de circulació: la circulació que té com a origen Barcelona, la que té com a destí Barcelona i la que, simplement, travessa Barcelona. (S'exclou la circulació interna de l'aglomeració). Per a la tercera, el regional planning preveu una "zona especial de circulació regional" paral·lela a la costa, que travessa el corredor existent al darrera (a l'oest) de la serra de Collserola. Es tracta d'una "zona per al ràpid trànsit" que, de fet, coincidiria amb "la cintura de l'aglomeració barcelonina" (70).

Per a la primera i segona classes de circulació regional caldria redisenyar les "dues línies regionals principals de marxa: les valls del Llobregat i del Besòs", definides com a "zones de gran circulació". La vall del Llobregat, en especial, és considerada com a "feix de vies de gran tràfic" que inclouria: "Ferrocarrils, autopistes, elevats amb hèlix de gran velocitat, artèries de tràfic feixuc, etc." (71). Cal, doncs una important previsió d'espai no-edificat al llarg del riu que enllaça una conca industrial important amb una zona franca d'una aglomeració important. La influència dels esquemes de tràfic nordamericans (Saunders 1925, Bartholomew 1929) hi és palesa.

Les "zones agrícoles" especialment protegides en el regional planning són les corresponents a terrenys al·luvials. Aquests terrenys són una part important de la regió de Barcelona. Rubió és partidari de mantenir el delta del Llobregat com a zona agrícola, en funció no de les necessitats de creixement de Barcelona, sinó del conjunt català. Proposa localitzar l'habitatge i la indústria en terrenys menys fecunds, de nul o molt baix rendiment per Ha. Fugint, però, de radicalismes man-

té, al Pla del Llobregat, la indústria de la zona Franca i l'aeríport, i, a la vall mitja i alta del Llobregat a on el conflicte entre la "zona de gran circulació" i les "zones agrícoles" de qualitat és total, proposa "deixar les vores del riu a l'agricultura i el límit del terreny regable a la circulació" (72).

En connexió amb les zones agrícoles, hi ha una proposta per a "reserves de boscos i paisatges". "En aquest punt -llegim- també una solució regional ve a constituir la millor solució urbanista possible" (72). Per què? perquè desaparegudes, pràcticament, les possibilitats d'existència de verd urbà a l'interior de l'aglomeració barcelonina, caldrà cercar, a fora, d'aquesta aglomeració, els grans espais verds necessaris per a la reproducció (amplada) de la força de treball (els espais "en el noble pot trobar les compensacions sentimentals i higièniques que la vida dura del treball segueix" (73)).

Les propostes de 1932 coincideixen en aquest cas explícitament amb les de 1929: reserva del massís del Tibidabo i reserva del delta del Llobregat i de les platges de Llevant. La proposta de Ciutat de Repós i de Vacances de la que parlarem més endavant, s'integra plenament, segons Rubió, en la seva proposta general.

Definides, prioritàriament, les zones de circulació regional i les zones agrícoles i de reserva natural a preservar, resten les zones d'habitació i les zones destinades a activitats productives i/o distributives. L'ordre de prioritats és important: en primer lloc, el regional planning assenyalava el que considera fonamental: la millora de la circulació regional i l'aprofitament de les vocacions "naturals" del sòl, en segon lloc, tracta de les zones dedicades a les altres activitats.

Del que fa a l'habitació, el regional planning es declara partidari del model de la ciutat-jardí, és a dir, de l'edificació amb baixes densitats d'ocupació del sòl i equipament homogeni. La localització

dels barris-jardí es posa en funció de les pendents i de la proximitat a les zones de circulació, en concret a les "zones de circulació de cintura" que volten el massís de Collserola. "Es deliberadament -es diu- que proposem un sistema de zonificació que implica la limitació de la creixença de Barcelona" I es proposa l'elaboració d'"un quadre de densitats d'habitació a les diverses zones que volten Barcelona" (74). Les "zones de barri-jardí" situades en punts accessiblesⁱ en un medi higiènic, seran preservades per a ésser edificades en el llarg plaç. Seran les zones "on les classes populars podran tenir l'estatge digne i alegre que la justícia social reclama per a ells" (74). En resum, limitació (indeterminada) de la creixença edificatòria i demogràfica de l'aglomeració de Barcelona i, alhora, millora (futura) de l'habitatge destinat a les classes populars per l'adopció del model de la ciutat-jardí considerat com l'òptim entre els existents.

Finalment, el regional planning estableix unes "zones industrials, de comerç i mixtes de circulació i d'activitat fabril i comercial" per a la regió de Barcelona. L'activitat de producció industrial seguirà a la zona franca, a l'Hospitalet i a la desembocadura del Besòs, "per desgràcia aquestes darreres desenvolupades sense control" (75). Hi ha, a més, una "zona mixta del Besòs", situada "entre Sant Martí i Montcada" on es localitzen una gran quantitat d'activitats industrials, comercials i de transports. Aquesta zona "ha de donar lloc a un estudi urbanístic molt complex i detallat" que no és realitzat.

Hi ha el manteniment d'unes localitzacions, la delimitació d'una zona mixta extraordinàriament complexa, que caldria estudiar amb detall, i hi ha, també, una proposta nova: la creació d'una nova zona mixta en l'interior del triangle de vies de comunicació entre Sant Cugat, Rubí i Papiol. En aquesta zona mixta es proposa la localitza-

ció d'activitats industrials i comercials lligades a la zona d'habitatció de l'oest de Collserola. Aquesta proposta, de fet, és una reformulació, amb pocs retocs, de la proposta de 1922 (Rubió, 1930) i és un precedent d'una proposta de centre direccional de l'esquema director de 1966 (Comisión de Urbanismo, 1966).

El futur del regional planning

Per als autors del regional planning de 1930, el futur del pla està lligat a la creació d'un "Servei del Pla regional", que defineixen, des del punt de vista material, com a "petit nucli tècnic de pressupost reduidíssim" (76) i està lligat al treball -idees, projectes, experiències, dels diversos Serveis de la Generalitat, i, en especial, als serveis d'estadística (que hauran de treballar en el sentit de regionalitzar les estadístiques). Al "Servei del Pla regional" no li correspondria l'elaboració de cap programa d'actuació (ni, per tant, de cap pla d'inversions). La seva comesa seria una altra: "posar molt d'ordre a la creixença de Catalunya.... exercint una autoritat paternal i no pas despòtica i immutable.... (amb) una constant adaptabilitat (fluidity)" (76), seguint els models nordamericans (Sanford, 1931, pà).

El "Servei del Pla regional" no fou creat. Raons? La prioritat donada a les qüestions formalment polítiques, la manca (pràctica) de temps per a posar en marxa un Servei d'aquestes característiques, la mort del president Macià, que havia tingut la iniciativa d'encarregar la confecció d'un avantprojecte, també, una certa oposició difosa.

Això es despren de la lectura d'una conferència de Santiago Rubió al Saló de Sant Jordi del Palau de la Generalitat a on s'exposà al públic durant 6 setmanes el regional planning. S. Rubió centra la seva conferència en un punt fonamental: assenyalar les diferències entre el regional planning i el "Pla dels Soviets" o "Pla Quinquenal". Després de definir "això del regional planning, pla regional, zoming o pla de zones" com a "prolongació del concepte de l'urbanisme cap a les terres

allunyades de les ciutats" per a "endreçar la superfície del país" (S. Rubió, 1934), entra al punt neuràlgic quan diu:

"He sentit dir a uns: "Ja som a Rússia! Vet aquí el Pla Quinquenal!" Errada fonamental, perquè el Pla dels Soviets és un programa fix d'obres públiques i instal·lacions industrials a descabdellar en un període de temps també fix, mentre que el planning ja hem dit que no fixarà res.

El Pla Quinquenal és l'execució d'un pla d'obres que el Govern creu que és imprescindible dur a terme. En canvi, el pla Regional és la constant vigilància que té per consigna: una cosa en cada lloc i un lloc a cada cosa.

El Pla Quinquenal és la mobilització de totes les energies d'un poble per a fer la guerra a l'endarreriment. El planning és la diplomàcia al servei de la defensa del patrimoni que ens han llegat..." (id)

Les diferències són marcades: sobretot pel que fa a un possible pla d'inversions (que, pràcticament, no existeix en el regional planning), pel caràcter indicatiu-coercitiu d'un i d'altre, per la distància existent entre "la mobilització de les energies populars i el pacte (entre classes antagòniques) per a la defensa d'un patrimoni comú.

Els exemples concrets, però, que dona Rubió -la preservació de les terres de regadiu, de les àrees d'estiuatge, de les reserves arqueològiques (de la Torre dels Escipions, per exemple) i la previsió d'espai per a les vies de comunicació inter-industrials- demanen una autoritat planificadora forta i una certa mobilització popular. Hi ha, en la conferència de Santiago Rubió, un assaig -i aquest és un fet interessant- per a presentar el regional planning com a alternatiu a la planificació soviètica. L'alternativa és presentada d'una forma tan elemental que esdevé, en certa manera, poc seriosa en tèmes científics. Però la intencionalitat política és molt clara: es tracta de fer una

cosa molt diferent del "Pla dels Soviets", capaç, però, d'"oposar-se als excessos d'aquest individualisme que pot arribar a llegar a les generacions que venen un territori fet tot a base de quitrà i ciment armat" (id).

Els subratllats de Santiago Rubió tenen una orientació molt especial: diferenciar el regional planning de la planificació socialista per tal de tranquil·litzar a les classes dominants a Catalunya. De fet, papers tan poc aparentament trasbalsadors com les conclusions sobre "política urbanística" d'una reunió de tècnics recolzada per la Generalitat de Catalunya i l'Ajuntament de Barcelona i organitzada per l'Associació d'Arquitectes de Catalunya, pel juliol de 1932, havien tingut unes repercussions ben escasses. Nicolau Rubió, juntament amb Josep M. Barenys i Ricard Giralt Casadesús, havia format la secció de Política urbanística. Les "Bases per a una llei d'Urbanisme" aprovades tenien molts punts en comú amb el regional planning. Així la base primera feia:

"La llei d'urbanisme considerarà la nostra terra com un conjunt on cada una de les parts, sense perdre la seva personalitat contribueixi a l'harmonia general de Catalunya"

I la base segona:

"Un organisme tècnic orientarà i controlarà tot el que refereixi a la urbanització de les ciutats i comarques de Catalunya i actuarà d'organisme consultor de la Generalitat"

Pel que fa a la base quarta:

"L'Estatut Urbanístic contindrà principalment la repartició de les zones que seran: a) zones de verd, b) zones de tràfic, c) zones d'habitació, d) zones industrials i mineres, e) zones d'aigua, f) zones de protecció artística, arqueològica i monumental, g) zones de protecció sanitària" (I Congrés, 1932).

De fet, tant a la Llei d'Urbanisme com l'Estatut Urbanístic havien de sorgir de la Constitució o Estatut Interior de Catalunya que provocaria, al Parlament, debats vivíssims dels que es parla en un altre lloc. Ara bé, el recolzament a les ponències de la reunió de 1932 o a la conferència de Santiago Rubió de 1934 sembla reduït, limitat a petits grups de tècnics, a desgrat de l'interès general de les línies d'acció que proposen, i de la seva connexió amb el nucli central de l'autogovern: l'ordenació dels processos de producció, distribució i consum dins d'un espai econòmic pre-determinat.

Dues continuacions disperses: el P.G.O.P. (1935) i la C.A.I.R.N. (1937)

Algunes de les idees-clau del regional planning reapareixeran, en circumstàncies especials, en el període estudiat (és a dir: fins el 1939). No serà una reaparició de la concepció global del pla de 1932 sinó de parts fonamentals d'aquest.

Al 1935, la Lliga Catalana elaborarà un Pla General d'Obres Públiques (P.G.O.P.) que repren la xarxa viària del regional planning. Al 1937, Santiago Rubió -co-autor del regional planning- serà el secretari general de la Conferència per a l'Aprofitament Industrial de les Riqueses Naturals de Catalunya (C.A.I.R.N.) que desenvoluparà una idea fonamental: la preservació (per al seu aprofitament) de les riqueses del sòl i del subsòl català.

Al 1935, predomina la dreta: el govern de la Generalitat que es forma el 2 de maig no és el sorgit d'una consulta electoral, car després del 6 d'octubre de 1934, l'Estatut (Exterior) de Catalunya és suspès. És un govern anomenat, que es caracteritza per l'hegemonia d'un partit: Lliga Catalana. Pel 1937, la situació política és diversa: el govern és a les mans dels sindicats i dels partits obrers. Qui engega la C.A.I.R.N. -amb una Ordre, publicada al Diari oficial el 12 de març- és el Conseller Dídac A. Santillan, membre de la F.A.I. i de la C.N.T. El marc po-

lític en el que cal situar aquestes dues continuacions "parcials" del regional planning és, per tant, molt divers.

Al 1935, els objectius del govern en el camp de la política urbana eren: en primer lloc, fer efectiu el traspàs de serveis i, en especial, dels serveis d'obres públiques, en segon lloc, la preparació d'un pla general d'actuació, en tercer lloc, conèixer les necessitats d'obres públiques a nivell comarcal. De fet, en aquell moment, al sector de Lliga Catalana, hem afirmarà coses com: "les obres públiques són l'expressió pràctica i més visible de l'autonomia" (Costa, 1936).

El factòtum d'aquesta política era Vallès i Pujals que, des de la difusió que feu als anys 1907-09 del socialisme municipal anglès, s'havia dedicat, per canals diversos -regidor de l'ajuntament de Barcelona, conseller de Política Social de la Mancomunitat, articulista a 'La Veu de Catalunya', diputat al Parlament de Catalunya- a la reflexió teòrico-pràctica sobre el fet urbà.

En unes llargues declaracions periodístiques, Vallès i Pujals, expressà, des del seu lloc de conseller d'Obres Públiques de la Generalitat, les seves **opinions** sobre l'entorn de la política territorial que preconitzava. Partia d'una definició de Puig de 1919: "Catalunya és una zona d'Europa devastada.... pels mals governs i pels governs indiferents i hostils... Una gran part del país no té ferrocarrils, ni camins, ni altra **acció** de l'Estat que la parella de la guàrdia civil o l'agent de l'Apremi que s'incauta de la finca abandonada. Una part de Catalunya no té més accés que per França. Ni tan sols coneixem el país geogràficament; l'Estat no ha tingut temps de fer un **mapa** geogràfic..." (Costa, 1936, 46).

Per a Vallès i Pujals, la manca d'infraestructures i de serveis a l'àrea pirenaica i les riberes de l'Ebre, tenia "la conseqüència immediata... la despoblació" i afegia: "observeu que a les comarques lleide-

tanés només hi ha vint-i-vuit habitants per km.²" (id, 47). D'on, un lema inicial -"Cap noble sense camí, sense telèfon, sense llum elèctrica, sense aigua potable" (id, 48)- que sis mesos més tard, seria reprès pel seu ministre d'Obres Públiques de la República Lúcia, amb una petita variant: "Ni un pueblo sin luz, sin carretera y sin agua".

Les directrius inicials de Vallès i Pujals foren:

"Primer: Cal desfer la desigualtat que, en matèria d'Obres Públiques hi ha entre la planura, el litoral i l'alta muntanya...

Segon: Que no quedi cap poble incomunicat

Tercer: Acabar les obres que d'ençà de molts anys estan començades....

Quart: Convertir en circuits totes les carreteres fins avui aïllades.

Cinquè: Procedir a l'establiment de les unions o enllaços intercomarcals.

Sisè: Atendre els grans interessos al servei dels quals estan les vies de comunicació... per exemple, la sortida de productes agrícoles, el tràfic dels grans centres comercials, el turisme"

(id, 49-50)

A partir d'aquestes directrius i d'una anàlisi minuciosa, sens dubte, de les necessitats, s'elaborà, als serveis tècnics de la Conselleria d'Obres Públiques, el P.G.O.P., que seria legal a partir de l'1 de desembre de 1935 (que era la data prevista de l'entrada en vigor del traspass del servei d'obres públiques) i que tenia com a únic precedent el "Pla general de vies de comunicació" (Mancomunitat, 1920). Per una ordre de 17 de juliol de 1935, fou creada la oficina redactora del pla que, segons la mateixa ordre, havia d'ésser enllestida en tres mesos. Vallès i Pujals cridà al cap d'obres públiques de Lleida, l'enginyer Victorià Muñoz Oms per a fer-se càrrec de la direcció tècnica. Del text que centrava l'inici dels treballs del P.G.O.P. hom pot extreure afirmacions com les que segueixen:

"Catalunya mai no ha tingut aquest pla complet i totalitari, en el qual estiguéssim concretades totes les seves necessitats en matèria d'obres públiques i mai no s'ha fet aquest treball que pot representar l'índex el catàleg de tot el que en obres públiques convé al nostre poble...

Un pla de carreteres, un pla de ferrocarrils, un pla de ports, un pla d'obres de regatge, només poden estudiar-se i formular-se, amb profit, com a parts d'un pla general d'obres públiques. .... a les obres públiques va unit el destí d'extenses zones del país, que aspiren a redimir-se de l'aïllament i de la misèria, i el de la nostra economia agrària i el d'importantes indústries i grans empreses de treball" (id, 59-62).

En una primera etapa, els treballs es centraren en l'elaboració d'un Pla de carreteres i camins. El Pla estava inspirat en 10 punts entre els que cal destacar:

1er. Equitat i recolzament de l'equilibri entre les comarques catalanes.

2on. Igualtat entre els ciutadans del pla i de la muntanya.

3er. Tendir a l'aprofitament integral de totes les riqueses actives i en potència del país.

.....

6è. Sense perdre Barcelona de vista, incrementar la formació de forts nuclis comarcals." (id, 113-114)

El Pla seguia 2 línies d'actuació:

- la construcció de carreteres "en quadrícula" en tot el territori català per a augmentar al màxim l'accessibilitat de tots els seus punts,

- la construcció d'autopistes

Les característiques finals del Pla foren:

	km	pressupost (pts.)
1ª etapa	3.000	310.407.278
2ª etapa	2.055	136.914.612
total	5.055	456.323.890

Font: Costa, 1936, 111 - 123

Les autopistes previstes també ho eren en dues etapes definides desigualment:

		km	foradada	viaductes	cost
1ª etapa	Barcelona - Manresa	55,5	4.900m.	5.020 m.	50 mili
2ª etapa	Barcelona-El Masnou Barcelona-Castelldef. Tarragona-Reus				

Font: Costa, 1936, 122 - 123

Els arguments per a donar prioritat a l'eix Barcelona - Manresa foren diversos: el caràcter central de Manresa, la seva proximitat a l'àrea pirenaica, la inclusió de Sabadell i Terrassa dins d'aquest eix, en són algunes. L'autopista era definida "per a suportar un intensíssim tràfic ensems que per a grans velocitats. A més, per tal de que reuneixi els millors aventatges, serà construïda a gran amplada, amb corbes de radi llarg, pendents suaus, grans alineacions i sense cap encreuament" (id, 122).

La construcció de l'autopista Barcelona - Manresa té, però, un objectiu fonamental, que és el mateix objectiu de la construcció d'"un sistema

de vies transversals que travessen Catalunya d'Est a Oest i de Nord a Sud" (184): la redistribució espacial de la població i, alhora, la "defensa econòmica" de Catalunya en un moment de crisi econòmica internacional. És a dir: el Pla de carreteres i camins no té com a motivació única la creació d'una igualtat real entre els habitants de tots els punts de Catalunya. Hi ha una altra motivació fonamental: el redreçament econòmic a partir de la valorització de les àrees econòmicament marginals. La manca de bones comunicacions -i, per tant, el cost elevat del transport- de moltes àrees encareix les matèries primes minerals i els productes alimentaris que produeixen i, fins i tot, n'impossibiliten la producció. Aquesta infrautilització del territori té, és clar, efectes negatius sobre el creixement de la renda. La manca d'un "sistema de vies transversals" porta a la concentració de les activitats econòmiques en una semi circumferència de 25 km. de radi al voltant de Barcelona. I la polarització del procés econòmic es considera, ja en aquells moments, negatiu des de l'òptica productiva. En front a la distribució desigual de la població es proposa un sistema de ciutats equilibrat: el P.G.O.P. hauria de fer possible el desenvolupament de 2 a 4 poblacions de 100.000 habitants i de 8 a 10 de 50.000 a 10.000 habitants capaces de vertebrar un sistema de ciutats més equilibrat en el que el predomini de Barcelona no fos tan absolut. Les densitats de Tarragona i Girona -50 hab/km²- i de Lleida -25 hab/km²- són considerades excessivament baixes per al desenvolupament de l'activitat econòmica. Caldria "una graduació, un escalat de ciutats i pobles, el contingut demogràfic dels quals va descendint -amb regularitat" (182). El reequilibri del territori català, obtingut a partir del P.G.O., el converteix, doncs, en "un factor primordial per a la nostra defensa econòmica" (185).

En la mateixa línia cal situar el projecte de desenvolupament de la xarxa telefònica. És un "projecte que convertirà Catalunya en un noble

realment civilitzat" i, alhora, hauria de fer possible un cert des-centrament.

Pel que fa a la situació, al llindar de 1935, de la xarxa telefònica catalana hi ha xifres eloqüents:

	total	amb telèfon	incomunicats
municipis	1.063	113	650
nuclis urbans de > 50 hab.	2.355	711	1.644
habitants en milions	2,79	2,29	0,50

Font: Costa, 1936, 177

"Percentatges d'habitants... comunicats telefònicament"

Barcelona	Lleida	Sabadell	Manresa	Berga	Sort
99,91	95,45	81,92	67,07	39,45	18,17

Font: Costa, 1936, 177

El projecte de Vallès i Pujals per a comunicar tots els nuclis de més de 50 habitants implicava, en definitiva, un retorn a la situació anterior a 1923, és a dir, anterior a la concessió del monopoli de telèfons a la C.T.N.E. El reestabliment del "servei telefònic català" (172) creat per la Mancomunitat entre 1915 i 1923 -i que significà l'establiment de 5.500 km. de línia telefònica entre 500 pobles- era, però, una tasca realment difícil.

El P.G.O.P. incloïa, en certa manera, dos projectes que connectaven, també, amb l'esperit i amb les propostes del regional planning. Aquests dos projectes eren: en primer lloc, la creació d'una carretera de cor-

nisa als Pirineus i d'un pla d'accessos a aquesta zona de "les terres altes de Catalunya" lligat, és clar, a la creació del Parc Nacional del Pirineu, i, en segon lloc, la protecció al paisatge de la Costa Brava i l'augment de l'accessibilitat i del rendiment monetari del turisme a la costa, a partir de les propostes de la Conferència de la Costa Brava (Girona, 11 d'agost 1935) i del pla per a la costa Brava del G.A.T.C.P.A.C. (GATOPAC, 1935). En síntesi, les conclusions de la Conferència de la Costa Brava foren: "a) Construcció de camins d'accés a les cales, b) Repoblació forestal, c) Delimitació de les zones de trànsit per als ramats, d) Fraçat de ports de refugi, e) Paradors, f) Delimitació de les zones marítima i terrestre, g) Establiment de Parcs Municipals, h) Reglamentació de la caça, i) Creació d'un servei preventiu contra incendis de boscos" (145-6).

Què hi ha com a model al darrera del P.G.O.P.? Vallès i Pujals, sense preocupacions ideològiques, cita Organizing Prosperity de Lloyd George (181), "la política de rentable audàcia seguida per Roosevelt als Estats Units" (110), "la construcció d'importants autopistes a Alemanya" (110), "Mussolini... el seu treball de reconstrucció d'Itàlia" (131), "el triomf del Pla Quinquenal dels Soviets (que) no es deu a altra cosa que al patriotisme que els russos han posat en aquesta obra de transformació de llur país" (196). En aquest sentit, el P.G.O.P. de 1935 serà molt diferent del regional planning de 1932, car, si bé en comú hi haurà la consideració global de l'espai català, la valorització integral de tot el territori i el refús de la polarització barcelonessa, i la protecció de zones turístiques, en canvi el P.G.O.P. va acompanyat d'una pla d'inversions important, que era explícitament refusat a la conferència de S. Rubió (1934).

La C.A.I.R.N. sorgeix en un medi diferent. L'ordre (de 10 de març del 1937 publicada al D.O. el 12) creant la Comissió organitzadora de la

Conferència és signada pel titular de la Conselleria d'Economia Dídac A. Santillan. En l'exposició de motius de l'ordre, es parla de l'origen de la proposta: l'Escola d'Enginyers Industrials. A la part dispositiva és anomenat secretari general de la Comissió organitzadora l'enginyer Santiago Rubió i Tudurí, co-autor del regional planning de 1932. A la C.A.I.R.N., doncs, conflueixen dues línies de reflexió que són, alhora, dos actituds en front a l'ús de l'espai català: per un costat, la línia de l'anarquisme "constructiu" (Peiró, 1931; Leval, 1932; Santillan, 1936) en la que cal comptar sindicalistes i sectors de la FAI, com el grup "Nervio" i la revista "Tiempos nuevos" (per exemple: Toryho, 1935), per un altre costat, la línia del regional planning representada per Santiago Rubió i Tudurí i que té el seu origen en el "regionalisme" de C. Montoliu. Més avall (c.14) es parla de la concepció dels anarquistes sobre la ciutat (i el territori), ara, l'únic que cal subratllar és que en un moment d'hegemonia anarquista a la Conselleria d'Economia (i al Consell de la Generalitat) es recolza la iniciativa d'un grup de tècnics, que, per la figura d'un d'ells, té una relació directa amb plantejaments anteriors, com és ara el regional planning de 1932.

Ara bé, els plantejaments de S. Rubió són, al 1937, diferents: hi ha la idea de sistema econòmic lligat a territori i de que la transformació del sistema pot modificar les condicions de l'ús del territori: "el sistema econòmic que regia els destins de Catalunya abans del 19 de juliol havia de tenir com norma de tota indústria la necessitat d'atendre les càrregues financeres. Això i els lligams que tenia una part de la indústria amb els trusts estrangers era un obstacle que s'oposava a la total utilització de les riqueses naturals" (S. Rubió, 1937) Cal situar, doncs, la C.A.I.R.N. en un marc polític-econòmic diferent i és per aquest motiu que se'n parla in extenso, infra. Quan els tècnics de la Conferència diuen "ara més que mai és l'interès global de l'econo-

mia catalana el què interessa" (C.A.I.R.N., 1937, 8), apunten, alhora, en diferents direccions: hi ha la idea de globalitat, que és una continuació del regional planning; hi ha, també, la sensació de l'excepcionalitat del moment ("ara més que mai").

L'origen de la C.A.I.R.N. fou el projecte de Conferència d'Energia Elèctrica de Catalunya en la que es plantejava una política energètica no basada en el criteri del màxim benefici. L'anàlisi del sector energia, a Catalunya, duia a unes conclusions clares: "la qüestió del preu remunerador que permeti l'establiment en concurrència de certes aplicacions" (7). Ara bé, en les noves circumstàncies aquesta qüestió varia: en primer lloc, per la necessitat de satisfer a curt plaç una demanda multiplicada; en segon lloc, perquè "no podem des d'ací en avant aturar-nos per por de no assolir un benefici elevat" (8), en tercer lloc, "un aprofitament integral de l'energia esdevindrà ipso facto remunerador.., es podrà carregar en les aplicacions que ho permetin i rebaixar en les que en facin una demanda contínua" (id).

L'electrificació dels ferrocarrils, per exemple, permetrà el traçat de noves línies entre el Pirineu i l'Ebre, que permetrà donar sortida -i fer rendables, per tant- molts productes, la qual cosa repercutirà sobre la rendabilitat de les noves línies.

Ara bé, l'energia elèctrica ha estat aplicada, només a la il.luminació i la força motriu, "sens dubte per ésser les (aplicacions) més fàcils d'executar i les més remuneradores per a lesempreses o entitats que han explotat l'energia elèctrica" (11). Així, de fet la utilització actual no arriba a les 3.000 h/any, i potencialment, fóra possible, les 8.000 h/any. "Cal pensar, doncs, -s'afirma- en les aplicacions electroquímiques i electrometal.lúrgiques, que les primeres matèries de la nostra terra permeten" (11).

En la Conferència energètica prevista es parlava sobretot, és clar,

de l'energia hidràulica, però, es van tenir en compte, també, les (petites) possibilitats d'obtenció d'electricitat a partir del vent, "merçès a les novíssimes turbines eòliques" (15). Evidentment, la racionalitat de l'ús del territori (l'absència del criteri del màxim benefici) havia d'arribar fins a la preservació del paisatge: "s'ha d'arribar a tot el grau d'aprofitament que sigui compatible amb el respecte absolut a les belleses naturals dels paisatges de Catalunya" (S. Rubió, 1937).

De l'obsessió per a la preservació (per la no-utilització irracional) del territori que caracteritzava al regional planning, es passa, a la C.A.I.R.N. a l'ús racional, fonamentat en criteris científico-naturals i en la necessitat de considerar el conjunt de l'economia catalana. Tal com es deia al reglament:

"La Conferència té per principals finalitats impulsar:

- a) el coneixement de les fonts d'energia i de les primeres matèries existents a Catalunya,
- b) la substitució de matèries importades per altres originàries del país, en especial d'aquelles matèries la importació de les quals representi un cost anual més alt,
- c) el desenrotllament dels aprofitaments de caire més industrial dels recursos naturals de Catalunya, inclosos els agrícoles, i en particular, dels més relacionats amb l'aprofitament de les fonts d'energia, per tal de crear noves possibilitats d'utilització de mà d'obra" (27)

La vocació "industrialista" de la C.A.I.R.N. és, també, un tret diferencial en relació a un regional planning com el català de 1932. De la preservació a l'aprofitament, doncs, de l'aurea mediocritas a la industrialització, hom podria concloure que els tècnics canvien quan la demanda social canvia. En qualsevol cas, el gran pas endavant donat al 1932, és a dir, la consideració global dels problemes del territori català, és

continuat al 1937 en una direcció fonamental: l'ús del territori per al desenvolupament econòmic no basat en el benefici privat. Per primera vegada, el vell desig de Pere Estasen (1900, 1907) era realitzat: la C.A.I.R.N., sota el patronatge de la Generalitat, en un moment de transició vers el socialisme, havia de realitzar el primer inventari general de la riquesa "natural" catalana. La planificació regional començava així per un aspecte essencial: l'inventari dels recursos del sòl i del subsòl.

12. Curt terme i llarg terme en la planificació de Barcelona.

El Pla Macià

El Pla Macià és una proposta d'alternativa global a la Gross-Barcelona. El seu punt de partida és, doncs, la crítica al model (i a la realitat) de la Gross-Barcelona i del seu marc legal (Llei d'Eixample, Llei Municipal, Llei de Cases Barates, Ordenances Municipals). De fet, el model de la Gross-Barcelona havia estat contestat pel moviment obrer des dels darrers anys de la Dictadura. I en els programes urbans dels partits marxistes dels primers anys trenta hom troba veritables alternatives que seran estudiades més endavant. La Generalitat, ho hem vist, es plantejà seriosament la qüestió de la crisi de les estructures territorials a Catalunya.

La proposta del Pla Macià, però, té un origen distint: és una proposta autònoma d'un grup de tècnics deslligats, en principi, de l'administració i sense contactes, en una primera etapa, amb el moviment obrer.

El Pla Macià com a totalitat mai no tingué estatut legal, per raons gairebé obvies donada la debilitat administrativa i política de la Generalitat de Catalunya (en un moment determinat serà J. Pich i Pon, de la C.O.P.U., governador general de Catalunya, qui tindrà una relació amb els redactors del Pla! (Pich i Pon, 1935)). Però algun dels seus elements fonamentals (la Casa-Bloc, la Cooperativa de la Ciutat de Repós i de Vacances) foren recolzats i/o adoptats per les conselleries de la Generalitat, que hi esmerçaren una part dels seus esqualids recursos financers.

El Pla Macià fou un intent (teòric) de recomposició de la ciutat capitalista. En un text primerenc es parla d'estructuració de la ciutat per a continuar-ne el creixement: "La simple observació del pla de la Barcelona actual fa veure la necessitat imprescindible de pro-

cedir a la seva ràpida estructuració que permeti que la ciutat continui l'extraordinària creixença iniciada en el segle passat (G.A. T.C.P.A.C., 1932). El joc dels petits esdeveniments de l'elaboració del Pla amb la realitat de la lluita de classes a Catalunya (i a Espanya) demostrà, en aquell moment, que aquesta recomposició (estructuració) era molt difícil, i que l'alternativa havia de fonamentar-se en el que J.Ll. Sert anomenà "nova economia urbana". En les planes que segueixen l'argument que s'explanarà és precisament aquest: el Pla Macià fou "impossible" dins de les seves condicions socials i alguns dels tècnics que hi treballaren (Sert, Torres Clavé, Fàbregues) haurien de cercar noves solucions en l'edificació d'un nou marc social diferent.

L'interès d'una anàlisi concreta del Pla és, doncs, triple: el Pla conté: a) una crítica de la política urbana dominant (des de 1901)- i una certa recuperació del Pla Cerdà-, b) una sèrie d'esquemes "per al projecte de conjunt" i c) el Pla exigeix una "nova economia urbana" (Sert, 1937) basada en la municipalització de la propietat urbana (Fàbregas, 1937).

Entorn del Pla Macià, a més, es centren alguns dels debats claus dels anys trenta: la renovació urbana del centre històric de Barcelona, l'assentament dels immigrants, la coordinació de les línies de transport, la relocalització de les activitats productives i terciàries, l'organització de l'oci massiu. Utilitzant, de forma molt elaborada, mitjans de comunicació de massa poc comuns (exposicions, revistes il·lustrades, stands, conferències simultànies, diagrames i planols), els autors del Pla -els membres del G.A.T.C.P.A.C. i Le Corbusier i Pierre Jeanmeret- animaven considerablement durant un cert temps els debats sobre el problema de l'habitatge obrer, el Barri Xino, la immigració a Catalunya, els enllaços ferroviaris i el "cercle de ferro que ha voltat la ciutat" (Homs, 1933), la necessitat d'espais adequats a l'oci de les masses, etc.

Així, a banda de les vicissituds del Pla com a conjunt, alguns elements del Pla -singularment la Ciutat de Repós i de Vacances- fins i tot considerats aïlladament, tenen un interès prou viu, i caldria que els hi dediquem una atenció particular.

La crítica

La crítica a la política urbana dominant que realitza el GATCPAC és, formalment, d'una gran duresa. Del pla d'infraestructures viàries i localització de terciari de Jaussely i el sistema de verd urbà que el complementa, es diu que "té el defecte ... d'ésser fet sobre un tauler de dibuix, a base de línies radials..., considera la ciutat com una cosa limitada, ja que acaba totes les vies importants amb altres vies corbes..." (Gatcpac, 1932). A més, "la classificació en zones (és) inexistent en el pla Jaussely" (id). L'inexactitud flagrant d'aquesta afirmació es pot comprovar.

Una altra peça clau de la Gross-Barcelona, la reforma interior, és definida com a "reforma que preveudiferents vies que deuran atravesar la vella ciutat: no resol el projecte la neteja de la zona que és el problema més important" (G.A.T.C.P.A.C., 1934, 14).

Minimització i despreci, doncs, per dos components fonamentals de la política urbana dominant.

La crítica al projecte de la Barcelona futura (de 1929) és diferent: es critica més que la concepció global, alternatives concretes: la reserva de la zona agrícola del Prat de Llobregat és considerada impossible davant de "l'eixamplament de les noves zones d'indústria del Port Franc" i, d'altra banda, "l'extensió de la ciutat d'habitatció per les valls dels rius Llobregat i Besós presenta l'inconvenient d'ordre higiènic de les boires baixes" (GATCPAC 1932).

La crítica del G.A.T.C.P.A.C. s'exten, també, a la política de construccions escolars de la Comissió de Cultura (G.A.T.C.P.A.C. 1933), a la política municipal de verd urbà (G.A.T.C.P.A.C., 1934), a la política de grups de cases barates de la Dictadura ("un concepto mezquino y miserable de la vida ha presidido la construcción de las viviendas obreras en nuestro país, dando por resultado un mínimo inaceptable" G.A.T.C.P.A.C. 1933b).

£ £ £ £ £ £

La recuperació del Pla Cerdà és molt matisada. Car si, d'una banda, es diu que Cerdà "no supo prever la importancia del enorme desarrollo industrial ya entonces iniciado" i d'on "la poca importancia dada a la industria, para la cual solo preve emplazamientos muy reducidos y dispersos, mezclándola con la habitación" (G.A.T.C.P.A.C., 1934, 14), per l'altre, el Pla d'Eixample conté un pla d'equipaments col·lectius i un esquema viari d'un interès fora de dubte. En resum, el Pla Cerdà "en mig de tots els seus defectes -a) manca de classificació per zones; b) manca d'espai per a la indústria; c) vies excessivament pròximes, d) assaig de desplaçar el C.B.D. vers el Besòs- ha facilitat l'expansió de Barcelona en una forma ordenada que responia a les exigències de l'època" (G.A.T.C.P.A.C., 1932). I, com a conclusió, "es preferible el proyecto de Cerdà a otros de base más romántica de su misma época" (G.A.T.C.P.A.C., 1934).

Les propostes

L'objectiu inicial del Pla Macià és, ho hem vist, "que la ciutat continuï l'extraordinària creixença iniciada en el segle passat". Aquest objectiu no és, en una primera lectura, gaire diferent de l'objectiu de la política urbana iniciada el 1901. Els instruments per a assolir aquest objectiu són, però, diferents, car es tractarà de transformar Barcelona en una ciutat funcional.

Aquesta transformació seria dirigida per l'autoritat planificadora, amb poder per a modificar "la parcelación anárquica de la propiedad" (C.I.R.P.A.C., 1933, 14), i tendria a re-composar totalment el sistema urbà de la ciutat capitalista. Re-composició, pensant en un model capitalístic directament inspirat en el capitalisme utòpic del Vuitcens. La tímida recuperació del Pla Cercà tindria, així, un nou sentit. Els instruments -i les propostes- tindran, doncs, un caràcter molt més globalitzador i de llarg terme, que els aplicats en el període anterior.

Ara bé, al Pla Macià, entès com a pla per a una ciutat funcional (o: ciutat futura) cal introduir-hi dos elements nous que introdueixen un major realisme en l'anàlisi i en les propostes. Dit amb els mots sintètics de J. Ll. Sert: "no debe olvidarse al pensar en la ciudad futura, que es Barcelona una ciudad industrial, en la que predomina el elemento obrero, y que, actualmente, es la capital de un estado autónomo" (Sert, 1932) o, semblantment, "venim obligats a considerar a Barcelona com a ciutat industrial amb predomini de l'habitant obrer, i com a port de Catalunya. A més, la nostra ciutat està a punt d'esdevenir la capital d'un Estat autònom" (G.A.T.C.P.A.C., 1932). El predomini, si més no en termes estadístics, de treballadors de la indústria i dels serveis donat el caràcter industrial de la ciutat

i les demandes de serveis (i d'espais) d'una capital político-administrativa, seran els dos elements nous que s'introdueixen. El Pla Macià serà, doncs, alhora, el pla d'una ciutat funcional, el pla d'una ciutat obrera i el pla d'una capital política. Aquests últims lemes el diferencien, totalment, del Pla Cerdà, que és formalment un pla per una societat sense classes (i de fet un pla per a unes indiferenciades i indefinides classes populars) i un pla per a una ciutat sense estat (o amb un estat llunyà, alié, i aquí rauria una possible clau per a la seva fulminant aprovació: el Pla Cerdà no presenta problemes polítics, és a dir, problemes de constitució de l'estat, a l'estat espanyol concret existent).

Cal distingir entre el llarg plaç i el curt plaç del Pla Macià, perquè són notablement diferents. Fins i tot seria possible de dir que hi ha 2 Plans Macià. I que el Pla Macià menys acceptat és el Pla Macià a curt, la primera etapa que es preveu.

La formulació a curt plaç es resum en cinc punts:

-
1. Sanejament del centre històric
  2. Limitació immediata de l'actual mòdul d'eixampla
  3. Classificació de la ciutat en zones que corresponguin a les diferents funcions urbanes
  4. Comunicació de la ciutat amb el Pla del Llobregat
  5. Noves ordenances municipals
-

(Font: GATEPAC, 1934)

El sanejament del centre històric, a on la mortalitat és molt gran -i les xifres que l'alcalde Aiguader dona són prou eloqüents per elles mateixes (Aiguader, 1932)- i posa en perill, a un nivell molt elemental, els mecanismes més simples de la reproducció econòmica.

En concret, la proposta per al sanejament consisteix en l'enderrocament dels nuclis habitats més mortífers i la seva substitució per verd i equipaments mòvils. Però aquest punt -el primer del programa a curt plaç- és fortament contradit per un sector de la burgesia local -el més lligat a les rendes del sòl urbà- que aconsegueix fer-lo desaparèixer en l'exposició pública del Pla que es fa el 1935. En aquest moment, Sert escriurà un article interessant a priori que, al·ludint a la decisió del consistori municipal, es titula "Uns plans despenjats", a on fa referència vaga -obligada per les circumstàncies- a "la guerra oberta de certs sectors al nostre projecte" (Sert, 1935) i es reproduïx (parcialment) la instància que els autors del Pla de la Nova Barcelona dirigeixen a l'ajuntament posant en dubte el pla de remodelació aprovat, titulat significativament "Pla d'enllaç dels punts crítics de la ciutat".

La limitació del creixement urbà seguint el mòdul definit per Cerdà (la mansana) té com a objecte definir un creixement diferent, a partir d'un mòdul a una altra escala, que ha de permetre la classificació de les diverses corrents de tràfic (vies de gran circulació lleugera/pesada, vies de distribució interna, recorreguts per als qui van a peu), les construccions a gran alçada que deixen lliure el nivell de terra per a serveis col·lectius. De fet, cada mòdul (ocupant l'espai de 9 mansanes Cerdà, és a dir, 400x400m.) ha d'esdevenir una unitat completa i autosuficient. En aquest punt, és clar, el curt plaç fa referència a la limitació d'un determinat tipus d'ordenació física del creixement. Car la construcció de nous mòduls és, en aquells moments-i la lenta construcció de la Casa Bloc ho demostra- una perspectiva a llarg plaç.

La classificació de la ciutat en zones, pel que fa al curt plaç, té com a objectiu immediat la limitació del desenvolupament de les zo-

nes mixtes d'habitatció i indústria existents legalment. Aquesta limitació, però, hauria d'anar acompanyada de la definició d'unes noves zones, separades, per a la indústria i per a l'habitatció.

A curt plaç, també, i com a element propulsor del més gran projecte concret del grup -la Ciutat de Repós i de Vacances- es proposa la perllongació de la Granvia fins a la zona de la platja de Castelldefels construint una autopista de 12 km. Aquest fet, però, hauria d'anar acompanyat de la reserva legal de la zona en previsió del seu futur ús públic.

Finalment, es proposa una no massa definida reforma d'ordenances municipals que tingui com a objecte el sanejament de les habitacions i l'adaptació a les noves tecnologies constructives.

En resum, el Pla Macià a curt plaç no pressuposa un volum d'inversions gaire important; per una banda es tractaria -amb objectius sanitaris de base- de millorar els nivells de consum (i d'ús) de l'habitatció a les zones a on l'obsolescència és més gran, fent desaparèixer certs nuclis i ocupant els espais lliures amb equipaments barats i traslladables (el GATCPAC haurà exposat, paral·lelament, projectes de pavellons escolars, biblioteques populars, quarteres, etc. desmuntables). Per l'altra banda, es proposa la limitació d'un cert tipus de creixement, la zonificació, la preservació d'una platja deshabitada. Es a dir: limitacions a certs tipus de rendes diferencials presents i, sobretot, futures. De fet, l'única inversió que es proposa és la construcció de 12 km. d'autopista.

Tot plegat, però, s'orienta cap a un pla de conjunt, totalitzador. Es a dir, el Pla Macià a curt plaç és, només, una sèrie articulada d'elements, d'un pla més ampli, pensat com a llarg plaç.

El Pla Macià a llarg plaç com a proposta de "ciutat futura" re-defi-neix el sistema urbà de la regió de Barcelona a partir d'un esquema:

- A.

"PRODUCCIO	I. Port
	II. Zones industrials
	III. City
CENTRE CIVIC	
HABITACIO	I. Vivendes
	II. Hotels
REPOS	I. Zones verdes
	II. Zona platja
TRAFIC I CIRCULACIO, com element d'enllaç"	
-

Font: GATCPAC, 1932

Dos anys més tard, l'esquema presenta unes variants petites:

- B.

- I. Zooning
  - II. Nou mòdul de 400x400
  - III. Transports, automòbils, camionatge
  - IV. Ferrocarrils
  - V. Transports marítims
  - VI. Aviació i zona de repòs
-

Font: GATEPAC, 1934

En una primera lectura diríem que en la segona versió s'han desenvolupat els punts dedicats a les grans infraestructures de transport (III, IV, V i, parcialment, VI), que esdevindrien, gairebé, l'element estructurat de la re-composició del sistema urbà de Barcelona.

En la versió A trobem els elements teòrics de la ciutat funcional (o futura) i un element que respon a la definició de Barcelona com a capital: és el CENTRE CIVIC. L'element PRODUCCIO, donada la definició (prèvia) de Barcelona com a ciutat industrial, reb una atenció especial.

El punt I (Port) té un significat doble: es dona per suposada la concessió en un futur pròxim d'un port franc (la vella aspiració del partit industrial, que forma part del projecte de la Gross-Barcelona) que per les seves dimensions físiques només pot construir-se junt al delta del Llobregat, que, d'altra banda, "presentava millors condicions econòmiques d'adquisició, més facilitat d'ampliació, així com un millor enllaç amb l'actual port" (G.A.T.C.P.A.C. 1932) que el Besós. El Port és entès, és clar, com a zona comercial i com a zona "de gran indústria". L'àrea del Port esdevindria, doncs, una nova zona industrial que hauria de permetre la descongestió de les zones mixtes.

El punt II (Zones industrials) es lliga, en part, a l'I, car es proposa el trasllat de "la zona industrial actualment existent junt als ferrocarrils de Sants, la Bordeta i l'Hospitalet" a la nova zona industrial del Port. L'altra zona industrial, per a indústries no-portuàries, seria l'"extensió de les actuals del Clot i Sant Andreu, envers el Besós". Els seus límits: la Meridiana, la Granvia i el Besós. I: "a l'extensió d'aquesta zona industrial correspondrà, com a zona d'habitació obrera, la limitada entre el carrer de les Corts fins a mar, ja que queda suprimida en el nostre projecte la línia del ferrocarril de la costa" (Gatcpac 1932) - ----- -. En resum, hi ha una consciència de la ràpida obsolescència de les àrees predominantment industrials existents (Sants, la Bordeta i Poble Nou, Sant Adrià) i es proposa una relocalització de gran envergadura a partir del caràcter semi-públic de la zona franca i de l'àrea industrial de la Sagrera - Sant Andreu, que fóra l'única que permaneixeria.

El punt III (City) és objecte d'unes propostes molt matisades. Es

parteix de la idea de que un centre direccional amb una previsió d'espai suficient i perfectament comunicat amb el conjunt del sistema urbà, és una necessitat ineludible de la indústria. El pas següent és una crítica de la direcció presa històricament pel centre, que ha evolucionat partint del que és considerat lògic -la façana marítima, centre de la Barcelona del XIX- vers l'interior de la ciutat "envaint zones pròpiament d'habitació" (GATCPAC 1932), a través de la Via Laietana i la plaça de Catalunya. Aquest desenvolupament lineal del centre és considerat negatiu per les distàncies (excessives) que crea i per la (prematura) congestió que crea. Cal, doncs, crear una nova City. Com? "Omplint una part del vell port; amb això continuem la tradició barcelonina de guanyar terrenys a la mar" (id). La City proposada reuniria les ventatges de la perfecta comunicació amb les zones industrials (Passeig Marítim, Meridiana), amb els dos ports i amb les zones d'habitació i, per una altra banda, exclouria els problemes de congestió i de grans distàncies de la City existent.

L'element CENTRE CIVIC és una novetat important en relació a la política urbana precedent. Hi ha un fet nou "la capitalitat de Catalunya a la nostra ciutat exigirà l'erecció d'edificis destinats a les funcions de govern" (id). Hi ha dues llistes de serveis per al Centre Cívic: la llista 1 (1932) inclou: "Ministeris, Oficines d'Administració, Palau de la Ciutat, Sales d'Exposició, Associacions dels elements que treballen". Emplaçament: "prop de la City.... al peu de Montjuïc" en els sectors que caldria fer desaparèixer el Barri Xino. La llista 2 (1934) inclou més serveis culturals i menys funcions polítiques: "escuelas superiores, escuelas de trabajo, museos, bibliotecas, Central de Cooperativas, Palacio de los Sindicatos". Emplaçament: el mateix i, a més, un sector (derruit) del barri de Santa Maria del Mar i un sector del port, prop de la Barceloneta.

L'element HABITACIÓ ocupa un lloc en certa forma subordinat a l'ele-

ment producció. De fet, les dues noves zones d'edificació que es proposen -la zona del Port franc i la zona del Besós- estan lligades a les dues noves zones industrials (Port Franc i Sant Andreu). La proposta de nous mòduls amb "els serveis col·lectius necessaris: escoles, guarderies d'infants, cooperatives, camps d'esports, solàriums, servei mèdic" seria un element diferenciador de les realitzacions posteriors a 1957-60. Pel que fa a les àrees d'habitació existents, es proposa una remodelació de l'Eixample ("cal allunyar radicalment les instal·lacions industrials") i el sanejament, per etapes, del centre històric, al qual, d'altra banda, serien aputats íntegrament sectors importants. Hi ha, també, una previsió d'espai per a hotels: l'àrea del vell port i la col·lectora principal de tràfic (la Granvia).

L'element REPOS és, en el Pla Macià, molt important. De fet, intuitivament, el ritme del treball industrial, les altes densitats d'habitació previstes i els grans desplaçaments habitació-producció previsibles, fan necessari, com a contrapartida, donar una atenció especial al repós. Les Zones verdes (I) serien, a més de les existents a l'interior dels nous mòduls, tres: el Centre Cívic (amb equipament de serveis dins del verd), la faixa lineal Granvia-Aragó, de 500 m., i, evidentment, la serra de Collserola que és considerada intocable. La Zona de platja (II) seria, per un costat, la platja (refeta) entre la Barceloneta i el Besós i, per l'altra, la Ciutat de Repós i de Vacances (C.R.V.) a les terres municipals de Castelldefels, Viladecans i Gavà.

La C.R.V. és una proposta, en certa forma autònoma, molt complexa. En un cert moment, per exemple, es constitueix una "cooperativa de cooperatives per a construir la CRV, amb el nom oficial de Cooperativa La Ciutat de Repós i de Vacances", que arribarà a tenir 800.000 socis cooperatius. La C.R.V., com a una altra Barcelona possible,

a construir en una extensa àrea no edificada i escassament productiva, és, a la seva època, possiblement més coneguda que el conjunt (excessivament "tebriç") del Pla Macià. De fet, la C.R.V. té una memòria, un projecte detallat, un estudi de pressupost i un estudi de fonts de financiació, que diferencia netament aquest element de la resta d'elements del Pla Macià. I la Cooperativa per a endegar-la es constitueix legalment el 22 de desembre de 1933.

En síntesi, la proposta de C.R.V. s'articula entorn a un programa que distribueix l'àrea delimitada prèviament en cinc zones amb funcions, equipaments i comunicacions diversos:

ZONES

- a) Zona de banys
  - b) Zona per a fi de setmana (week-end)
  - c) Zona de residència
  - d) Zona per a repós
  - e) Zona de cultius
-

SISTEMA DE COMUNICACIONS

- 1. Tràfic lleuger
  - 2. Tràfic pesat
  - 3. Altres medis de comunicació
-

Font: G.A.T.C.P.A.C., s.a.

Els serveis satisfets són variats: la C.R.V. és, alhora, parc marítim, zona d'equipaments poliesportius, espai per a vacances obreres, week-end escolar, colònies escolars semipermanents, petits cultius, turisme interior, sanatoris i hotels de repós. Al mateix temps, el projecte hauria de contribuir a alleugerir la "crisi de treball" i

això situaria el projecte dins de l'esperit de la New Deal rooseveltiana que és difosa aquí pels economistes d'E.R.C. (Pi i Sunyer 1935) i de Lliga Catalana (Tallada 1935). Es tractava, doncs, de fer una altra Barcelona destinada, especialment, a satisfer certes necessitats (oci, sanitat) d'una classe social: la classe treballadora, urbans reals i els treballadors urbans potencials (infants, malalts). El caràcter determinant del programa seria, possiblement, la decisió de satisfer col·lectivament una demanda social de consums col·lectius expressada de forma massiva. La C.R.V. seria, però, una ciutat parcial sectorial dedicada, únicament al consum (col·lectiu) i als serveis (improductius). Estaria, en aquest sentit, lluny de les propostes autosuficients dels socialistes dits utòpics del Vuitcens.

L'anti-individualisme del programa ha interessat, en els darrers temps, als estudiosos de les qüestions urbanes. I han estat publicats, de nou, la memòria, el pressupost i fragments dels estatuts de la C.R.V., i, per primera volta, el projecte sencer.

L'element TRAFIC és considerat tan important com la classificació de les zones de la ciutat. Fins i tot, els autors del Pla arriben a escriure que: "l'augment de velocitat i la freqüència dels mitjans de transport ha augmentat la importància del tràfic, fins a establir-ne, en dependència funcional, totes les idees de l'urbanisme modern" (Gatcpac 1932), Cerdà havia escrit moltes pàgines sobre aquest punt (1867 --) però, després, el projecte de la Gross-Barcelona, de fet, la deixa en suspens. Amb el Pla Macià, el tràfic adquirirà el caràcter estructurant per al conjunt del sistema urbà, que manté encara avui (vegeu: Comisión de Urbanismo 1973, vol. 6, 14, 24).

La proposta del Pla Macià és més avançada, però, car la consideració dels problemes presents (i futurs) del tràfic el porten a definir,

ja, una estratègia a nivell regional. Degut al tràfic, el Pla Macià esdevé, en un cert sentit, un Pla Regional, car si "el ferrocarril incrementà en la ciutat el seu esperit latent de centralització: l'automòbil exigeix ja des d'un principi la descentralització" i: "la necessitat descentralitzadora ens aparta de les zones concèntriques encara que siguin ordenades, i ens allunya de la ciutat portant-nos a urbanitzar la regió: d'aquí el motiu de l'ordenació lineal de les zones de la ciutat i l'objecte de l'anomenat 'Pla Regional'" (G.A.T.C.P.A.C. 1932).

De fet, l'element més important en aquesta direcció fóra la construcció d'un eix Hostalric-Molins de Rei, per Granollers i Sabadell, que recollís el tràfic que atravessaria Barcelona sense deturar-s'hi.

Pel que fa al Pla de Barcelona i Baix Llobregat, la proposta del Pla Macià és la construcció d'una tangent col·lectora, situada al límit de les zones d'habitació i de producció prèviament definides, és a dir, en l'eix Granvia-Aragó, que recolliria "el tràfic exterior de primer ordre (trens, tramvies, carreteres) i d'altra part, tot el tràfic ràpid de les zones de la mateixa ciutat, classificant-lo i dividint-lo a partir d'ella". D'on, "caldrà limitar ja des d'ara l'edificació pensant en el dia que Granvia, Diputació, Consell de Cent i Aragó no abastin el tràfic industrial i portuari, convertint-la ja avui en zona neutra" (id). En aquesta tangent es situarien, també, el tràfic ferroviari suburbà de passatgers entre les estacions terminals del Besòs i del Llobregat. La tangent col·lectora s'enllaçaria amb les diagonals convergents a la city previstes per Cerdà (el Paral·lel i la Meridiana) i amb l'eix d'origen romà de les travesseres (de Gràcia i de les Corts) que és considerat més descentralitzador que la Diagonal que seria convertida en via exclusiva de tràfic ràpid-lleuger.

Una autopista elevada seguint la línia de la costa substituiria el ferrocarril actual. Els ferrocarrils (amb la divisió: passatgers/mercaderies) estaria sempre situat en la franja de la tangent col·lectora. Les estacions de classificació serien situades fora de la zona urbana.

El Pla Macià, d'altra banda, inclou, per primera vegada en un pla per a Barcelona, una secció dedicada al tràfic aeri. L'aeroport és situat, primer, entre la plaça de les Glòries Catalana i el Besòs "en contacte immediat amb la City" (id). En la segona versió del Pla, però, s'accepta la proposta de Puig Grivolt per un aeriport al pla de Llobregat, a 15 kms. de la plaça de Catalunya.

En definitiva, el tràfic, classificant, ordenat segons procedències i volums, té en el Pla Macià un pes que no tenia en els projectes anteriors. Donat l'índex de motorització del moment, és possible parlar d'una gran previsió. Les solucions proposades -generalment realitzables, en alguns casos realitzades posteriorment, en altres no- tenen una orientació única: evitar la congestió, i les que comporta, fonent el tràfic urbà amb el tràfic regional. La darrera paraula, en la qüestió del tràfic urbà es trobaria, doncs, en el salt a l'escala regional.

Un Pla "impossible"!

A desgrat de la seva globalitat i del caràcter unitari de la seva formulació, el Pla Macià, degut, probablement, a la pluralitat d'objectius que es proposa assolir ho hem vist: fer de Barcelona una ciutat funcional, una ciutat industrial-obrera i una capital política-té un caràcter multívoc. Oscil·la entre la racionalització capitalista d'una àrea extensa i conflictiva, sobre la que tenen parcel·les de poder unitats econòmiques sovint ^{en} contradicció, i l'explicitació

de la impossibilitat d'aquesta racionalització dins del marc d'unes relacions econòmiques predominantment capitalistes, però en les que les unitats lligades a la renda del sòl urbà tenen un gran pes.

Quin(s) recolzament(s) trobà el Pla Macià? Quines "dificultats"? Fou, en definitiva, "possible"?

L'anàlisi biogràfica pot ésser, per a respondre a aquestes preguntes, útil. Els autors del Pla treballen, entre Barcelona i París (i, sovint, la correspondència Sert-Le Corbusier és enormement aclaridora), de forma no-contínua durant la primavera de 1932 i l'hivern de 1932-33. Durant aquest temps, hi ha un acord verbal entre el GATCPAC, Le Corbusier i el president de la Generalitat. Una exposició pública sobre el Pla no es realitza, però, fins al juliol de 1934, és a dir, 3 mesos abans de la suspensió provisional de l'Estatut.

Si l'E.R.C. per boca dels dos presidents de la Generalitat s'interessa pel Pla precisament pel que té significat genèricament "popular" de les seves propostes, els governs dretans del bienni negre se'n desentenent completament. Joan Pic i Pon contesta, com a governador general de Catalunya, amb evassives una carta personal de Le Corbusier (Pic i Pon 1935, in S. Tarragó 1972, 35-36). I és retirada d'una nova exposició sobre el Pla que es celebra del 1 al 15 d'abril de 1935, la proposta del Pla més conflictiva -des de l'òptica de la propietat urbana- és a dir, la proposta de sanejament del centre històric.

Entre febrer i juliol de 1936, la correspondència Sert-Le Corbusier és prou explícita. Sert escriu "és necessari passar a l'acció immediata, la primera època dels discursos tòpics s'ha acabat. Si ells (Companys i tots els nostres amics) no actuen ràpidament seran sobrepassats i provocaran una reacció. Ferem tot el millor que sapiem per intentar arribar a alguna cosa pràctica amb el nostre Pla de Barcelona" (Sert, 1936. La traducció -a partir d'un horrible i

anortogràfic francès- de l'autor F.R.R.).

El destí del Pla sembla ésser, doncs, segons Sert, el destí de l'E.R.C. I, al revés, el Pla pot formar part de l'"acció immediata" que pot salvar a l'E.R.C. d'ésser sobrepassada per l'esquerra o anul.lada per la reacció.

Seguint aquest fil, les possibilitats del Pla disminuïrien a partir del juliol del 36, no únicament per la pressió dels esdeveniments bèl.lics, sinó per la pèrdua de pes específic de l'E.R.C. dins del govern de la Generalitat, govern que, d'altra banda, comença a gaudir, en aquell moment, d'una autonomia molt major.

Però el Pla Macià, tant pel seu contingut com pels seus autors, no és únicament un Pla de l'E.R.C. Si al Parlament els socialistes hauran criticat una de les seves propostes -la Casa Bloc- sobretot per la impossibilitat de la seva financiació, en canvi, al carrer, tant socialistes com sindicalistes i obreristes sense tendència, hauran fet seu un element-clau del Pla Macià: el projecte de la Cooperativa "Ciutat de Repós i de Vacances". Ara bé, el traspàs de dos serveis -Cooperació i Obres Públiques- de l'estat a la Generalitat feu difícils els passos a seguir per la Cooperativa aprovada el 22 de desembre de 1933. De fet, el 17.2.1934 el Parlament de Catalunya aprovà la Llei de Bases de la Cooperació. Un mes més tard, la Llei de Cooperatives. I, poc temps després, de nou, el predomini de les dretes, que negaven, el 14.2.1935, la inscripció de la Cooperativa C.R.V. com a cooperativa mixta de producció i consum. Finalment, el 19 de juliol de 1935 es realitzava la inscripció al Servei de Cooperació com a cooperativa de consum.

Els passos decisius per a la construcció de la C.R.V. es donarien, però, precisament després dels fets del Dinou de juliol, és a dir, quan minvà el paper polític de l'E.R.C. El 12.8.1936, la Generalitat es feia càrrec -directament- del pla d'obres de la Cooperativa, que passava a dependre de la Conselleria-clau d'aquell moment, és

a dir, de la Conselleria d'Economia. Era anomenat delegat de la Conselleria a la Cooperativa, Pere Pi i Calleja.

En un decret de 4.10.1937, signat conjuntament per Obres Públiques (conseller: Rafel Vidiella) i Economia (conseller: Joan Comorera), es definia "el dret d'ocupació" de la Generalitat en una àrea corresponent a sectors dels termes d'El Prat, Gavà, Viladecans i Castelldefels. El decret (reproduït a l'annex) significava, de fet, l'aprovació, en plena guerra, d'un element fonamental del Pla Macià. I el decret era signat per dos membres del govern pertanyents tots dos, al P.S.U.C. La sort del Pla Macià no anava lligada, doncs, com pensava Sert, a una sola formació política.

De fet, dos dels coautors del Pla Macià i membres del GATCPAC -Josep Torres Clavé i Francesc Fàbregas- havien participat -activament- des del juliol de 1936 en la definició teòrico-pràctica del que Sert, a París, en diria "nova economia urbana" (Sert, 1937).

Així, la realització del Pla Macià -de la Ciutat de Repòs i de Vacances, del sanejament del centre històric, d'un nou i necessari centre econòmic i polític - es lligaria a la realització de la "nova economia urbana" fonamentada en la municipalització de la propietat urbana.

El canvi polític, però, feia possible, a curt plaç, solucions a la Engels per al problema de l'habitatge (Engels, 1974). Pel juny de 1937, el G.A.T.C.P.A.C. definia com a "acció complementària" a "l'enderroc de vivendes malsanes" previst en el Pla Macià, una mesura de tipus nou -que havia estat legalitzada pel govern- (Decret de ..1936) com era la "habilitació immediata dels nombrosos pisos que han quedat desallotjats en la ciutat: Diagonal, Passeig de Gràcia, Rambla de Catalunya, etc., i part de l'Eixample" (G.A.T.C.P.A.C. 1937, 28-29).

L'emergència d'unes noves relacions econòmiques feien possible alguns dels elements fonamentals del Pla Macià. Les dificultats anteriors -entre la seva presentació pel juliol de 1934 i l'esclat de dos anys més tard- són atribuïbles, però, tant al vell ordre econòmic, com a, si és que és separable un fet de l'altre, la crisi d'octubre de 1934 i a la lentitud general del traspàs de serveis. Car alguns elements del Pla -l'aeriport, l'autopista de Castelldefels, per exemple- podien ésser perfectament realitzats dins del vell ordre econòmic, com de fet succeí després de 1939.

Revisions

D'unes breus referències en textos capdavanters (Bohigas 1963, Ribas Piera 1964) s'ha passat a una certa proliferació de les cites. Després d'un llarg silenci, el Pla Macià és objecte de l'atenció -excessivament ràpida- dels planificadors urbans i dels estudiosos. En el primer grup hom troba, tangencialment, referències, sovint inexactes, al Pla, que poden ésser objecte d'interpretació. En el segon grup cal distingir entre els treballs de recerca (E. Donato 1971, S. Tarragó 1972, F. Roca, 1972, 1973) i de síntesi generalista (M. Solà-Morales 1973). De fet, aquesta síntesi sense recerca prèvia acostava aquest treball a les referències dels planificadors urbans.

Tant a l'esquema de pla proposat pel Gabinet Tècnic de Programació de l'ajuntament de Barcelona (1970), com a la història de la planificació urbana de la Comissió d'Urbanisme de Barcelona (1970), tant al manifest del Cercle d'Economia (1973) com a la síntesi de Solà Morales (1973), hom troba un balanç general del Pla Macià semblant. En tots aquests papers hom afirma coses d'aquest tipus: el Pla Macià fou una "imagen cuasi utópica (subratllat F.R.R.) de ordenación de las actividades y los elementos urbanos públicos" (Solà 1973),

car "el plan era ambicioso y rayaba a veces en la fantasía" (Comissió d'Urbanisme 1970, 103). L'utopisme del "la aniria acompanyat ("pero no sería la causa única") de la seva no-realització. Segons el Cercle d'Economia (1973), "un plan elaborado en 1932 por el GATPAC junto con Le Corbusier... no llegó a realizarse por circunstancias históricas diversas". Les circumstàncies serien, segons Solà-Morales, el fet de que "la ciudad colectiva del GATPAC (està) desconectada en cambio -hélas!- (en relació al Pla Cerdà) de una correspondiente capacidad de actuación" (1973). Segons la Comissió d'Urbanisme, "algunas de sus directrices (del Pla) eran no sólo acertadas, sino también realizables sin grandes dispendios. Y es sorprendente que, dado el matiz político afín con la ideología de la Generalitat que caracterizaba al grupo catalán, no se alcanzase a consentir en realidad si quiera fuese alguna parte del planeamiento propuesto. Tal vez fue poco el tiempo que se tuvo para tramitarlo..." (1970, 103).

Així, després d'un silenci oficial de ben bé 30 anys, quan es recupera (parcialment) el Pla Macià és per a descobrir que era en un cert sentit utòpic i, d'altra banda, irrealitzat.

El que és comú en aquesta recuperació no exclou les diferències de les definicions (sumàries) del Pla que es realitzen. Solà-Morales, que defineix positivament la proposta com a "ciutat col·lectiva", parla de manca de capacitat per a l'actuació. En canvi, la Comissió d'Urbanisme troba "sorprendente" que no es realitzés, oblidant que, a desgrat del bienni negre i de la guerra, es donaven els primers passos, com hem vist més amunt.

La definició del Cercle d'Economia enllaça amb la línia general de la seva argumentació, és a dir, amb la represa dels elements de la política urbana del Pla Cerdà. D'on, la definició del Pla Macià com a pla "que, de alguna manera, enlaza con las concepciones de Cerdà"

(1973). Per a l'ajuntament de Barcelona, la nota es repeteix ("este plan, el más ambicioso de todos los posteriores a Cerdà") però la caracterització fonamental és una altra: "el Plan de Le Corbusier y el GATCPAC pretende remodelar el Ensanche y el Casco antiguo, convirtiéndolos en una àrea residencial higiènica y equilibrada con la naturaleza, cruzada por autopistas sin intrusión visual y con un centro de negocios situado en grandes rascacielos, junto al puesto" (GTP, 1970).

Tres definicions parcials -el Pla Macià com a ciutat col·lectiva (Solà Morales), com a represa del Pla Cerdà (Cercle d'Economia) i com a pla de remodelació i de terciarització (GTP)- que, sumades, no donen però, la dimensió total del Pla. En efecte, el G.T.P. sembla oblidar el pes donat a l'element PRODUCCIO, el Cercle d'Economia no té en compte les crítiques adreçades pel GATCPAC a Cerdà i M. Solà Morales oblida, per exemple, la dimensió política del Pla, la voluntat de fer de Barcelona una capital política.

L'oblit-o la incomprensió- d'aquestes vessants fonamentals del Pla, juntament amb la precipitació en els judicis, fa incomprensible la lliçó del Pla. Una lliçó que és precís retrobar no únicament en el seu plantejament d'alternativa a la Gross-Barcelona, sinó, també, en el fet de que un pla destinat a fer 'funcional' la ciutat capitalista, només troba un principi de realització -en els seus aspectes essencials- en un marc en el que ja no predominen les relacions econòmiques capitalistes.

ANNEX: EL "PRESSUPOST EXTRAORDINARI D'OBRES I SANEJAMENT DEL 1936"

Entre febrer i maig del 1936, en ple oasi català, Carles Pi i Sunyer confeccionà, gairebé personalment, el "Pressupost extraordinari d'obres i sanejament del 1936" que seria aprovat per l'Ajuntament ple en sessió del 14 de maig. El Butlletí oficial de la Generalitat del 25 de juliol, donaria compte de l'aprovació. Aquest "Pressupost... del 1936" -que segueix a l'obra d'estabilització financera iniciada per Pi i Sunyer el 1934- té un significat excepcional. Per primera vegada, alguns dels elements del Pla Macià a curt terme eren incorporats a la planificació municipal. Així, dels 48,7 milions del Pressupost, 8 eren dedicats "a les despeses d'expropiacions, urbanitzacions, construccions de cases barates i d'institucions socials, com a contribució de l'Ajuntament a l'obra de sanejament de la ciutat, a realitzar amb cooperació amb la Generalitat de Catalunya". Cinc milions eren dedicats a la continuació de l'eix de Corts Catalanes més enllà dels límits administratius del terme municipal, 1,2 milions, a l'aeriport i 6 milions a la reordenació de la xarxa ferroviària (Estació de Sants, supressió de passos a nivell, etc.).

D'altra banda, el 9 de juny de 1936, el Parlament de Catalunya aprovava la "Llei de Sanejament de poblacions" de la que ja hem fet l'anàlisi. En definitiva, el "Pressupost extraordinari d'obres i sanejament del 1936" (i la "Llei de sanejament de poblacions") significarien l'adopció en uns mesos de canvis rapidíssims per part del govern municipal de Barcelona i del parlament català, d'alguns dels principis (i algunes de les concrecions) del Pla Macià. A partir d'aquí, el Pla Macià seria quelcom

més que una suggestiva proposta que comptava amb el suport moral dels presidents de la Generalitat. De fet, des d'aquell moment, el Pla Macià trobava els instruments financers i jurídics necessaris per a iniciar un procés planificador: el municipi de Barcelona i el Parlament de Catalunya l'havien fet seu incorporant-ne l'esperit entre el 14 de maig i el 9 de juny de 1936.

El resum i els detalls més significatius del Pressupost foren els següents:

RESUM DEL PRESSUPOST DE DESPESES

<u>Caps.</u>	<u>Pessetes</u>
I Obligacions generals	8.335.000
III Vigilància i seguretat	600.000
IV Policia urbana i rural	1.750.000
VII Salubritat i higiene	11.200.000
VIII Beneficència	3.200.000
IX Política Social	400.000
X Instrucció pública	7.825.000
XI Obres públiques	<u>15.400.000</u>
Total	<u><u>48.710.000</u></u>

CAPÍTOL VII

<u>Arts.</u>	<u>Salubritat i Higiene</u>	<u>Pessetes</u>
1r.	Aigües potables i residuals	2.000.000
3r.	Cementiris	1.000.000
10è.	Obres varies de sanitat	<u>8.200.000</u>
	Total del capítol	<u><u>11.200.000</u></u> =====

Article 1r.

<u>Partides</u>	Aigües potables i residuals	<u>Pessetes</u>
10	Per a la construcció de clavegueres, reparació de les existents i obres de sanejament amb elles relacionades	2.000.000
	Total de l'article . . .	<u>2.000.000</u> =====

Article 10è.

Obres varies de sanitat

12	Per a les obres de reparació, ampliació o millorament dels edificis i instal.lacions d'higiene i sanitat	200.000
13	Per a les despeses d'expropiacions, urbanitzacions, construccions de cases barates i d'institucions socials, com a contribució de l'ajuntament a l'obra de sanejament de la ciutat, a realitzar amb cooperació amb la Generalitat de Catalunya	8.000.000
	Total de l'article . . .	<u>8.200.000</u> =====

CAPÍTOL VIII

<u>Arts.</u>	Beneficència	<u>Pessetes</u>
2n.	Hospitals municipals	2.200.000
7è.	Noves institucions d'Assistència social.	1.000.000
	Total del capítol . . .	<u>3.200.000</u> =====

Article 2n.

<u>Partides</u>	Hospitals municipals	<u>Pessetes</u>
14	Per a contribuir a la construcció de nous Hospitals, amb preferència el de tuberculosos	2.200.000
	Total de l'article . . .	2.200.000

Article 7è.

Noves institucions d'Assistència social

15	Per a noves institucions d'Assistència social	1.000.000
	Total de l'article	1.000.000

CAPÍTOL X

Instrucció pública

<u>Arts.</u>		
3r.	Institucions escolars	7.000.000
6è.	Institucions culturals	825.000
	Total del capítol . . .	7.825.000

Article 3r.

Institucions escolars

<u>Partides</u>		
17	Per a la construcció i habilitació de nous grups escolars i habilitació dels existents en cooperació amb l'Estat, d'acord amb el que disposa el Decret del 2 de maig del 1936 . .	7.000.000
	Total de l'article	7.000.000

Article 6è.

<u>Partides</u>	Institucions culturals	<u>Pessetes</u>
18	Subvenció a la Junta de Museus per a atendre les despeses de caràcter extraordinari de les seves instal.lacions	450.000
19	Subvenció al Museu d'Arqueologia per a la continuació de la seva instal.lació	75.000
20	Per a les despeses de caràcter extraordinari d'altres Institucions culturals	300.000
	Total de l'article	<u>825.000</u>

CAPÍTOL XI

<u>Arts.</u>	Obres públiques	
1r.	Edificacions	1.900.000
2n.	Expropiacions per a obertura i eixampla de vies públiques	5.000.000
3r.	Vies públiques	1.300.000
4t.	Vies fèrries i aèries	7.200.000
	Total del capítol	<u>15.400.000</u>

Article 1r.

<u>Partides</u>	Edificacions	
21	Per a la construcció d'una piscina municipal i altres obres de caràcter esportiu	1.000.000

<u>Partides</u>	<u>Pessetes</u>
22 Per a les obres de reparació, consolidació i habilitació, per als usos a què es destinin, d'edificis municipals i dels palaus i instal·lacions de Montjuïc	900.000
Total de l'article ...	1.900.000
	=====
Article 2n.	
Expropiacions per a obertura i eixampla de vies públiques	
23 Per a les noves urbanitzacions i les expropiacions que puguin realitzar-se incloent-hi en cas de la prèvia entesa amb la Generalitat de Catalunya i els municipis afectats, la continuació de l'avinguda de les Corts Catalanes, fora del terme municipal	5.000.000
Total de l'article	5.000.000
	=====
Article 3r.	
Vies públiques	
24 Per a la construcció de nous paviments i reposició dels actuals	1.300.000
Total de l'article	1.300.000
	=====
Article 4t.	
Vies fèrries i aèries	
25 Per a contribuir a la realització de l'aeriport	

<u>Partides</u>	<u>Pessetes</u>
de Barcelona, i si calgués a la construcció de les vies d'accés a aquest	1.200.000
26 Per a contribuir a la realització de les obres urbanes en relació amb els problemes ferroviaris, comprenent les que es realitzen per a la supressió dels passos a nivell en l'Estació de Sants i per a la transformació en subterrani del F.C. de Sarrià a Barcelona	6.000.000
Total de l'article ...	<u>7.200.000</u>

RESUM DEL PRESSUPOST D'INGRESSOS

<u>Caps.</u>		
II	Aprofitament de béns comunals	2.500.000
III	Subvencions	5.300.000
V	Eventuals i extraordinaris	36.910.000
VII	Contribucions especials	4.000.000
	Total	<u>48.710.000</u>

CAPÍTOL II

Aprofitament de béns comunals

Article 3r.

Alienació de béns

<u>Partides</u>		
1	Pel que es calcula obtenir per la venda dels solars sobrants d'expropiacions i terrenys adquirits per l'execució de les obres efectuades amb el present Pressupost	2.500.000

CAPÍTOL III

Subvencions

Article únic

<u>Partides</u>	Subvencions de l'Estat	<u>Pessetes</u>
2	Per la subvenció de l'Estat per als grans o seccions dels Grups escolars existents, quantitat que ha d'aplicar-se a la construcció i habilitació de nous Grups escolars, segons disposa el Decret del 2 de maig del 1935 . . .	5.300.000 =====

CAPÍTOL V

Eventuals i extraordinaris

Article 5è.

Extraordinaris

<u>Partides</u>		<u>Pessetes</u>
3	Valor nominal de 53,220 títols creats pel	
(Partid.)	present Pressupost, al 6%, lliures d'impostos presents i futurs, de conformitat amb les regles d'aplicació del Pressupost	(Pessetes) 26.610.000
4	Per la quantitat a obtenir de les institucions de previsió i estalvi, d'acord amb les funcions per elles exercides en les inversions de caràcter social	10.300.000
	Total del capítol i article . . .	36.910.000 =====

CAPÍTOL VII

Contribucions especials

Article únic

Sobre Beneficis per obres i instal·lacions de l'ajuntament

5	Pel que es calcula que podrà recaptar-se per l'aplicació de les contribucions especials de millors, amb motiu de les obres previstes en aquest Pressupost	4.000.000
	Total del capítol i article . . .	4.000.000 =====

REGLES COMPLEMENTARIES DEL PRESSUPOST EXTRAORDINARI D'OBRES I SANEJAMENT
(Text redactat de conformitat a les esmenes aprovades per l'ajuntament ple en sessió del dia 14 de maig del 1936)

1ª S'autoritza l'emissió de 53,220 títols del Deute Municipal afectats al Pressupost extraordinari d'Obres i Sanejament. Els esmentats títols tindran, cadascun d'ells, un valor nominal de 500 ptes., reeditarán un interès anual del 6%, lliure d'impostos presents i futurs, pagats per trimestres naturals vençuts, el primer dels quals a pagar serà del 30 de setembre d'enguany. S'amortitzaran per llur valor nominal, a comptar de l'any 1940 en un període de vint-i-cinc anys, per sorteig, i d'acord amb la taula d'amortització que formularà la Intervenció Municipal. Podrà l'Ajuntament, però, si així ho cregués convenient, avançar totalment o parcialment, la data d'amortització dels susdits títols.

2ª És autoritzada l'Alcaldia perquè, d'acord amb la Comissió de Govern, fixi el tipus d'emissió, la data de col·locació dels títols i les condicions en què haurà de realitzar-se l'operació. Queda, així mateix, facultada per a la col·locació fraccionada de l'emissió.

3ª El pagament dels interessos i amortitzacions dels títols emesos estan garantits pel Patrimoni i els ingressos i recursos de l'Ajuntament de Barcelona. Es gestionarà la ràpida inclusió dels títols a la cotització de la Borsa de Barcelona. Seran acceptats per tot llur valor nominal en els dipòsits que s'hagin de fer a l'Ajuntament de Barcelona.

4* La Comissió de Govern queda autoritzada per a concertar amb les Institucions de previsió i estalvi els préstecs o operacions de crèdits previstos en la partida 4* del Pressupost d'Ingressos, per a dedicar-les a obres i inversions de caràcter social. Aquestes operacions, en el que afectin al Patrimoni municipal o a arbitris pressupostats, hauran d'ésser ratificades per l'Ajuntament ple.

5* La subvenció percebuda de l'Estat pels graus o seccions dels Grups escolars existents en mèrits del Decret del 2 de maig corrent, serà aplicada íntegrament a l'habilitació de nous Grups escolars, formant part de l'aportació de l'Ajuntament consignada en la part. 17* del Pressupost de despeses per a la construcció dels nous Grups escolars, en col.laboració amb l'Estat, tal com disposa l'esmentat Decret.

6* Per a la imposició de contribucions per millores que constitueix la part, 5* del Pressupost d'ingressos, regirà l'Ordenança fiscal nº 5 del Pressupost ordinari d'Interior vigent sobre la tal matèria, la qual es dóna ací per reproduïda a tots els efectes legals.

7* (...)

8* (...)

9* La Comissió de Govern podrà establir els acords o convenis que calguin amb la Generalitat de Catalunya, el Govern de la República, Companyies Ferroviàries, Municipis interessats, et., per a la realització amb la seva cooperació de les obres d'enllaços ferroviaris i supressió de passos a nivell, noves urbanitzacions, construcció i habilitació de l'Aeroport, sanejament de la ciutat, o altres. Però els acords o convenis que depassin les quantitats contingudes en el present Pressupost necessitaran, per a ésser fers, la ratificació de l'Ajuntament ple.

10* Les parts, 26 (obres d'enllaços ferroviaris), 25 (construcció de l'aeroport), 13 (sanejament de la ciutat) i 14 (construcció de nous Hospitals) del Pressupost de despeses, solament podran ésser compromeses si l'Ajuntament compta amb la cooperació de la Generalitat, l'Estat o els organismes o companyies interessats en la realització de les esmentades obres, i en la mesura necessària per a justificar l'esforç que en elles faci l'Ajuntament.

ANNEXI 2: LA GENERALITAT ES FA CARREC DEL PLA D'OBRES DE LA CIUTAT DE REPÓS I DE VACANCES.

"Fa quatre anys que la Cooperativa "La Ciutat de Repòs i de Vacances", entitat d'interès públic, té projectada la realització d'una vasta obra d'utilitat social remarcable, per a dur a terme la qual compta amb la deguda concessió i autorització del Departament d'Obres Públiques. En el projecte, la financiació d'aquestes obres, havia de sortir d'una subscripció pública que es proposava realitzar aquesta Cooperativa. Avui, però, arribat el moment d'obtenir aquests mitjans, per motius fàcilment comprensibles, no es considera convenient la realització d'aquesta subscripció, i és per això, i considerant que l'obra a realitzar és d'interès públic, i de sanitos profit per al poble treballador, la Cooperativa 'La Ciutat de Repòs i de Vacances' ha posat a disposició de la Conselleria d'Economia la seva projectada obra.

Aquest oferiment es limita a permetre que, mentre arribi el moment oportú, perquè la Cooperativa pugui recabar els fons necessaris per a la seva obra en interès de Catalunya, es guanyi temps, avançant l'execució dels treballs que comporta el projecte, amb la iniciació dels quals s'aconseguirà, a més, de donar satisfacció a les ànsies de millorament social que el projecte representa per al poble de Catalunya, l'estimable objectiu de proporcionar feina a un gran nombre de treballadors del ram de la construcció, que avui estan la majoria d'ells en atur forçós.

Abans d'acceptar l'ofertament esmentat s'han examinat amb deteniment els treballs preliminars fins ara efectuats i els antecedents que per a la realització d'aquest projecte obren a mans de la Cooperativa, la consideració dels quals, ha permès d'arribar a la conclusió que eren creditors de la premsa en consideració per part de la Generalitat.

Es evident, que la Generalitat en donar aquest impuls es fa responsable dels interessos que posi en joc i per tant ha de vetllar per ells, establint la deguda intervenció.

Finalment és de remarcar que la utilitat social, ja prou interessant, ve accentuada per procedir al dessecament de terrenys pantanosos, el qual dessecament dóna dret a l'esmentada Cooperativa a una subvenció de l'Estat fins a un 50 per 100 del cost de les obres de sanejament, que és de conveniència pública d'ésser aprofitada.

Per tot l'exposat, a proposta del Conseller d'Economia, i d'acord amb el Consell Executiu,

Decreto:

Art. 1r. Mentre durin les circumstàncies presents, la Generalitat de Catalunya es fa càrrec del pla d'obres a realitzar per la Cooperativa 'La Ciutat de Repòs i de vacances', tot i respectant els drets a què els treballs efectuats per l'esmentada Cooperativa la fa creditora.

Art. 2n. Durant l'execució de les obres que la Generalitat jutgi oportú executar, queda intervinguda la Cooperativa 'La Ciutat de Repòs i de Vacances' sota el tutelatge d'un Comitè d'Intervenció presidit pel Conseller d'Economia, i completat amb un Delegat de la Conselleria i amb un Delegat de la Junta Directiva de la Cooperativa esmentada.

Art. 3r. Queda nomenat Delegat del Conseller en aquest comitè el ciutadà Pere El i Galleja, en la seva qualitat de Cap de l'Oficina de Turisme de Catalunya, el qual assumirà les atribucions del Consell de

Direcció de la Cooperativa en el que fa referència a l'execució del pla d'obres que realitzi l'esmentada Cooperativa 'La Ciutat de Repós i de Vacances' i intervindrà la inversió dels cabals que proporcioni la Generalitat per a la dita execució, d'acord amb les instruccions que rebí del Conseller d'Economia.

Art. 4t. Les obres realitzades per la Cooperativa mentre duri la intervenció de la Generalitat tindran caràcter oficial en allò que fa referència als avantatges que per a llur tramitació i execució es dedueixin.

Art. 5è. La Cooperativa podrà demanar la cessació de la intervenció de la Generalitat, i els seus socis gaudiran plenament dels drets que els donen els seus Estatuts solament quan hagi arribat a concertar un conveni amb la Generalitat a fi de cancel·lar les quantitats que aquesta hagi avançat per a la realització dels fins socials de la Cooperativa.

Barcelona, 10 d'agost del 1937".

LLUIS COMPANYS.

El Conseller d'Economia,
Joan Comorera.

"La Generalitat de Catalunya, en fer-se càrrec del pla d'obres a realitzar per la Cooperativa 'La Ciutat de Repòs i de Vacances', segons Decret d'Economia del 10 d'agost d'enguany (DIARI OFICIAL del 15), preveient que les obres a realitzar i llur envergadura han de comportar forçosament, quant a realització, la seva subdivisió en etapes que permetria la creació d'interessos particulars entorn de cada una d'elles els quals dificultarien i encaririen les etapes posteriors en perjudici de l'objectiu social que es persegueix, estima procedent de limitar prèviament la totalitat de la zona dintre el perímetre de la qual ha d'impedir-se la creació de cap interès nou.

També, però, és evident que mentre no s'ocupi la totalitat dels terrenys és d'absoluta justícia que siguin conreats aquells que ho han estat fins ara, sempre que es faci en la mateixa forma actual.

Les transaccions de compra i venda de terrenys han d'ésser controlades en una forma que garanteixi els interessos, tant de les dues parts contractants com de la urbanització projectada.

A més, és adient, a fi d'evitar la iniciació de treballs de conreu o de construcció que malmetin l'arbrat existent i perjudiquin la urbanització futura, incorporar des d'ara a la Generalitat tots els terrenys no ocupats i dels quals es treu profit directe, tant més si hom té en compte que malgrat inscripcions més o menys legalitzades, tots els terrenys compresos en aquest Decret pertanyen realment al domini públic per ésser els guanyats al mar i que una tolerància de temps en els casos que l'interès general no era defensat com calia, havia permès d'adscriure a determinats particulars.

Per tant, a proposta dels Consellers de Treball i Obres Públiques i

d'Economia i d'acord amb el Consell Executiu,

Decreto:

Art. 1r. És autoritzada la Cooperativa 'La Ciutat de Repòs i de Vacances' perquè pugui afitar l'extensió de terrenys compresa entre els següents límits:

A llevant: al límit oriental fins a 1.300 metres vers l'interior des de la zona marítima terrestre de les parcel·les nº 1 del polígon nº 17 i nº 5 del polígon nº 18 i nº 3 del polígon nº 19 del terme municipal del Prat de Llobregat, corresponents als treballs topogràfics del cadastre parcel·lari de l'Instituto Geográfico y Catastral.

A migdia: al mar.

A ponent: a la recta que uneix l'encreuament de la Travessera de la Verona i camí del Molinot, per una part amb el punt comptat damunt del límit interior de la zona marítimo-terrestre, situat al terme municipal de Castelldefels, a 3.635,50 metres de la línia divisòria dels termes municipals de Castelldefels i Sitges, per una altra part.

Al nord: a la recta que uneix l'encreuament esmentat de la Travessera de la Verona i camí del Molinot, amb el punt situat a 1.300 metres, vers l'interior des del límit de la zona marítimo-terrestre, comptat damunt la divisòria de llevant primerament descrita.

L'extensió de terrenys que acaba de delimitar-se, és declarada d'utilitat pública, als efectes que comporti tal declaració.

Art. 2n. Queda incorporada a la Generalitat de Catalunya la part d'extensió de terrenys de pineda i erms, compresos dintre els límits

descrits a l'article anterior i detallats segons relació següent, referida als treballs topogràfics del cadastre parcel.lari de l'Instituto Geográfico y Catastral.

TERME MUNICIPAL DE CASTELLDEFELS

Polígon nº 5

Parcel.les 34 (c), ...

Polígon nº 6

Parcel.les 34(b), ...

Polígon nº 7

Parcel.les 8(a-b).

TERME MUNICIPAL DE GAVÀ

Polígon nº 3

Parcel.les 59(b), ...

Polígon nº 4

Parcel.les 904(b), ...

Polígon nº 5

Parcel.les 18(c), ...

Polígon nº 6

Parcel.les 2(a-b-c-), ...

Polígon nº 7

Parcel.les 1, ...

Polígon nº 8

Parcel.les 2, ...

Polígon nº 9

Parcel.les 100(b), ...

Polígon nº 10

Parcel.les 73(b), ...

TERME MUNICIPAL DE VILADECANS

Polígon nº 7

Parcel.les, 1, 2, ...

Polígon nº 8

Parcel.les, 4(a-b-d-f-h), ...

Polígon nº 9

Parcel.les 9, ...

Polígon nº 10

Parcel.les, 4, ...

Polígon nº 11

Parcel.les 111, 141, 143, 171(a).

TERME MUNICIPAL DEL PRAT DE LLOBREGAT

Polígon nº 17

Parcel.les 1 (íntegre).

Polígon nº 18

Parcel.les 5 (íntegre).

Polígon nº 19

Parcel.les 1, 2(a), 3(a).

Polígon nº 20

Parcel.les 8(a).

La Generalitat de Catalunya, sens perjudici dels drets de propietat que puguin al·legar els Municipis o particulars afectats i en aquest últim cas, dels que resolgui la Comissió de Responsabilitats creada per Decret del 9 de gener d'enguany, concedeix a 'La Ciutat de Repbs i de Vacances', el dret d'ocupació d'aquests terrenys i execució en ells de les obres que disposi el Delegat-interventor de la Generalitat a la Cooperativa 'La Ciutat de Repbs i de Vacances', esmentat en l'art. 3r. del Decret d'Economia del 10 d'agost d'enguany (DIARI OFICIAL del 15).

Art. 3r. Els posseïdors dels terrenys compresos a l'art. 1r. no podran urbanitzar, ni alienar, ni gravar, ni bastir-hi cap mena d'edificació sense autorització expressa del Comitè d'Intervenció de la Generalitat de Catalunya a la Cooperativa 'La Ciutat de Repbs i de Vacances', esmentat en l'art. 2n. del Decret d'Economia del 10 d'agost d'enguany (DIARI OFICIAL del 15).

Art. 4t. Les anteriors disposicions són dictades en el ben entès que, en cap temps ni ocasió, no han de constituir obstacle per a la realització de qualsevol dels plans que, amb referència al Departament d'Obres Públiques, hagi aprovat o aprovi en el successiu la Generalitat de Catalunya.

Barcelona, 4 d'octubre del 1937".

LLUÍS COMPANYS

El Conseller de Treball i Obres Públiques

Rafael Vidiella.

El Conseller d'Economia,

Joan Comorera.

13. La "ciutat capitalista" i la "ciutat nova"

LA "CIUTAT CAPITALISTA" I LA "CIUTAT NOVA"

L'anàlisi marxista del fet urbà -de la realitat de la ciutat capitalista i de la possibilitat de la ciutat nova, socialista- presenta un nombre considerable de problemes que, amb la fi (relativa) de la militarització de la cultura a partir dels primers anys 60, es comencen a desgranar, a obrir de nou. Es repren, avui, l'anàlisi de la renda del sòl del vol. III de Das Kapital, la Qüestió de l'allotjament d'Engels, el "Marx desconegut" dels Grundrisse (amb notes sobre la ciutat antiga, la ciutat asiàtica), les aportacions teòriques de l'austromarxisme encapçalades per Otto Bauer i Max Adler, el debat sobre "la construcció de la ciutat soviètica". Aquesta represa pot ésser important: pot donar una base sòlida a una alternativa global. De fet, es continua el debat intens dels anys 20 i 30 entorn a la construcció de la ciutat socialista, que s'havia, pràcticament, estroncat.

Quins havien estat, al Sud dels Pirineus, els efectes d'aquest debat (si és que, aquí, fou poc o molt conegut)? Dit d'una altra forma: dintre del panorama -necessàriament migrat- de la literatura marxista espanyola i catalana hi hagué un lloc per a l'anàlisi urbana? I, també: en els programes (i en la política general) dels partits marxistes catalans i en les seves intervencions al Parlament fou visible alguna influència forània específicament marxista en el camp de la política urbana?

En una primera aproximació, fóra possible afirmar que el caràcter elemental, de simple ABC del marxisme espanyol més estudiat (el de la tradició del P.S.O.E. i del metge Jaime Vera), impediria, possiblement, que, al Sud dels Pirineus es parlés, amb un mínim de rigor, del debat forani. Ara bé, cal tenir en compte altres línies de penetració del marxisme: la

via acadèmica propiciada pel partit industrial, la trajectòria singular del grup de La Batalla, la presa de consciència de certs grups de tècnics (S.G.T.C. amb Ruiz i Ponsetí, G.A.T.C.P.A.C. amb Fàbregas, Torres i Clavé i el Sert de 1937).

Cal tenir en compte que, d'una forma irregular, Marx era present a l'ensenyament universitari de llengua alemanya i que els economistes catalans formats en aquesta llengua alguna cosa en sabien. Fins i tot en alguns casos (Tallada) existí un cert schumpeterisme avant la lèttre que hem analitzat a una altra banda (Artal 1976).

D'aquest camp acadèmic sortiria, precisament, un primer intent de definir la ciutat a partir dels postulats de l'economia político clàssica (i de Marx): és l'assaig de Reventós (1914). Lògicament d'aquesta teorització se'n deduiria, ho hem de veure, una crítica radical al model de la ciutat-jardí britànic.

Aquest intent no tindria, però, continuïtat i caldria esperar a l'article teòric d'Andreu Nin -que havia estat un dels components del grup de La Batalla- del que se'n coneixen, com a mínim, 2 versions (Nin 1932, 1936) i als debats parlamentaris sobre la qüestió de l'allotjament, la divisió territorial, les finances municipals, la immigració. Es a dir, caldrà esperar l'inici d'un procés de crisi del sistema econòmic (i del sistema urbà), que, aquí, es combinaria amb la fi de la Dictadura, i la crisi de l'hegemonia del partit industrial. Crisi que obrirà la possibilitat d'una certa revisió de les premisses utilitzades pels tècnics lligats a la pràctica de la construcció de la ciutat.

El capgirament del juliol del 1936 significarà -per a aquesta línia de reflexió- la possibilitat d'un cert aprofundiment. Els textos de Grijalbo-Fàbregas (1937) i d'Oltra Picó (1937) sobre la qüestió del sòl urbà en el procés de transformació socialista de la funció social catalana

són la confirmació de les virtuts científiques de la línia que inicia, sense pensar-ho possiblement, Manuel Reventós el 1914. Car es tracta de dos textos destinats a esclarir les relacions capitalisme/ciutat, com a base teòrica per a dissenyar-ne una alternativa político-econòmica.

"Les grans ciutats en l'evolució de la història humana", segons J.

Martí Sàbat

El text de Reventós sorgeix com a resposta a un paper de J. Martí Sàbat (1914), que sintetitza amb eficàcia les concepcions teòriques generals que hom pot descobrir al darrera del model de la Gross-städt.

El paper de J. Martí Sàbat que és objecte de la crítica global de Reventós és el text d'una conferència donada a la seu de 'Joventut Nacionalista' l'any 1914. Però aquest text presenta molts punts de contacte amb la important comunicació que el mateix autor presentà al "Primer congrés del govern municipal" i que, aleshores, titulà: "El crecimiento urbano y la despoblación rural" (J. Martí Sàbat 1909).

En una nota prèvia Martí Sàbat defineix -tot excusant-se- el caràcter teòric del seu paper: "jo no sé -escriu- si algú trobarà en la meua lectura una mica massa d'abstracció científica, una marcada inclinació a teoritzacions filosòfico-històriques" (J. Martí Sàbat 1914, 274).

El seu lema de partida és la "teoria organicista de la societat" que defineix a les societats humanes "com un tot indivís" que "evoluciona, això és, va modificant-se i segueix una llei pregonada i fatal de ritme, en consonància amb la universalitat de totes les coses que venen condicionades per la idea de temps" (id). Cadascun dels elements (dels òrgans) de la societat -les ciutats, per exemple, tenen, i és lògic, unes lleis d'evolució propis.

A partir d'aquí s'inicia una breu interpretació de la història de les ciutats.

La primera fita és la ciutat grega. És definida com "la resultant de l'evolució política i fins social de tota la humanitat primitiva" (id), car és "una síntesi d'una llarga evolució" (id, 275). Els trets definitoris -a partir d'una cita de la Política d'Aristòtil- foren: a) ordenació, b) població reduïda, c) extensió intermitja ("massa petita -la ciutat- no pot abastar les seves necessitats, la qual cosa és una condició essencial de la ciutat" va escriure Aristòtil (J. Martí Sàbat 1914, 275)), d) aïllament en relació a l'espai circumdant. El model de la ciutat grega -que seria també estudiat a la Societat Cívica La Ciutat-Jardí (Montoliu 1914b)- només és un cert sentit, diria Martí Sàbat, un precedent de la ciutat romana. Per a definir aquesta, Martí Sàbat segueix explícitament a Schmoller. La ciutat romana, tot partint de l'evolució de la ciutat grega, esdevindrà, durant el Baix Imperi, "centre de dominació política", "centre" del comerç mundial... "i centre "de l'administració de grans províncies" (275). La ciutat romana, doncs, esdevé quelcom ben diferent de la ciutat grega.

Des de l'òptica actual, però, la ciutat romana és la d'"una època intermediària en la continuïtat de l'evolució" (id). L'edat mitja seria, des de la mateixa òptica, l'inici dels temps moderns. La diferència entre el món antic i els temps moderns es trobaria en que "si l'època antiga podem dir que és l'època de la Ciutat-Estat, l'època moderna, ho és, en canvi, i si no tendeix a ser-ho de la Nacionalitat-Estat" (275). I així com la ciutat grega és la síntesi, el punt final d'una llarga evolució de la humanitat, "la ciutat moderna ve a ser com la propulsora i compendiadora de la nacionalitat" (276). Per què? Perque "si com diu el meu mestre en ciència política, en Prat de la Riba, la Naciona-

litat és una unitat de cultura o de civilització, els grans nuclis urbans de l'Edat Mitjana foren els únics fornals a on s'anà elaborant en forma esquemàtica, fragmentària... aquell sentit d'unitat cultural" (276). La ciutat seria a l'origen de la nació: aquest fet seria fonamental per als homes que volien reconstituir la nacionalitat catalana en ple segle XX. La política de la Gross-städt tindria, així, una doble finalitat: transformar, ho hem vist, les "condicions generals de producció" i desplegar una nacionalitat (una cultura) somorta.

Definir els factors de formació i de creixement de les ciutats mitjvals és, en aquest context, rellevant, car, alhora, explicarien els orígens llunyants de la nació. Martí Sàbat revisa les "cinc teories que principalment es defensen avui per a explicar l'origen de les ciutats mitjvals". La teoria 1, defensada per Savigny, Thierry i Glasson, defensaria la tesi de la pervivència de les ciutats romanes per sota de les convulsions de la fi de l'Antiguetat. La teoria 2, de Keutzen, parlaria, en canvi, dels efectes difusors dels castells en la formació de les viles. La teoria 3, de Waitz i Somh, explica les ciutats com a mercats locals. La teoria 4, que caldria atribuir a "Schmoller, Bücher i en general als economistes alemanys", explica l'origen de les ciutats per un "desenvolupament de la comunitat rural, mercés al moviment del comerç i de la indústria naixents" (276). La teoria 5, la de Pirenne, situa a les fixacions espaials de mercaders en cruïlles de les rutes comercials com a punts originadors de les ciutats.

El que Martí Sàbat vol defensar és que sigui quina sigui la teoria que un hom accepti, el factor "cooperació social" i la "capacitat d'originar noves fórmules de connivència política" (277) són elements de tipus cultural-polític, decisions a l'hora de la formació de la ciutat

-i de la nació- modernes. El factor econòmic, no fóra, doncs, l'únic: "malgrat la gran importància del factor econòmic en el sorgiment i creixença de les ciutats mitjvals, no crec... que sigui únic i exclusiu com sembla que volen suposar Schmoller, Bücher", etc... (276).

L'organicista Martí Sàbat acusaria, així, als economistes germànics -que són els més coneguts i els més influents, és clar, a Catalunya- d'economicistes, de reductors de la complexa -i orgànica- vida social a una sola dimensió: l'econòmica. Ara bé, després d'aquestes diatribes, Martí Sàbat cita a altú tan poc "sociologista" com Marx per a reblar la seva pròpia concepció: "així -diu- les ciutats medievals representen ja el primer pas en la treballosa constitució de les nacionalitats, principalment per la nova orientació econòmica que elles implanten, puix segons la fórmula de Marx, els Comuns italians -i en essència també els altres- són com un resultat dels primers passos de la producció capitalista" (277)

"En els segles moderns... les grans ciutats, que durant els confosos temps medievals havien, dins d'estrets límits i amb escassa influència, exercit una acció propulsora de creació nacional, continuen amb superior força i amb més variats i poderosos medis, a servir de nuclis de cohesió i engrandiment nacionals" (292). La funció medieval de les ciutats s'amplia, creix, als temps moderns: "les grans ciutats actuals... venen a ser també com un resum, com el substratum de les nacionalitats, per la immensa força social que duen acumulada..." (id). Així, les ciutats modernes tindran no únicament importants funcions econòmiques sinó també polítiques per a "una societat en curs de transformació i d'ascendència vers els ideals" (294). Adam Smith seria el teoritzant de la ciutat moderna, com Schmoller ho era de la medieval. Smith definí el paper de la ciutat "per a l'activitat dels canvis, la divisió del treball i, en una

paraula, per a l'efectiva potència econòmica de l'esforç humà" (id). Però, a més, l'organicista Martí Sàbat considera les ciutats modernes "com els colossals laboratoris a on es fusionen les races, a on s'anul·len els instints hereditaris imperfectes, a on es neutralitzen els sentiments exclusivistes..., a on, per consegüent, es formen les masses amorfes compostes d'individus tots d'una certa variabilitat i d'una ductilitat mental, que els fa aptes per a emmotllar-se a totes les condicions noves d'una societat en curs de transformació..." (id). La massificació dels centres urbans és, doncs, considerada -i és lògic- com a positiva per a un intel·lectual del partit industrial, que té com a objectiu la transformació social.

Ara bé, Martí Sàbat es fa ressó de l'altra cara de l'expansió urbana, sobretot en el "subperíode... que compren aproximadament la segona mitat del segle XVIII i tot el XIX" (292). En aquest subperíode, "prengueren grosses proporcions les grans ciutats, en perjudici momentani i sensible de la vida rural" (id). Les causes cal cercar-les en "la constitució del mercat internacional, la centralització dels mitjans de producció i, ... com a conseqüència, la dissolució de l'antiga economia rural i la ruïna de les indústries domèstiques primitives" (293). (De nou, la manca d'una anàlisi dialèctica, fa moure a Martí Sàbat en un moviment pendular: economicisme i anti-economicisme es succeeixen en la seva anàlisi sense solucions de continuïtat).

Els efectes d'aquest doble procés -urbanització vs crisi rural- foren "l'antagonisme irreductible entre la ciutat i el camp" o "entre la indústria com a representació dels interessos econòmics i socials urbans, i l'agricultura, com a representació dels rurals" (id). Aquesta oposició camp-ciutat lligada a la consideració de les deficiències -dels costos- del creixement urbà es troba a l'origen d'un corrent de pensament anti-

urbà -anti-Smith- que s'origina en Rousseau (vegeu la Nouvelle Héloïse, diu Martí Sàbat) i es bifurca en dues direccions: "utòpic-socialista" i "individualista" (294). Els socialistes -com Vandervelde- són objecte de la crítica de Martí Sàbat que parla de "sofismes romàntics", d'esperit simplista", etc.

Aquest paper teòric d'un deixeble de Prat de la Riba ha de tenir, és clar, "aplicació a Catalunya" (294). Històricament, el paper de la ciutat, el paper de Barcelona, ha estat, segons Martí Sàbat, decisiu: "sempre, en tot el desenvolupament de la nostra història, ha estat sobretot Barcelona, la que ha anat gloriosament encarnant les generals aspiracions de la terra catalana; la que ha condensat tots els sentiments col·lectius del nostre poble; la que ha graduat la riquesa i vida material de tot Catalunya..." (id). Fins i tot -i aquesta seria, només, una lleu contradicció per a Martí Sàbat- parla de les funcions supranacionals de la Barcelona que "ha exercit en terres hispàniques i en la mar llatina una senyoria espiritual, mesurada, correcta, plena de seny, com deia el nostre Ausias March, i que no deixa de ser fecunda..." (id).

De fet, "Barcelona no és, ni ha sigut tan sols una població gran; és estada i és, cada dia més, una gran ciutat" (id). I què seria una "gran ciutat"? Una gran ciutat és "un centre urbà dotat d'un poder condensador d'energies col·lectives i alhora posseint una màgica virtut expandidora de tot allò que s'elabora en son sí" (id). Així, el lector de Smith i de Schmoller, escriu sense vergonya "poder condensador" o "màgica virtut". L'organicisme, fins i tot moderat i reforçat pel classicisme de Smith o l'historicisme dels economistes germànics, és científicament lamentable. El paradigma admès sobre la ciutat havia d'esdevenir políticament contradictori a mig o llarg terme, car els seus eixos teòrics patien d'unes limitacions lògiques internes excessives.

"El capitalisme i les ciutats", segons Manuel Reventós

La resposta de Manuel Reventós -que adopta, també, la forma de conferència llegida al local de la "Joventut Nacionalista"- és políticament molt hàbil: assatja de situar l'esquema de Martí Sàbat de l'evolució històrica de la ciutat i la política urbana que se'n despren sobre unes bases científiques més sòlides: les que li són subministrades pels economistes clàssics, a través de la versió de Franz Oppenheimer, un "home de pes" segons Schumpeter (1971, 934).

La crítica de Reventós es referirà als temps moderns, -al subperíode dels ss. XVIII-XIX- que en el paper de Martí Sàbat, diu, són tractats massa descriptivament. Per a Reventós és precís anar a l'arrel: "els fenòmens de dinàmica de la població, determinats de l'aparició de la ciutat moderna són especials, i tenen per causa un fet general... Aquest fet és el capitalisme, coincidint amb la gran propietat rural" (Reventós 1914, 376). A partir d'aquí, la tasca més urgent és definir aquest "fet general anomenat 'capitalisme'". El fet de plantejar aquesta tasca ja indica una cosa: l'autor es situarà en una perspectiva: la de l'escola (clàssica) de l'economia política. Definir teòricament el capitalisme com a sistema econòmic i relacionar-lo amb les ciutats és, ja, una important novetat. El rerafons empíric, les ànsies de contrastació en el camp d'experiència, es trobaran en les ciutats dels països capitalistes més avançats: Estats Units, en primer terme, Alemanya, després. Per a Reventós la incomprensió, de la que dóna proves Martí Sàbat, del fenomen capitalista és a la base d'un seguit d'errors científics.

"Capitalisme -escriu- és una organització social essencialment dominada pel capital". I: "Capital "és una categoria dels medis de producció; precisant, la part produïda dels medis de producció... tot resultat de

l'esforç humà no destinat al consum immediat sinó a ésser instrument de nova producció és capital: tallers i fàbriques, màquines i edificis, metalls i colors, carbons i olis, són capital..." (376). Aleshores, "la clau del capitalisme és la relació social entre propietaris (de capital) i no propietaris, ço que Marx anomenà 'relació capitalista'". Car "els obrers necessiten per a treballar medis de producció, i no tenint-los es lloguen a qui en té, al capitalista i això engendra el profit" (377). La pregunta que sorgeix tot seguit és gairebé òbvia: "Com hem arribat a aquesta divisió dels homes en capitalistes i no capitalistes?" (id). "L'economia clàssica respon: per les virtuts econòmiques del capitalista... Són producte d'estalvis, previsió, aplicació extraordinària, capacitat excepcional, intel·ligència i força, especial resistència a la dissipació i al descuit. Això no solament explicaria, sinó que justificaria el capital. Seria el salari d'anterior treball acumulat..." (id).

Ara bé, aquesta organització de la societat regida pel capital i per la relació entre posseïdors i no posseïdors, esdevé conflictiva: "el proletariat -escriu Reventós- al·lega contra el capitalisme, alta mortalitat sobretot infantil, crisis, prostitució, pauperisme, misèria de l'habitatció i amargor de la vida" (id).

Les explicacions per aquests fets que Reventós utilitza provenen íntegrament del camp de l'economia clàssica: A. Smith, D. Ricardo, R.T. Malthus i K. Marx són els autors analitzats successivament. "A. Smith suposa que tot el capital exerceix demanda sobre (tot) el treball" (id). Els desequilibris generals observats provenen d'un desequilibri entre oferta i demanda globals de capital i/o treball. L'augment de capital ("amb el maquinisme del qual Smith no havia vist més que el començar") no significà un augment dels salaris, a desgrat que "la xifra d'obrers

no augmentava tan de pressa". Aleshores, calia "no rebutjar la teoria liberal d'oferta per demanda i això no podia fer-ho el liberalisme, car s'hauria tornat socialisme o explicar la perturbació per fenòmens secundaris" (id).

Ricardo i Malthus -"l'economia liberal del segon període"- donarien sortides teòriques al problema que Smith plantejava i no resolvia. Ricardo reduïa l'oferta de capital creadora de demanda fent la distinció tècnica entre capital fix i capital circulant. Només el segon -una part del total- crearia demanda. Malthus, per l'altre costat, detectava un increment excessiu de l'oferta de treball.

Segons Reventós, Malthus afirma que l'excés d'oferta de treball deguda a una 'imprevisió' dels no-propietaris repercuteix en la baixa dels salaris per sota del mínim de subsistència.

"Marx agravà, encara, la posició de Ricardo dient que el capital pot dividir-se en constant i variable, deixant per al primer la suma del fixe i la part del circulant no destinada a salaris: així l'oferta social del treball sofria una nova (disminució)..." (377). Per què? Perquè "el capital constant creix en tot moment amb una rapidesa enorme (i) el capital variable, minva". Aquest tipus d'explicació seria "la llei d'acumulació capitalista" (id) de la que parla Marx.

Ara bé, Marx i Malthus es contradiuen, segons Reventós, i no aconsegueixen d'explicar certs fets dels països capitalistes més avançats. Per exemple, -i l'exemple no és trivial car l'argumentació es desenvoluparà a partir d'ell- "segons la tesi de Marx, a les ciutats hi hauria d'haver més misèria, perquè aquí sí que el capital constant creix de pressa, i els augments de població haurien de descarregar-los les ciutats sobre el camp; i succeeix al revés, que la ciutat absorbeix cada

dia més obrers, i que els salaris industrials pugen de pressa comparats amb els del camp" (id).

De fet, a desgrat de Malthus i de Marx, "en el període capitalista ha tingut lloc una enorme creixença de la població, exclusivament en benefici de les ciutats... És l'èxode rural, que tots coneixeu..."(id). A les ciutats -i aquí Reventós pren una explicació marxista per a rebatre a Marx- "hi ha sempre una massa de població en el marge de l'existència, un problema de pauperisme" ... "l'exèrcit de reserva, pesant amb s'oferta de treball". En el capitalisme, doncs, l'exèrcit industrial de reserva de treball que es forma i es localitza a les ciutats seria, segons Reventós, el qui mantindria els salaris en torn al nivell de subsistència.

La qüestió de l'exèrcit industrial de reserva de treball ens porta, seguint a Reventós, a la qüestió de la propietat agrària. Ho veurem. En principi, "tenim que la creixença de les ciutats i la possibilitat del capital d'imposar condicions tenen un mateix origen: l'èxode rural" (378).

L'èxode rural només es dona quan coexisteixen indústria capitalista i propietat latifundista al camp. Aleshores "els obrers emigren a les ciutats industrials dintre el país, Alemanya, o fora, Itàlia, Rússia, Andalússia, engendrant la ciutat americana" (id). Si la indústria no es basa en les relacions socials capitalistes, és a dir, si no existeix per a l'obrer la llibertat de contractar i de desplaçar-se, no hi ha èxode. Ni amb l'esclavisme ni amb el feudalisme fou possible: "a Roma l'economia s'apoiava en l'esclavitut, i a l'Edat Mitjana, amb la institució del servatge, ignora també la llibertat de l'obrer, llibertat de contractar i de traslladar-se a un lloc de majors possibilitats, on ell

feria sentir sa desesperada concurrència" (id).

Sense la propietat latifundista -que és "continuació... d'aquella propietat feudal, fundada en la violència, negadora de la llibertat, que com totes les altres traves... ha de ser vençuda un dia o altre" (id)- no es produiria, tampoc, l'èxode rural. Empíricament és demostrable que "on la propietat és ben repartida, l'emigració rural és escassa..." (id).

En síntesi, si en un primer moment hom ha pogut afirmar que "la creixença de les ciutats.. ve a ser segons el que precedeix, un fenomen essencialment capitalista", la descoberta de la llei d'acumulació capitalista i d'un exèrcit industrial de reserva alimentat constantment per l'èxode rural -que és possible si es donen, alhora, relacions capitalistes i latifundis- porta a una afirmació d'un altre tipus: "Pensem -diu Reventós- com moriria el capitalisme sense aquesta emigració dels camps a la ciutat". És a dir, sense creixença urbana, el capitalisme perdria un mecanisme central del seu funcionament.

Fins aquí, l'argumentació generalista de Reventós sobre les característiques que defineixen el fet urbà com a fet capitalista i el fet capitalista com a fet urbà, i que Martí Sàbat ignora totalment. A partir d'aquest punt, Reventós intenta treure, també, conseqüències sobre la política urbana que cal seguir, a partir de les vagues afirmacions de Martí Sàbat sobre la contradicció camp/ciutat.

Reventós és tallant en aquest punt: "l'hostilitat entre la ciutat i el camp, hauria de reduir-se a l'odi dels grans propietaris veïnals que veuen que la ciutat els xucla les millors forces de treball. Per a les classes inferiors del salariat agrícola, el fenomen capitalista de creixença de les ciutats ha estat exclusivament beneficiós, i si el seu sentiment no ha estat sempre clar en aquest punt es deu a la influència que sobre les idees de les capes socials inferiors tenen les

superiors, forçosament" (376). Dit més breument: la contradicció camp-ciutat és ideològica i només respon als interessos dels grans propietaris de sòl agrari que veuen disminuir llurs rendes degut a l'èxode rural que mou a l'alça els salaris agrícoles.

Ara bé, hi ha un altre aspecte de la qüestió: els mals de la ciutat, la misèria urbana no són, és clar, cap invent: amb el capitalisme, "l'infern s'havia obert sobre les ciutats". Reventós posa en dubte la novetat del fenomen: "a Malthus i a Picardo, i als socialistes contemporanis Owen, Fourier i Saint-Simon, els semblà allò un fenomen nou, que havia sorgit tot d'una, com els barris infectes dels suburbis industrials. En canvi, avui, aquest error pesa sobre l'economia...", De fet, la realitat històrica era tota una altra: "tota aquella misèria bruta,... eren antigues, antigüíssimes realitats en el camp... vers el qual no s'havien girat fins aleshores els ulls dels economistes" (379). Per a demostrar-ho n'hi havia prou en llegir els testimonis de viatges i de geògrafs: "pensem en les descripcions que ens donen Gray del país irlandès, Kropotkine del rus, Arndt de l'alemany, Labruyere del francès...". La misèria rural fóra infinitament pitjor i "la vida tràgica, horrible de Manchester i Liverpool a principi del segle passat, com ens informen Owen o Sismondi, fou, malgrat tot, un triomf, una ascensió, una alliberació" (id).

D'aquí, Reventós en treu una conseqüència: els models anti-urbans que J. Ruskin enceta precisament a Anglaterra -"el voler crear de nou la ciutat medieval"- són un error. Deturar el creixement urbà capitalista fóra -si fos possible- deturar el capitalisme, és a dir, retornar a la situació anterior de propietat feudal. Aquesta crítica es dirigiria als ruskinians -Howard i, és clar, Montoliu inclosos- i, per tant, al

model de la ciutat-jardí que, en aquells moments, és presentat a Catalunya, a partir de la Societat Cívica La Ciutat Jardí- i amb reserves de Tallada, ho hem vist -(Tallada 1916)- com la millor solució per a la qüestió urbana.

La proposta de Reventós és, naturalment, una altra que només formula, però, a un nivell molt general: "la tasca del nostre segle hauria de ser portar la ciutat per tot, la ciutat que és la comunitat de la cultura i la llibertat. Imposar-la, escampar pels camps sa influència" (id) Martí Sàbat havia proposat "solidaritat" i "harmonització" entre camp i ciutat i no creia "necessari el desenvolupament indefinit de les concentracions urbanes" (293). Insinuava, doncs, un pacte entre el partit industrial i els partits agraris. Reventós, a partir del paradigma de l'economia clàssica no pot, sense trencar la seva pròpia lògica, arribar a aquests tipus de solucions. La seva proposta es recolza i, alhora, empeny al partit industrial. No parla, però, ja de creixença urbana simple sinó de difusió en el territori de la ciutat. Aquesta serà la línia realment adoptada en el Pla sexennal de la Mancomunitat i que, amb modificacions, és seguida pel regional planning (Rubió 1932).

Ara bé, Reventós fa quelcom més que fonamentar teòricament la política urbana del partit industrial. De fet, això ja havia estat fet per Prat i els pratians dels quals Martí Sàbat n'és un exemple útil. Reventós, des del moment que inicia com a mètode per a comprendre la ciutat un retorn a l'economia política clàssica i a Marx, i a desgrat de les crítiques que els hi adreça, està donant, sense saber-ho, les primeres passes de l'anàlisi marxista del fet urbà. En efecte, la primera cosa a fer des de l'òptica marxista fóra, precisament, el que fa Reventós: definir les relacions entre el mode de producció capitalista i la ciutat, és a

dir, definir la ciutat com a producte -i com a motor- d'un mode de producció determinat. Per a un marxista canviar la ciutat capitalista equival a transformar les condicions de la producció de la ciutat capitalista. I aquestes condicions són definides pel mode de producció dominant en la formació social.

Hi ha un moment, en el discurs de Reventós, en el aludeix al possible protagonisme, en el futur, dels no-propietaris quan escriu: "foren aquests emigrants els qui crearen la ciutat i no poden divorciar-se'n" (379). Car si la ciutat capitalista és la ciutat dels propietaris, la ciutat no-capitalista, la ciutat socialista -de la que no parla, és clar, Reventós- ha d'ésser la ciutat dels no-propietaris, dels emigrants entesos com a la gran majoria de la població urbana a totes les ciutats capitalistes avançades i, en especial, és clar, al que Reventós anomena la ciutat americana⁴.

"La ciudad de hoy y la de mañana" i "Les ciutats futures", segons Andreu Nin

Si foren els economistes formats a Alemanya (Flores de Lemus, Vidal i Guardiola, Reventós) els -potser involuntaris- introductors de l'anàlisi marxista a un nivell científicament acceptable, és lògic que d'aquest medi sorgís un text sobre la ciutat -el text de Reventós- que trencava amb l'organicisme filosòficament dominant i que incloïa^{en} bona part del seu discurs, ho hem vist, molts dels elements de l'esquema teòric de Karl Marx.

---

(4) Objecte en els darrers temps d'anàlisis marxistes suggeridores per bé que inicials (Tafuri 1973).

Es congruent, però, que aquesta línia no fos seguida: l'evolució de Vidal i Guardiola, des del seu entusiasme teòric per el partit socialista alemany fins a esdevenir un financer internacional a l'Europa de la immediata postguerra, és, en aquest sentit gairebé simbòlica. La línia teòrica d'anàlisi urbana iniciada per Reventós seria seguida pels economistes i altres tipus d'intel·lectuals lligats directament a les organitzacions autònomes de les classes populars.

Mentre Tallada publicava una llarga sèrie d'articles sobre les utopies (Tallada 1926^b) que tenia com a blanc atacar en el pla teòric als sindicalistes considerats com la punta de llança del moviment obrer, el grup de La Batalla iniciava la seva trajectòria política i cultural. Als anys 30, Tallada ja no estaria preocupat dels sindicalistes, a qui no dedica cap atenció en el seu manual (Tallada 1937), sinó pel marxisme i per la seva variant més important en la pràctica: el marxisme soviètic, que seria l'objecte d'una interessant publicació (Tallada 1935^b). Als anys 30, el grup de La Batalla havia demostrat la seva potencialitat a nivell polític-organitzatiu existia un nombre potser excessiu de partits marxistes que iniciarien, però, aviat, un seriós procés d'unificació; a nivell teòric sorgia, per primera vegada, un conjunt articulat de productes culturals tributaris del marxisme com a mètode i com a concepció del món: traduccions anotades i antologies, sobretot, però, també, assaigs i probatures per a aplicar el mètode d'anàlisi de K. Marx a la realitat catalana i espanyola. Els llibres de Joaquim Maurín (1930, 1932, 1935) són la millor il·lustració d'aquest fet nou.

Es lògic, doncs, que l'anàlisi de Reventós fos continuada pels homes del grup de La Batalla. En concret, un article llarg d'Andreu Nin, del que hi ha dues versions (1932, 1936) sense variacions conceptuals, presenta, des de la nostra òptica, una sèrie de punts d'interès.

Nin, com Reventós, es centra en "la ciutat moderna", tot deixant de banda l'interessant però "llunyana" qüestió de la ciutat grega/romana, però, com Martí Sàbat, situa els orígens de la ciutat moderna a l'edat mitjana en el moment de màxim desenvolupament de la petita producció mercantil i del naixement del capitalisme. La definició que proposa és la següent: "la ciutat moderna és un producte directe de l'economia capitalista, per tal com la divisió social del treball crea les premisses necessàries per a l'aparició de centres urbans els habitants dels quals viuen principalment de l'activitat comercial i industrial" (Nin 1936, 21). La transformació del burg medieval en "centro de la gran producción fabril, de relaciones comerciales cada vez más vastas y de grandes masas proletarias (i) en la ciudadela del capital financiero" (Nin 1932, 40. Les cites d'una o altra versió, segons convingui al discurs del qui suscriu) és el resultat d'un procés contradictori. Aquest procés es caracteritza per "la destrucción del corporativismo, la proletarización del campesino, la afluencia de mano de obra del campo a la ciudad, en una palabra... el desenvolvimiento del capitalismo y la consiguiente concentración de los medios de producción en determinados centros..." (id). El resultat d'aquest procés és "la ciutat moderna... que és anàrquica com el sistema de producció en el marc del qual es desenvolupa" (Nin 1936, 21). Aquest caràcter "anàrquic" es manifesta en una sèrie de notes: a) en "la configuración de las ciudades, su planeamiento y estructura", on "a pesar de los esfuerzos realizados para dar una cierta regularidad exterior a la ciudad contemporánea, es indudable que el carácter mismo de la sociedad burguesa hace imposible esta regularidad" (Nin 1932, 41); b) en la segregació espacial: "al lado de los suntuosos barrios burgueses surgen los barrios obreros en que todo dolor tiene su asiento... aparecen las grandes casas de vecindad,

vastas explotaciones de la avidez capitalista en que... la burguesía después de haber robado el trabajo suplementario, roba el aire y la luz" (id); c) en la manca de planejament: "el desarrollo del capital industrial determina... un rápido crecimiento de las ciudades, el ensanchamiento de su territorio... y un sistema caótico de planeamiento" (id); d) aleshores, la ciutat esdevé el marc de la lluita de classes: "la concentración de la industria y de masas obreras, que no disponen más que de sus brazos, acentúa los antagonismos entre el proletariado y la burguesía" (40); e) i el lloc de la història: "la ciudad se convierte en la arena en que se desarrollan principalmente las grandes luchas sociales de nuestros días..." (id); f) dintre de les quals, la contradicció camp/ciutat, que tant preocupa a Martí Sàbat i a Reventós, no és la de menor importància car, com diu Nin, el desenvolupament urbà "aumenta la oposició tradicional entre la ciudad y el campo desde el punto de vista de la producción, de la política y de la cultura" (id).

En síntesi, la pròpia configuració de la ciutat capitalista, la segregació espacial i la manca de planejament converteixen a l'espai urbà en el marc de tensions socials tant internes com externes. La dinàmica de la ciutat, paral·lela a "el desarrollo del capital" modifica i accentua aquestes contradiccions i els moviments que generen. Car, en el fons, "la ciudad se ha ido desarrollando de acuerdo con las necesidades economicocapitalistas, y éstas no tienen en cuenta los intereses y las utilidades sociales, sino únicamente el beneficio individual" (41).

Nin, doncs, coincideix amb Reventós, quan defineix a la ciutat i als seus problemes com a producte del mode de producció capitalista. En cap moment, però, enceta una idea que Reventós suggereix: la ciutat com a factor actiu (i no com a simple resultat) del desenvolupament capitalista.

Quan Reventós parla de "portar la ciutat per tot", parla de la difusió de les relacions econòmiques capitalistes per al conjunt del territori, car pensa en la capacitat de transformació de la societat que tenen les estructures urbanes. Nin, en aquest sentit, seria menys dialèctic; la ciutat només és, en principi, un producte, un resultat.

Reventós conclou en un punt que no pot ésser un punt final: "la ciutat fenomen capitalista... és producte híbrid de les dues grans forces que, en lluita, omplen la història: esperit de llibertat i domini per la violència" (Reventós 1914, 379). Nin proposa de descabdellar aquesta contradicció, de construir la "ciutat nova" fent desaparèixer la ciutat capitalista. Ara, "és evident que la ciutat moderna amb els seus trets característics, només pot desaparèixer amb la desaparició del sistema econòmic actual i de l'antagonisme entre el camp i la ciutat" (Nin 1936, 21). I afegeix: "pero esto no es posible mas que bajo el socialismo" (1932, 41).

D'on les crítiques que dirigeix, tot citant a l'Engels de 'La qüestió de l'habitatge', als socialistes utòpics de totes les èpoques. De fet, els socialistes "como, según la frase de Engels, partían de la relaciones existentes, en realidad no hacían más que idealizar la sociedad que conocían" (id). Així, "Campanella ens presenta una ciutat futura que no és sinó un model perfeccionat de l'Edat Mitjana; en la ciutat de Thomas Morus el centre de la vida urbana és un castell; en la de Cabet, el mitjà dominant de transport és la diligència; en la de Fourier, la base econòmica és la manufactura" (Nin 1936, 21).

Si la solució global als problemes de la ciutat capitalista no pot ésser el model deslligat del canvi de mode de producció, no cal dir que les solucions a problemes sectorials -com el problema de l'habitatge- no pot

separar-se de l'alternativa més general. Nin utilitza les pàgines d'Engels per a dir això: "és una absurditat -diu F. Engels- voler resoldre el problema de la vivenda conservant les grans ciutats modernes" (id).

El refús dels models utòpics no exclou un intent de resposta a la qüestió: "com serà la ciutat de demà?" (id). Si bé "no es pot parlar, sense caure en la utopia, de les formes concretes que prendrà la ciutat futura en general", de fet "sí que es pot afirmar des d'ara que en realitat no hi haurà ciutats tal com les concebim avui". La fi de la contradicció camp/ciutat farà desaparèixer les diferències entre la gran ciutat i el llogaret agrari i en resultarà un nou tipus d'organització espacial del procés econòmic diferent dels dos anteriors. Textualment: "actualment, la ciutat és el centre de concentració de la indústria i del comerç; el poble rural ho és de l'agricultura. D'ací sorgeix la contradicció entre la ciutat i el camp, contradicció que deixarà d'existir en establir-se una economia general els productes de la qual pertanyeran a tota la societat. Al camp es desenvoluparan indústries per a l'elaboració de les matèries primes, i el propi procés de producció es mecanitzarà. En el fons, no hi haurà cap diferència entre el camperol i l'obrer industrial. Com a conseqüència de tot això sorgirà un nou tipus de centre urbà que no podrà ésser qualificat ni de ciutat ni de poble" (id).

Aquest seria, és clar, l'objectiu a llarg plaç, "la ciutat socialista". Ara bé, segons Nin la qüestió realment polèmica és la de la ciutat en el període de transició del capitalisme al socialisme. "Per això s'explica -escriu- que el problema es planteja i provoqui debats apassionats a la URSS, l'únic país que, per ara, es troba en un període transitori del capitalisme al socialisme" (id).

L'estudi de l'experiència soviètica esdevé a partir d'aquest punt l'au-

tèntica pedra de toc. Successivament, Nin analitzarà les ciutats de la Rússia zarista, "els problemes de les ciutats a la URSS", el debat sobre el planejament de les noves ciutats.

El desenvolupament del capitalisme a Rússia tingué com a resultat un augment prou notable de la població urbana: "el éxodo de grandes masas campesinas a los centros urbanos, a donde se dirigían en busca de pan y trabajo" fou un procés ascendent. Nin en dóna xifres:

	població urbana	% s/total	1851=1
1851	3.482.000	7,8	1
1867	8.157.000	10,6	2,34
1897	16.785.000	13,0	4,82
1914	26.800.000	15,0	7,77

Font: Nin 1932, 42

Els percentatges de la població urbana sobre la població total assenyalen, però, que el desenvolupament urbà-industrial a desgrat de la seva rapidesa i del seu volum, no havia superat, el 1914, les fases inicials. El desenvolupament capitalista de Rússia era, en termes relatius, fragmentari i localitzat.

A partir de 1917, les ciutats comencen a canviar ràpidament. En el primer període, el del comunisme de guerra, la guerra civil, el bloqueig de la internacional capitalista, les dificultats per a refer la xarxa de proveïments, la paralització de l'activitat industrial, etc. originaren un moviment d'exode urbà, de retorn al camp. Les grans ciutats perden població. I, en canvi, els dirigents tenien clar que "en la época de la dictadura del proletariado (la ciudad) está llamada a desem-

peñar un gran papel como centro de concentración de las fuerzas principales de la clase obrera y de la labor realizada por el proletariado para destruir las clases y el antagonismo entre la ciudad y el campo" (1932, 42). La transformació de Moscó en capital seria un exemple d'aquesta voluntat.

A partir de 1921-22, la N.E.P. produirà un procés de creixement urbà que s'accentuarà amb el Pla quinquenal. Aquest creixement serà, a curt terme crític. Moscó viurà una crisi de l'habitatge prou fonda: l'augment d'1 milió d'habitants en 15 anys sobre una estructura prèvia netament deficient en fou la causa. Car, d'altra banda, les petites ciutats comercials perderen pes relatiu, a partir de l'impuls donat al comerç cooperatiu i estatal.

"Es evident que les velles ciutats no poden transformar radicalment llur estructura, en un tancar i obrir d'ulls, per tal d'adaptar-se a les noves relacions socials" però, el que sí és possible és avançar vers aquesta transformació: "ha desaparecido el abismo que en la ciudad capitalista existía entre la parte central y los suburbios, y se ha atenuado enormemente la diferencia entre las capitales y la provincia, como resultado de la elevación cultural de esta última" (Nin 1932, 45).

Una idea interessant, per a la transformació de les velles ciutats, és l'aplicació del que s'anomena correctiu socialista. És la "tendència a construir ciutats verdes -com s'ha fet a Moscó- a pocs quilòmetres dels centres urbans, amb tots els avantatges culturals (jardins, clubs, camps d'esports, etc.) per als obrers i empleats..." (1936, 22). Les ciutats verdes serveixen "com ha dit un periodista, de correctiu socialista a les ciutats comprimides, mançades d'aire i amb carrers i carrerons estrets" (id).

El debat que interessa més a Nin, però, no és el de la transformació de les velles ciutats -que "durant molts i molts anys no modificaran, fonamentalment, llur fesomia"- sinó el de la construcció de noves ciutats, "com a conseqüència de la industrialització de la U.R.S.S.", i l'organització general del territori, precisament en el període de transició car "ningú pensa en la possibilitat de bastir ciutats de tipus ja completament socialista" (1936, 22). Es parla de 200 ciutats noves lligades a centres industrials nous (exemple modèlic: Magnitogorsk i de 2.000 centres agrarioindustrials de petit tamany nous. La qüestió que es planteja és aquesta: "com han d'ésser aquestes ciutats?" En la resposta no hi ha unanimitat: "desurbanistes" i "urbanistes" xoquen dialècticament. "La qüestió ha provocat discussions apassionades en els medis soviètics. Mentre els uns, com a reacció contra els monstruosos centres urbans capitalistes, amb llurs immenses concentracions humanes i llurs gratacels preconitzen la desurbanització, mitjançant la creació de ciutats-jardí amb el cottage com a tipus de vivenda al costat d'edificis espaiosos destinats a les funcions socials (teatres, clubs, restaurants, escoles), altres creuen que la nova ciutat ha de conservar tot allò que feia de la vella un centre cultural i organitzador, donant, a més, a la classe obrera el màxim de condicions per al desenvolupament de totes les seves qualitats positives" (Nin 1936, 22).

Aquesta polèmica, que als darrers anys ha estat recollida i sospesada (Kopp 1967, Ceccarelli 1970), no havia d'ésser desenvolupada, és clar, als anys 30, aquí Nin tingué, sobretot, interès en fer el subratllat dels trets comuns dels nous plantejaments. Aquests trets els definí en 8 punts: 1er. Necessitat de definir l'enllaç entre les unitats de producció i la xarxa de transport, 2on. La zona habitada ha d'ésser paral·lela a la de producció i ha de trobar-se separada d'aquesta per

boscós o camps d'una amplada mínima de 500 m., 3er. La xarxa ferroviària ha d'ésser externa a la zona de producció i les carreteres han de localitzar-se entre aquesta zona i la zona habitada, 4rt. El territori agrícola ha d'extendre's en la proximitat del punt habitat, 5è. El territori dedicat a les organitzacions escolars de nivell mitjà o superior de l'ensenyament tècnic (industrial i agrícola) ha de localitzar-se en l'espai destinat a la producció industrial o agrícola, per tal de lligar treball i ensenyament, 6è. Els establiments sanitaris poden dividir-se en interns a la zona habitada (dispensaris) i fora dels límits d'ella (hospitals, per als quals caldrà mesurar la localització en funció de climes i microclimes), 7è. Les escoles han de relacionar-se orgànicament amb les institucions culturals (clubs, biblioteques) i amb les unitats productives, 8è. Els serveis municipals hauran de localitzar-se en la zona de producció.

En resum, doncs, hom parlava de la definició de 6 zones:

-
- Zona 1. Territori de les línies ferroviàries
  - Zona 2. Zona dels establiments de producció i dels serveis municipals, magatzems, dipòsits i institucions científiques i tècniques en relació.
  - Zona 3. Zona de defensa (arbreda, camps) amb una carretera
  - Zona 4. Zona habitada en la qual es disposaran
    - a) La zona de les institucions d'utilitat social (menjadors, dispensaris, soviet)
    - b) La zona d'estatges
    - c) La zona infantívola (cases-bressol, jardins d'infància, internats)

Zona 5. Zona de parcs, amb institucions per al descans, camps d'esports, piscines

Zona 6. Zona de les hisendes agrícoles

Pont: Nin 1932, 47

Tant en la definició dels trets comuns com en la proposta de 6 zones, hi ha, d'una forma implícita, un deute intel·lectual envers el zoning, peça-clau del model de la ciutat funcional, però creació anterior, és clar, a la Carta d'Atenes. Stübben, per exemple, ho hem vist, ja havia parlat de zoning, a l'ajuntament de Barcelona, el 1914. En aquest esquema, però, i a diferència del que seria resultat d'una lectura elemental del Pla Macià, l'accent és posat en funcions especialment desenvolupades en els esquemes soviètics, com el de Strumilin (1930), per exemple. Aquestes funcions serien: els "serveis municipals" lligats a la producció -que subratllarien el paper del sector públic local en l'àrea productiva-, la "zona de les institucions d'utilitat social" i la "zona infantívola", com a elements d'una zona general, la Zona 4. I, finalment, l'existència d'una "zona de les hisendes agrícoles" (que, en el cas de Barcelona, fóra el debatut destí del delta del Llobregat). Aquesta zona -la Zona 6- ens dóna una clau interpretativa del que es vol fer: "la idea fundamental -escriu Nin- debe consistir en la unión del trabajo fabril con el agrícola: industrialización y mecanización del campo, ... creación de grandes haciendas agrícolas (sovjosi) en los alrededores que suministren el alimento a la ciudad, fundación de casas de descanso con huertos adyacentes a los cuales se pueden dedicar las horas libres, utilización de los obreros de la ciudad en las faenas agrícolas en los períodos de trabajo intensivo, etc." (1932, 46).

El zoning, en el cas de la nova ciutat soviètica, no seria utilitzat, és clar, per a funcionalitzar i organitzar mínimament el desenvolupament caòtic de la ciutat capitalista, sinó per a planificar de bell nou la construcció de ciutats enterament noves i evitar, des del començament, escanyaments, mancances, duplicitats, barreres ferroviàries internes, segregacions perifèriques, en definitiva, desequilibris.

Existeix, per fi, una preocupació per la definició del centre, que és, com ha explicat Tafuri (1971), una preocupació absent en les formulacions i en la política urbana de l'aus^{tro}marxisme. "Al centre de la ciutat -diu Nadiejda Konstantínovna Krúpskaia, vídua de Lenin - hi ha d'haver un edifici en el que es concentrin totes les organitzacions soviètiques, sindicals i del partit, un teatre, que serveixi, alhora, per a les grans assemblees, els congressos, etc., i al qual condueixin carrers espaiosos. Cal que la ciutat tingui un cor que visqui i que bategui." (Nin 1936, 22).

Del Butlletí del

Sindicat General de Tècnics de Catalunya, d'Estanislau Ruiz i Ponsetí a l
"Municipalització de la propietat urbana", per Joan Grijalbo i Francesc

Fàbregas

La presa de consciència de certs nuclis de tècnics lligats a la producció de ciutat, paral·lela al ràpid desenvolupament capitalista dels anys 1915-30 del que Vilar (1929) ha parlat, tindria, en certs casos, una traducció en el pla ideològic i científic. Aquesta traducció es feria, de vegades, a la "llengua" -a la lògica- del marxisme, a partir de posicions socialistes o socialitzants. Un cas -exemplar, d'altra banda- és el del S.G.T.C.[&] i Estanislau Ruiz i Ponsetí. Nascut a Maó (Menorca) el 1883, Ruiz i Ponsetí es llicencià en ciències exactes a Barcelona el 1903 (i es doctorà 10 anys més tard). El 1917, però, esdevenia enginyer industrial i el 1920 participà, pel que sembla decisivament, en la creació del S.G.T.C. Poc temps després entrava en relació amb el partit socialista, i el 20 de novembre de 1932 seria elegit diputat, per la Unió Socialista, del nou Parlament de Catalunya. En certa forma, la seva trajectòria culminava l'agost de 1936 en ésser elegit representant del P.S.U.C. al Consell d'Economia.

Des de l'òptica del pensament i la política urbana, la seva època inicial al S.G.T.C. té un aspecte interessant: la qüestió de la municipalització és plantejada seriosament. El Butlletí del Sindicat General de Tècnics de Catalunya, del qual Ruiz i Ponsetí és redactor en cap, es defineix com a "una font d'informació imparcial... de les variadíssimes modalitats que adopta, a la nostra terra i fora d'ella, la lluita entaulada entre els homes per a la possessió dels fruits de la producció agrícola i industrial" (Butlletí del S.G.T.C., 1921a). Les seccions del nou sindicat -1ª Aigua, Gas i Electricitat; 2ª Mecànica; 3ª Química; 4ª Manufactures; 6ª Transports i Comunicacions; 7ª Obres

---

(&) Sindicat General de Tècnics de Catalunya.

(Butlletí del S.G.T.C. 1920b)- ens donen una primera pista de l'àmbit d'actuació del Sindicat, però és sobretot la lectura del Butlletí la que permet afirmar que, foren, en especial, petits nuclis de tècnics de les grans empreses particularment de serveis públics. els que formaren el, pel que sembla, efímer sindicat. Així, és lògic que entre les finalitats del S.G.T.C. hom assenyalés que calia "contribuir a l'estudi de les condicions en que podrien nacionalitzar-se ràpidament les indústries d'interès general (ferrocarrils, telèfons, forces motrius) i municipalitzar-se les que tinguin interès local (tramvies, enllumenat, aigua, panificació)" i, alhora, "desenmascarar els causants de l'encariment abusiu de la vida, especialment queviures i habitació" (Butlletí del S.G.T.C., 1921a). Per què aquesta alternativa tan radical? En què es basava teòricament aquesta proposta de política econòmica nacionalitzadora i municipalitzadora, que era, alhora, una política urbana innovadora, car havia de crear noves condicions per al creixement urbà ja no sotmés a la lògica del capital?

La resposta que es donaria a aquests tipus de preguntes es fonamenta en un lema: el salt donat en el desenvolupament de les forces productives és ja considerable i ha de permetre viure millor: estariem davant de la fi de la utopia de H. Marcuse (1969). En les seves paraules: "als actuals empresaris els hi hem de dir que els medis de producció que la tècnica moderna posa a disposició de la humanitat són suficientment potents perquè tots els homes assoleixin un mínim de benestar, al que la majoria de treballadors no han pogut arribar sota la seva direcció" (Butlletí del S.G.T.C., 1920c).

En el marc d'una economia urbana, Ruiz i Ponsetí proposa "la democràcia industrial, única solució al problema social de nuestra época" (Butlletí del S.G.T.C. 1922), basada en la municipalització dels ser-

veis públics (en el mateix sentit en que seria aprovada per decret de 9 de gener de 1937) i en la socialització paulatina dels sectors industrials d'interès general.

En la dècada dels 30, l'anàlisi de Ruiz i Ponsetí s'ampliarà: raonarà la necessitat de la "planificació integral" (Ruiz i Ponsetí 1936a) posant com a exemple el model soviètic (Ruiz i Ponsetí 1936b) i, alhora, argumentarà l'utilitat, a la curta, d'un període com el de la NEP (Ruiz i Ponsetí 1937).

La seva anàlisi, en aquell moment, no inclourà explícitament el factor espai, encara que, en les seves intencions parlamentàries, haurà definit amb Comorera i Serra i Moret, tota una mena de línia de pensament sobre la divisió territorial, la immigració, les finances municipals, etc.

Als 30, certs tècnics dels agrupats en el G.A.T.C.P.A.C.[&], en especial Francesc Fàbregas i Josep Torres Clavé, elaborarien els grans trets d'una anàlisi que, tot partint dels problemes del sector industrial en el que estavem inscrits, el rector de la construcció, abocarà en la qüestió que, per exemple, Ruiz i Ponsetí havia plantejat des de l'òptica socialista: la municipalització dels serveis urbans i del sòl urbà. Els textos que cal citar en aquesta línia són els articles de Torres Clavé (1936a, 1936b, 1937), una comunicació al Vè. C.I.A.M. de Josep Lluís Sert (1937) i, sobretot, el text de Francesc Fàbregas i Joan Grijalbo. (1937).

La presència de Grijalbo com a co-autor del text té un significat interessant; l'evolució final de certs membres del G.A.T.C.P.A.C. està estretament lligada a la presència minoritària i fragmentada fins el 1935-36, però creixent i unificada després del comunisme català. Sen-

---

(&) Grup d'arquitectes i tècnics catalans per al progrés de l'arquitectura contemporànea.

se l'existència de la U.S.C. o del B.O.C. (que hauran estat els únics partits amb un programa de política urbana un xic treballat i un molt concret) l'evolució d'aquests tècnics del sector de la construcció hauria estat una altra. El Pla Macià, esbossat inicialment al despatx de l'arquitecte suís Le Corbusier a París, respondria, en darrer terme, a unes necessitats col·lectives expressades políticament.

El text de Fabregas-Grijalbo està organitzat d'una forma relativament complexe (Massana 1972). Des del punt de vista de l'anàlisi marxista del fet urbà (i de les alternatives tècniques que es proposen a l'urbanització capitalista) interessa, sobretot, la part primera -que té un subtítol "Breu descripció de la influència de la iniciativa privada damunt l'urbanisme", prou aclaridor- i la part segona, que es subdivideix en els següents punts:

Anàlisi de l'organització de la indústria de la construcció i de la propietat urbana.

Els sistemes econòmics

La producció

El consum

Cicle producció-consum-producció

La propietat

La propietat i el paper de l'Estat

Guany extraordinaris de la propietat

El contractista i el Ram de la Construcció

Les indústries de la construcció i els treballadors

Els llogaters

Els impostos

Si la part primera és un breu assaig de les relacions entre el sistema econòmic basat en la iniciativa privada i l'ordenació urbana, i la segona part analitza el sector de la construcció dins del sistema econòmic capitalista, hom pot quedar sorprès llegint, en papers recents, que "le ricerche piu recenti, ... hanno chiaramente posto in evidenza i nessi che legano strettamente il modo capitalistico di produzione e le corrispondenti strutture territoriali" (Lusso 1974, 3). De fet, gairebé 40 anys abans d'ésser escrita aquesta afirmació, Grijalbo i Fàbregas feien, autònomament, una descoberta semblant, que, d'altra banda, l'austromarxisme, partint de K. Marx i de F. Engels, havien realitzat molt abans (Tafuri 1971, Aymonino 1971, 13 i ss). En certa forma, el socialisme municipal anglès, que la Unió Socialista havia fet seu, també partia d'una anàlisi de les relacions sistema econòmic - territori, en el que els àmbits territorials petits (com és ara el municipi) jugaven un gran paper.

Fins a quin punt la descoberta de Grijalbo i Fàbregas fou autònoma? Fins a quin fou creditora, com ho havien estat els programes municipals de la U.S.C. i del B.O.C., de l'austromarxisme, del municipalisme anglès o de qualsevol altra corrent cultural i/o política? Aquestes són qüestions difícils de respondre. L'anàlisi del text ens hauria de permetre donar les bases d'una resposta.

La primera part és destinada a contestar una pregunta -"Com es pot deduir de la ciutat de Barcelona l'ordenació social existent?"- seguida de la proposta d'un "nou sistema" (32)- (Grijalbo... 1937, 19). Car "quí, en comparar l'arquitectura de New York amb la de Barcelona, no es fa càrrec dels dos estats diferents del capitalisme?" (id). Els autors defineixen Barcelona a partir de Catalunya, de l'estat del capitalisme a Catalunya. De fet, "el desencert dels governs que han regit

Espanya durant diverses centúries sense la connexió deguda amb el poble" (20) ha donat, a Catalunya, un predomini notable a "la iniciativa privada, que es tradueix en una sèrie de resolucions independents, lliures" (id). Decisions que no xoquen, com passa arreu, quasi amb l'administració, car aquesta és pràcticament inexistent. Així, "Catalunya... anà prenent a poc a poc les característiques d'un poble construït en règim d'iniciativa privada" (id). L'acumulació liliputenca que Vilar definirà molt més tard (Vilar 1964) és atribuïda, ara, a "un solc de profund individualisme" (21). Així, es defineixen 3 fases successives en el temps: 1a) "individualista", 2a) "formació de societats petites", 3a) "societats de major envergadura, sense arribar a la plenitud" (id). "Això es tradueix en una sèrie molt gran d'indústries petites, una altra sèrie també gran d'indústries mitjanes i escassetat d'indústries de gran envergadura" (id).

Absència de sector públic i gran difusió de petites unitats de producció: "en la construcció es marquen clarament els aspectes citats" (21). Com? Amb uns trets característics ben definits que, en el text, simplement s'enumeren. Pel que fa a la casa urbana: (1), Una concepció de cada casa amb absoluta independència de la del veí, (2). Dimensions de les edificacions proporcionades a la potència econòmica de fortunes personals (llurs valors oscil·len entre 300.000 pessetes i un milió), (3) Escassetat d'edificis públics per l'absència d'iniciativa pública, (4) Cada edifici cerca esbalair el veí... (5) Moltíssimes construccions petites, moltes construccions mitjanes i molt poques de gran envergadura" (21-22). Pel que fa al territori: " (1) Serveis públics defectuosos, per l'absència d'acció pública... (2) Impotència dels ajuntaments per a implantar unes ordenances municipals amb un caràcter permanent... (3) Impotència per a mantenir efectiva la llei fiscal (4) Impotència per a

resoldre problemes de sanejament, de reforma interior de poblacions, distribució de solars per a edificis públics, places, carrers, ...

(5) Impossibilitat d'efectuar traçats racionals" (23-29).

Així, "la subordinació de l'interès públic a l'interès particular (en moltes ocasions més que subordinació és franc antagonisme)" (27) es tradueix en un model determinat d'"Urbanització i Construcció de Catalunya" (19). El pes del sector privat és decisiu. Per exemple, els autors es pregunten, coneixent-ne ja d'avançada la resposta: "Pot un Ajuntament com el de Barcelona, que disposa a l'any de 100 milions de pessetes, fer front a la propietat urbana, que disposa d'ingressos que s'aproximen als 300 milions? Quin dels dos ha de tenir més poder? Quina de les dues entitats té més probabilitats d'apoderar-se per via pacífica de l'altra fins a supeditar-la als seus interessos?" (23-24).

La urbanització de Catalunya es ferà, doncs, segons la lògica de la propietat urbana, que només es veurà contrapesada per un sector públic molt dèbil. Els processos regits per aquesta lògica són pràcticament tots: Els autors del text n'escullen uns quants: en primer lloc, el fracàs de les propostes de sanejament del districte Vè. de Barcelona, que havia estat la major obsessió dels urbanistes republicans. En segon lloc, la no-depuració de les aigües residuals que infecten, de forma creixent, l'àrea de contacte de la mar Mediterrània amb la ciutat i la costa, o la crisi de la construcció motivada per una legislació no totalment favorable a la propietat urbana, legislació que seria modificada el 1935, significativament.

La política urbana, és a dir "la legislació" és, també, analitzada en funció del conjunt de l'argumentació seguida: "la legislació ha d'anar paral·lela a la composició econòmica del cos social" (30). Així, el

predomini dins del "cos social" de la lògica del benefici en front a la lògica de les necessitats col·lectives es tradueix en "poca atenció als interessos morals, però una atenció acuradíssima als interessos materials o econòmics". D'on, "(a) la nul·la o molt exigua construcció d'edificis docents, sanitaris, recreatius, (b) la no solució dels problemes de la població obrera, i, (c) de les condicions sanitàries de les instal·lacions industrials, però, en canvi, un fort interès per a la construcció de grans instal·lacions que puguin beneficiar els interessos materials de la població: port franc; exposicions universals; concessions a particulars" (30). Si "les intervencions privades, han de veure's fortament protegides i garantides, per contra, les institucions de caire social han de trobar grans dificultats en el seu camí quan aspirin a posar en pràctica alguna iniciativa" (30).

La tasca que s'autoimposen els autors del llibre -això és: "difondre en la consciència ciutadana alguns principis" (33)- implica una cura especial del lèxic, són usats els termes i les expressions d'ús més freqüent: "iniciativa privada", "individualisme", "societats", "acció pública", "propietat urbana", "la legislació", "interessos morals", "interessos materials o econòmics", "la població obrera", "institucions de caire social". Aquest fet diferencia aquest text dels de Martí Sabat, Reventós o Nin que utilitzen el llenguatge acadèmic. Ara bé, per sota de les imprecissions que l'ús d'aquest lèxic implica, hi ha, en aquesta primera part introductòria, una explicació essencial de com, "per via pacífica", és difícil capgirar una situació de fet, en la qual la lògica del capital harmònicament combinada amb la lògica de la renda del sòl ordena el conjunt del procés d'"urbanització i construcció de Catalunya".

La segona part, en canvi, inclou un bon nombre de definicions i de precisions terminològiques i conceptuals. Es parteix de l'anàlisi del "sistema econòmic" que té com a objectiu "l'obtenció del major rendiment possible de les facultats humanes invertides en l'elaboració de productes estimables per a l'ús i la seva equitativa distribució" (37). Sistema econòmic, doncs, com a "procés econòmic" (Lange 1959) en el que cal "estructurar el treball", és a dir, dividir el treball i "canvi de productes" entre els diferents grups de productors.

El canvi de productes és "un canvi d'hores de treball de l'un amb unes hores de treball de l'altre" (38). Aleshores, "el sistema de distribució serà tant més perfecte com més afini en l'apreciació d'aquest intercanvi" (39). Així, hom pot concloure que "tot sistema econòmic té per objecte la realització de l'intercanvi de treball amb el major grau d'equivalència possible". Per a això cal "reduir-se el treball diferenciat en treball abstracte". I, "per a tenir idea de la relació d'un treball amb treball abstracte, cal estar en coneixement de la proporció relativa de les indústries dintre la totalitat industrial" (40).

Partint d'aquests punts previs, els autors passen a l'anàlisi de la producció i dels grups d'activitats productives, car, a priori, dins de cada grup hi haurà un tipus de treball homogeni. Els autors, per a exemplificar, utilitzen la classificació establerta per la Conselleria d'Economia². Dins de cada grup és necessària la col.laboració entre els que hi treballen: "és per aquest motiu que s'afirma que la producció és social" (45). Ara bé, la població productora és, alhora, producció consumidora o "els productors de la societat són els mateixos que exer-

---

(2) La Classificació Industrial establerta per decret del 26 de desembre del 1936 fou la següent: (vegi's pàgina següent)

ceixen la funció consumidora (car) no fbra exacte de pensar que els productors són uns i els consumidors uns altres" (60). Entre els diferents grups d'activitats productives i els consumidors s'estableixen unes relacions de circulació de mercaderies i de numerari. Els autors distingeixen entre la circulació de mercaderies i la circulació de numerari: "durant la producció cada indústria extreu numerari de la circulació i retorna productes, els quals circulen fins a trobar el consum, on es fa el canvi a la inversa" (46). Utilitzar un símil físic es diu: "durant la producció les elaboracions de cada indústria van en direcció centrífuga, és a dir, s'allunyen del productor. Durant el consum, els productes segueixen direcció centrípeta, o sia que s'apropen al consumidor. El numerari efectua un curs anàleg, però a la inversa" (46).

-
- Grup industrial I. Indústries dels combustibles i lubricants
  - Grup industrial II. Producció metal.lúrgica i mecànica
  - Grup industrial III. Indústries tèxtils i anexas
  - Grup industrial IV. Indústria de l'alimentació
  - Grup industrial V. Indústries agrícoles
  - Grup industrial VI. Indústries químiques
  - Grup industrial VII. Indústries de la construcció
  - Grup industrial VIII. Arts gràfiques
  - Grup industrial IX. Serveis de transport
  - Grup industrial X. Serveis d'electricitat i gas
  - Grup industrial XI. Serveis de comunicacions
  - Grup industrial XII. Serveis generals de regadiu
  - Grup industrial XIII. Serveis d'higiene i sanitat
  - Grup industrial XIV. Comerç, crèdit i assegurances

Font: Conselleria d'Economia 1937b,

14. L'ideari anarquista i la ciutat

L'IDEARI ANARQUISTA I LA CIUTAT

Després de La Conquête du Pain (1892), la publicació a Londres, al llindar del segle XX de Fields, Factories and Workshops (1899), de Piotr Kropotkin, seguit de Mutual Aid (1902), havia de tenir una gran importància per a la configuració del pensament anarquista espanyol. Traduccions i edicions es succeïren, ràpidament, fent de Kropotkin i de les seves tesis veritables "llocs comuns" dels anarquistes hispànics. En una carta de l'editor Sempere de València a Miguel de Unamuno datada el 1909, citada per Pérez de la Dehesa (1968, 32), es parla de 8 edicions -50.000 exemplars- de La Conquista del Pan, només a Sempere, i de 4 edicions -16.500 exemplars- de Campos, fábricas y talleres, sempre a Sempere i abans de 1909. Altres editorials -Maucci, Atlante, B. Bauzá- publicarien, també, textos de Kropotkin que esdevindria, fins i tot per als autors que combatién les seves tesis, una font de coneixements i de suggerions, un punt de referència constant.

Kropotkin és l'anarquista que coneix l'economia política del seu temps -a la que acusa sovint de "semi-científica"- i el pensador que capgira l'individualisme de Spencer que tanta influència tindrà sobre la ciència acadèmica. Per a Kropotkin, "la economía política, a medida que se desprende de su forma semicientífica, tiende más y más a convertirse en una ciencia dedicada al estudio de las necesidades de los hombres y de los medios de satisfacerlas con el menor desgaste posible de energía" (s.,a., 5). La forma més idònia per a la satisfacció de necessitats serà "la combinación inteligente de los trabajos industriales con la agricultura intensiva, así como de la asociación del trabajo intelectual con

el trabajo manual" (6). El procés productiu definit per Kropotkin passaria, doncs, per "la descentralització de la indústria", el desenvolupament dels conreus intensius i l'horticultura, la petita indústria instal·lada als "pobles industrials", extesa i difosa a tot el país i la fi de l'oposició treball intel·lectual/treball manual. En el model de Kropotkin no hi ha lloc, doncs, per a la ciutat industrial, per a l'aglomeració causada per localitzacions òptimes. En "una societat racionalment organitzada" no hi ha lloc per les diferenciacions territorials, per a "la divisió geogràfica de la indústria" ni, és clar, per a les grans ciutats, encara que siguin, com París, "centre de les petites indústries". "Colocad las fábricas y los talleres cerca de las huertas y tierras de labor, y trabajad en unas y otras alternativamente" (escriu com a consigna, Kropotkin (s.a., 173)).

Aquest model descentralitzat, basat en la petita producció i en l'agricultura intensiva, que exclou l'estat, com a organitzador, però, també, als sindicats, serà enormement atractiu. "Hi ha tants partidaris de Kropotkin com de Marx a la New Left", va escriure un economista tan seriós com Martin Brofenbrenner fa uns anys (1970).

Ara bé, entre 1899 i 1931 la formació social catalana experimentaria uns canvis fonamentals basats en un important creixement industrial -complex i diversificat- que es recolzava en el desenvolupament urbà de Barcelona. El 1931 comença a ésser difícil per a un anarquista ésser kropotkinià i, al mateix temps, el 1931 és l'inici d'una possibilitat: la presa del poder per part del moviment obrer. En aquest context, Joan Peiró revisa el model de Kropotkin, basant-se en un text d'un cert grux d'un anarco-sindicalista francès: Pierre Bernard.

"Si los pueblos viviesen aún aquella vida semiprimitiva de las aldeas cuyo único problema, podríamos decir, consistía en hacer producir a la tierra y cambiar sus frutos por otros productos en su mayoría elaborados dentro de los límites de las mismas aldeas, las doctrinas kropotkinianas sería perfectamente realizables. Fácilmente podría establecerse el sistema de relaciones basado en el libre acuerdo y el apoyo mutuo", escribía Joan Peiró al llindar d'un text teòric publicat per la CNT en el moment d'iniciar-se una nova etapa de la seva vida. Ni Bakunin, ni Kropotkin servien per a comprendre "sesenta o setenta años de incesante y multiplicada evolución del sistema capitalista, conllevando en sí un fantástico desarrollo del industrialismo..." (Peiró 1931). Calia, segons Peiró, partir dels esquemes organitzatius que proposava Proudhon i, sobretot, llegir-se Sebastien Faure i Pierre Besnard.

El llibre de Besnard, resum de molts anys de reflexió segons explica l'autor a l'epíleg, havia estat publicat en francès el 1930 i en un any se'n feren edicions en suec, alemany, holandès i castellà. L'edició castellana duria el peu d'impremta de Barcelona, era prologada per Joan Peiró i traduïda per Felipe Alaíz. El text de Besnard esdevindria de seguida una eina de treball per als "sindicalistes", com Peiró o Civera i, més tard, per a gent que l'havia combatut, com és el cas de Santillan, que, a El organismo económico de la revolución (1936) el defineix com a punt de partida fonamental per a la realització d'una societat lliure, sense capitalisme i sense estat.

Besnard proposa "la racionalització sindicalista". Vol arribar a l'anarquia partint de l'individu i dels sindicats d'indústria. El camp és, per a ell, un "problema": el problema agrari, "uno de los que ofrecen mayor

cúmulo de dificultades en el período revolucionario" (293). Besnard piensa que la sindicalització de la producció agrària (amb el manteniment dels cultivadors individuals) pot ésser útil per a esborrar la contradicció camp-ciutat: "conviene que las relaciones del campo con la ciudad se perfeccionen a base de reciprocidad" (301). En el futur, "la intensidad que tendrá la vida, más alegre, confortable y parecida a la de la ciudad, serán elementos capaces de apresurar y facilitar la intersección de dos mundos tan distintos y que tanto se complementan: la ciudad y el campo" (302).

L'individu i el sindicat es localitzen a un municipi o "federació local de productors". Si el municipi és "rural" cal fer-ne un de nou: "hay pueblos, aldeas y caseríos que no hallándose a mucha distancia, podrían construir Municipio único con mayores elementos de vida" (315). Els límits del municipi haurien de tenir una base econòmica: "la extensión del Municipio, tal como lo entendemos, se limitará, no por perímetro arbitrario, si no por la capacidad de atracción del centro emplazado geográficamente, es decir, por la Federación Local de Sindicatos" (id).

Besnard parla d'un tipus especial de municipis: els "centros industriales" que "califican hoy el carácter de una región" (173). Aquests centres en l'esquema de Besnard són molt importants car defineixen les regions econòmiques. Així, la pregunta: "¿Qué procedimiento conviene seguir para delimitar la región económica?" (174) és contestada de la forma següent: "propongo que se consideren como puntos de partida las distintas ciudades que tienen positiva importancia por la actividad industrial, intelectual o comercial que despliegan... Una vez designados los núcleos importantes, bastará fijar sus límites de atracción" (175, subratllat de P.B.).

Les funcions municipals (habitatge, obres públiques, higiene, seguretat, cultura, assistència) són descrites a grans trets en el text de Besnard, que proposa, en definitiva, una reorganització de la ciutat dirigida pels sindicats.

& & & & &

De Kropotkin a Besnard, ha calgut referir-se, sempre, a traduccions. La literatura anarquista indígena és extremadament pobre si fem cas de Peiró o de Santillan. Ara bé, cal esgratinyar, trobar dins la faramalla de la literatura "social" del moment els papers escrits pels autors indígenes. Un paper teòric de Martínez Rizo i unes notes de Felipe Alaíz es troben, possiblement, entre els textos més informats i més suggestius produïts per la intel·lectualitat anarquista sobre la qüestió de l'espai i l'organització econòmico-social.

LA URBANISTICA DEL PORVENIR

L'enginyer Martínez-Rizo és l'autor d'un text (1932) que, a desgrat del fet de que hagi estat molt poc utilitzat posteriorment, és un fet insòlit dins la literatura anarcosindicalista. De fet, la "urbanística" és el marc de referència de moltes reflexions i és lògic, fins a cert punt, que a l'entorn del grup d'Orto, sota l'impuls innovador de Mari Civera, sorgís un text com aquest.

El quadern de Martínez-Rizo està dividit en els següents epígrafs:

-
- a (1) Importància de la urbanística
  - b (2) Como crecen las grandes ciudades
    - El "caso Madrid"
  - c (3) La ciudad demasiado grande es antieconómica
    - (4) La higiene en las grandes ciudades burguesas
    - (5) La gran urbe es antisocial
  - d (6) Evolución de la urbanística burguesa
    - Casas baratas
    - Determinismo de los medios de locomoción
    - La congestión del tráfico
    - Los rascacielos
    - Las ciudades satélites
    - La ciudad jardín
  - e (7) El trazado de poblaciones en el porvenir
    - Desconexión de las grandes urbes
    - Regulación de la migración sindical i geográfica
    - Las plantas de las ciudades futuras

f (8) El edificio en si al presente

Condiciones higiénicas en los edificios

La planta de las viviendas

La alzada

Materiales de construcción

Decoración de los edificios

(9) La vivienda en si en el porvenir

Su planta

Su alzado

Materiales de construcción

La ornamentación de mañana

g (10) Para terminar

Font: Martínez Rizo, 1932

Les parts a, b i c són de reflexió teòrica general -amb l'estudi d'un cas concret: la ciutat de Madrid i la referència constant a Barcelona-, la part d és una reflexió unitària sobre la "urbanística burgesa" i les seves manifestacions específiques, la part e és un esboç de política urbana "llibertària" i la part f inclou l'anàlisi i l'alternativa política per a l'habitatge. La separació entre el traçat urbanístic i l'habitatge és, només veient l'índex, un fet. També, en el pla de la política urbana, la definició de dos cossos: "la urbanística burgesa" i "la urbanística del porvenir".

Algunes definicions

Els trets utilitzats per Martínez Rizo per a definir la urbanística són un xic imprecisos, malgrat l'estil directe del discurs. "La urbanística -escriu- (es la) ciencia que estudia todo cuanto se relaciona con las ciudades" (3). Les ciutats "són, en realidad, organismos vivientes", però "han crecido sin plan preconcebido, al calor

de los intereses de los capitalistas y, cuando ha habido plan, no ha sido casi nunca respetado" (3), l'organisme, doncs, per una banda, però, per l'altra, lligam entre desenvolupament urbà i interessos capitalistes.

La urbanística estudia "dos puntos fundamentales relacionados el uno con el trazado de las poblaciones, y el otro con la vivienda en sí" (4). Ara bé, "la urbanística, hoy por hoy, es una ciencia abstracta que estudia fenómenos sin posible aplicación práctica de sus leyes... por ello nos parece muy interesante ocuparnos de la urbanística del porvenir, única urbanística eficaz" (4). I, "para quienes tenemos fe en que no está muy lejano el día en el que desaparezca la propiedad privada, el estudio de la urbanística es de una importancia capital" (4).

La urbanística seria, doncs, en la concepció de Martínez Rizo, l'estudi de les ciutats que, sotmeses a les lleis del capital, tenen una evolució (aparentment) organicista, no-planificada. Aquest estudi dividit en dos grans parts: l'estudi del traçat, és a dir de la concreció espacial del sistema urbà, i l'estudi de l'habitatge tindria però, pel moment, un interès estrictament teòric, donada la impossibilitat de fer "aplicacions" en un règim de propietat privada. Ara bé, la (hipotètica) proximitat d'un nou règim de propietat fa necessari i actual el coneixement d'aquesta ciència.

Ciència, d'altra banda, recent: "a mediados del XIX, ni se le daba gran importancia a los fenómenos de que esta ciencia se ocupa, ni casi se concebía la posibilidad de existencia, aunque sus problemas se presentasen apremiantes en las grandes urbes, mereciendo, como en Paris, soluciones empíricas" (3). Haussmann seria un empíric i Cerdà no hauria existit, segons aquesta concepció. Curiosament, Martínez Rizo combina, com feu la intel·lectualitat de la Lliga, l'oblit

de la Teoria general (1867) de Cerdà, amb la crítica al Pla Cerdà, atribuït genèricament a "los ingenieros de caminos, que debían aprobar el proyecto en Madrid" (5). En aquest cas, la crítica es basa en una observació falsa: el traçat octogonal crearia un tràfic més lent que el radial presentat pels arquitectes.

Un punt assenyalat més amunt -la necessitat de planificació- és a la base d'un aclariment important: "a nosotros, que somos enemigos de toda ley y de toda coacción, debe parecernos, no obstante, muy mal tal inhibición de los poderes, al dejar estos abandonada la vida de la ciudad a la orgía de egoismos propia de la organización capitalista" (3). La solució dels problemes urbans té com a objectiu "mejorar la vida diaria de cada uno de los habitantes de la ciudad en cada momento de todos sus días" (5). D'on la necessitat, en el cas de les ciutats, de pla, d'ordre i, en definitiva, de coacció.

Les causes del creixement urbà

Segons Martínez Rizo, "las poblaciones han nacido y han crecido como consecuencia de la existencia de la autoridad y la propiedad privada" (6). El "centralismo políticoadministrativo" per un costat, l'increment del valor del sòl, per l'altre, són els primers punts que cal assenyalar, car "la aglomeración de enormes masas humanas da una importancia excesiva al valor del suelo edificable y sus poseedores realizan beneficios inmensos viendo multiplicarse el valor de los solares por un coeficiente grandísimo" (6).

D'on: "la urbanística burguesa se preocupa de hacer crecer a las grandes poblaciones" (11), car "el interés de la burguesía es que la ciudad crezca" (6). Lògicament la intervenció del sector públic local podria modificar les expectatives de la burgesia, "pudiera el municipio comprar la superficie de los alrededores por la que luego se extenderá la ciudad" (7). Però aquesta possibilitat és nul·la car

"sería hacerle la competencia a los especuladores, lo que es un absurdo dentro del orden burgués" (7).

Martínez Rizo observa les baixes taxes de creixement natural de les grans poblacions, car el decreixement de la mortalitat a la ciutat va acompanyat d'un descens de la natalitat. Dona les següents taxes de creixement natural:

Període 1900 - 1903	
Santander	13,84
Ciudad Real	12,24
La Coruña	12,05
.....	
Sevilla	6,48
Madrid	2,68
Barcelona	2,48

Font: Martínez Rizo, 1932, 8

D'on, la necessitat de recolzar (o de forçar) les migracions camp-ciutat, car "el crecimiento de las grandes ciudades es un negocio burgués realizado a costa de la despoblación de los campos" (8). Des-població que és considerada, des del punt de vista econòmic, com a negativa.

"Las grandes urbes... son antieconómicas, antihigiénicas y antisociales"
(28)

Les raons del caràcter "anti-econòmic" (és a dir: dis-econòmic) de les grans ciutats serien, segons Martínez Rizo, de diversos tipus: En primer lloc, el creixement més que proporcional del cost dels serveis públics ("Los servicios públicos, lejos de acrecentar su coste

proporcionalmente al número de habitantes, lo hacen mucho más aprisa" (15)) demostrat per: a) les estadístiques sobre els pressupostos de despeses dels serveis públics de les ciutats angleses, publicats a un informe de l'Institut de Reformes Socials (1923), b) les dades de consum d'aigua de Madrid, segons dades del periòdic El Imparcial. En segon lloc, el creixement urbà implica una certa i necessària (i costosa) redefinició dels elements del sistema urbà ("Conforme va creciendo una gran ciudad... van cambiando las condiciones circunstanciales de todas sus partes, obligando a gastos inútiles" (16)). Aquesta redefinició d'àrees i de punts concrets -el centre, per exemple, "se va congestionando cada día más, obligando a demoliciones para ensanchar sus calles" (16)- significa un malbaratament dels recursos financers. En tercer lloc, el creixement no-planificat, que produeix la dispersió d'habitat, centres de producció, serveis personals, etc., augmenta (innecessàriament) la mobilitat d'homes i de mercaderies, té dos efectes negatius: "uno, que el día tiene menos horas útiles por el tiempo que se gasta en ir de una parte a otra; otro, que todo se encarece" (16). Pèrdua d'hores-treball, doncs, i augment general dels costos, degut a la necessitat de comptabilitzar el cost del transport. En quart lloc, la gran ciutat fa enormement costosa la distribució d'aliments, que si bé "da más posibilidades de enriquecimiento al comercio, complica enormemente la economía ciudadana y encarece extraordinariamente la vida" (16-17).

Aproximant-se a les utopies pessimistes actuals, l'autor escriu: "esta complejidad de la gran urbe y su divorcio de los campos, hace que en ella subsista el peligro medieval del hambre. Una pequeña rotura en el complicado mecanismo del cambio y la distribución puede ocasionar el hambre en la gran ciudad" (17).

El caràcter no-higiènic de les grans ciutats (mesurable en les taxes

de mortalitat, elevades) té, en opinió de Martínez Rizo, "enorme importància en la economia" (17), car significa dificultats per a la reproducció simple de la força de treball. Les explicacions per a aquest fet cal centrar-les en "el gran negoci burguès de explotar al prójimo mediante el encarecimiento del suelo, nacido de la aglomeración ciudadana" (12), i en el fet de que, en principi, "la urbanística burguesa se preocupa de hacer crecer a las grandes poblaciones... pero se preocupa poco de que la gente viva bien o mal" (11). Dades extretes del Congrés de la Edificació de 1923 (IRS, 1924) recolzen aquests tipus d'afirmacions. Les xifres sobre mortalitats al camp i a la ciutat, amb tot, són favorables, lleugerament a la ciutat: "ello no es debido a que, al crecer la población haya mejorado su higiene, sino a los adelantos de la ciencia médica" (17). Per a subratllar el caràcter no-higiènic de la ciutat en front al camp, Martínez Rizo es veurà obligat a treure exemples concrets de certs barris (fins i tot de certes cases) de Madrid i de Barcelona: el número 6 del carrer del Teatre, una taxa de mortalitat del 104 % el 1916, el número 15 del carrer de Tallers, 300 % (13).

El caràcter "anti-social" de les grans ciutats es despren del fet de que són un dels productes més "típics" del capitalisme i del centralisme polític (19). Martínez Rizo enceta una llista de característiques negatives que no sotmet a cap ordre especial: parla de l'existència d'una majoria de "derrotats" i una minoria de "triomfadors", de la difusió de la pressa i la mecanització i de les malalties mentals que provoquen, de la pol·lució ("grandes masas de explotados, envenenándose en la pestilente atmósfera de sus barriadas miserables" (19)), del gansterisme ("apachismo" (19)), etc., etc.

La urbanística burgesa

A desgrat de les afirmacions contingudes a Algunes definicions, Martínez Rizo dedica una certa atenció al que ell anomena urbanística burgesa. La motivació fonamental de la urbanística burgesa és establir defenses en front a una possible (i inevitable) revolució futura. La base teòrica seria el socialisme de càtedra dels partits socialistes, "aliados a la burguesía para permitirle subsistir" (19). La primera manifestació de la urbanística burgesa seria la política de cases barates. L'oposició a aquesta política per part dels llibertaris és radical: "para nosotros, las casas baratas constituyen un insulto que se nos escupe al rostro... significan la consagración de la injusticia social. No comprendemos por qué han de haber casas caras para los ricos y casas baratas para los pobres... es una manera capciosa de aburguesar al proletariado" (19-20). L'autor distingeix, però, entre les realitzacions socialistes a Àustria ("el plan de edificar casas baratas ha dado el apetecido efecto de albergar en determinadas condiciones al proletariado" (20)), i a Espanya a on "las casas baratas ni han sido baratas ni han sido para los pobres" (20).

La segona manifestació de la urbanística burgesa seria el perfeccionament i abaratiment de certs mitjans de comunicació. El desenvolupament de les xarxes de tramvies i autobusos permet extendre l'edificació, valoritzar solars fins al moment inaprofitables i construir a menor cost (encara que, en el pressupost familiar, caldrà sumar a un lloguer menor que el de les habitacions del centre, la despesa mensual en transports). La Ciutat Lineal seria un exemple particularment clar del que l'autor anomena determinisme dels mitjans de comunicació: "se trata de una línea de tranvías creada expresamente para valorizar los solares existentes a lo largo de su trazado,

negocio capitalista realizado por una empresa a base de contratos de opción para la compra de dichos solares" (21). Les autopistes i els metropolitans són les noves formes de comunicació que "se ha apresurado a utilizar la burguesía para llevar más lejos su fabuloso negocio fundamentado en la supervaloración del suelo" (22). Així, "la base del negocio que tales autopistas tratan de establecer, está en la expropiación a precio corriente de dos amplias fajas laterales que, con la facilidad de comunicaciones, se transformarían en solares edificables" (22). Els metropolitans, pel seu costat, signifiquen un progrés en relació al tramvia per la seva major rapidesa, fent possible l'allunyament de les àrees densificades del centre. Ara bé, "lo que se gana en salud al alejarse del hacinamiento central, se pierde en el tiempo necesario para los viajes" (21).

L'altra cara del desenvolupament dels mitjans de comunicació seria la congestió del tràfic, tant als sectors centrals com als nusos de comunicació. Les solucions (parcials) adoptades per la urbanística burgesa són, ahora, ineficaces i costoses. Aquestes solucions són "la demolición de grandes masas de edificios para construir grandes avenidas, la supresión de los tranvías en la parte céntrica de las grandes ciudades y una rigurosa ordenación del tránsito automovilístico... se trata únicamente de paliativos" (23).

La tercera manifestació de la urbanística burgesa són els gratacels. Aquí, també, Martínez Rizo es situa en una línia -que, en un altre pla, enceta, també, Rendu (1932)- que ha esdevingut especialment fructífera com es fa palès, per exemple, en la col.laboració de M. Tafuri, al col.lectiu La città americana (1973). L'arrel econòmica dels gratacels és senzilla: "para que los altos precios alcanzados por el suelo puedan dar rendimiento, se ha llegado lógicamente a levantar esos monstruos de la edificación..." (23). Si bé permeten, en prin-

cipi, "reducir las distancias al ubicar en menos superficie una gran ciudad" (23), motiven, en canvi, un augment de la congestió del tràfic. Però la lectura que es fa dels gratacels va més enllà: el gratacels és un símbol del capitalisme americà, el gratacels és l'anti-natura, ("la mayor parte de las habitaciones tienen que recurrir constantemente al alumbrado y a la ventilación artificiales" (24)), els ascensors i els passadissos dels gratacels perllonguen l'espai de circulació situat fins ara a nivell de terra, etc.

"La urbanística del porvenir, o sea la urbanística comunista libertaria....." (20)

L'argumentació que segueix, a desgrat de la seva simplicitat i dels seus punts de contactes amb altres papers (Montseny 1933, Alaiz 1937, Leval 1937), fou tan interessant com marginal. El lema central fóra: "Dado que el principal negocio de la burguesía es el correspondiente al capitalismo inmobiliario, dado que la más absurda de las apropiaciones es la del suelo, dada la importancia que para el hombre tiene la vivienda y la ciudad, y: dado que ésta, libre y federada con las demás ciudades es el organismo básico del nuevo sistema, tal vez sea la urbanística lo más importante de cuanto al nuevo régimen (social) atañe" (28).

La urbanística de la futura societat comunista llibertària tindrà el seu origen, però, segons es despren del text que s'analitza, en una teoria urbana sorgida de i per a la societat burgesa: la teoria de la ciutat-jardí formulada pels "urbanistas modernos" (que no són, per tant, ni burgesos ni llibertaris). Les grans ciutats no han de créixer més i cal construir noves ciutats (new towns) separades de les altres per camps lliures, planificades prèviament. Aquestes noves ciutats serien construïdes segons el model de la ciutat-jardí:

nuclis definits i compactes en els que cada habitatge tingui pati i jardí, amb especialitzacions funcionals, amb diferenciació entre arteries destinades al tràfic i carrers peatonals, amb enllaç ràpid amb els altres nuclis, entre els que situarien grans espais lliures per a usos diversos (oci, agricultura, higiene) que exclourien, però, l'edificabilitat. L'autor cita entre els formuladors d'aquest model a Raymond Unwin i una memòria seva (publicada a: IRS, 1924) i a Ebenezer Howard i el seu Garden cities of tomorrow. Per a l'autor, aquest model és l'òptim: "evidentemente, las ciudades deberfan ser así" (27) (Com Letchworth i Welyn o com Mariemont). Ara bé, l'existència del capitalisme fa impossible la realització d'aquest model ("pese a lo establecido por los modernos urbanistas... las ciudades siguen creciendo desordenadamente y los partidarios de las ciudades jardín tienen que limitarse a ser unos platónicos admiradores de una idea" (27)).

Una alusió -un cop més, negativa- a Cerdà: la ciutat-jardí no és "una mezcla de jardín y de ciudad, destructora del carácter y belleza de ambos" (26). I un record a la difusió del moviment de la ciutat-jardí: "sus teorías se extienden rápidamente, habiéndose fundado en todo el mundo numerosas Sociedades para el fomento de las ciudades-jardín que constituyen una Federación mundial" (26).

A la base de la urbanística comunista llibertària, doncs, no hi hauria l'experiència de la socialdemocràcia germànica (identificada amb l'elemental construcció de cases barates) sinó l'experiment políticament molt més moderat de les new town britàniques.

En síntesi, les propostes foren: I) desconexió (o desarticulació) de les grans ciutats, a realitzar, en part, automàticament, si desapareixen les causes que han creat l'aglomeració, en part conscientment; II) enderrocament de les habitacions anti-higièniques (de Ma-

drid i Barcelona) per zones, "transformando las grandes urbes en un conjunto de núcleos aislados" (29); III) "Racionalmente, sería lo ideal una repartición uniforme de la población de un país, pero, no obstante, siempre habrá razones que aconsejen sobrepoblar determinadas zonas por sus mayores condiciones de productibilidad" (29). Es proposa, però, el següent programa:

---

2 nuclis de 100.000 hab.	(Madrid i Barcelona)
11 nuclis de 50.000 hab.	(València, Bilbao, Vigo, Saragossa, Valladolid, Múrcia, Cartagena, Sevil- lla, Màlaga, Granada i Càdis)
N nuclis de 25.000 hab.	("capitales de provincia y poblaciones hoy ya po- pulosas")
10.000 nuclis de 2.000 hab.	(ajuntaments existents al moment)

Font: Martínez Rizo, 1932, 30

IV) Relocalització industrial per a difondre les instal·lacions industrials a tots els municipis autònoms, en funció de les matèries primes i de les comunicacions, dirigida per un Consell Nacional del Treball que, al mateix temps, donaria impuls a les noves migracions camp-ciutat; V) Zonificació: centre per a les funcions públiques (Sindicats, Museus, Teatres), avingudes amb funcions comercials a partir del centre, de fàbriques i tallers, allunyada, zona d'esbarjo i verd urbà i zona residencial amb edificis de 1 o 2 plantes com a màxim; VI) Com a xarxa estructural bàsica es proposa una estranya

distribució octogonal (no: ortogonal) que forma mansanes triangulars (De nou, la resposta inconfesada a Cerdà: en aquest cas s'utilitza la mansana però s'altera, ingènuament, la forma: hem passat del quadrat escapçat pels xanfrans, al triangle, també escapçat. Evidentment, la supressió de mansanes (de 4 o de 8) pot donar lloc a la creació d'espais públics (32-33)).

En definitiva, doncs, les propostes de Martínez Rizo deuen molt al model de la ciutat-jardí, una mica, possiblement, a la tradició higienista local, gens a la tradició socialista. Reflexen, des de lluny, els tòpics fabricats damunt el Pla Cerdà i, en un altre pla, el funcionalisme (i el seu primer postulat: la zonificació) que esdevindria molt important, al Sud dels Pirineus, pocs anys després. Hi ha, també, algun punt de contacte amb el mític "municipi lliure" d'un Montseny (1933), per exemple, i amb el lema del retorn a un camp (diferent) de Piller (1932). Les fonts informatives provenen, però, del menyspreat socialisme de càtedra que inspira nombroses publicacions de l'Institut de Reformes Socials. Ara bé: influències obertes o encobertes, punts de contacte i fonts són, només, el rerafons d'una organització de materials ideològics en gran part originals.

L'habitatge futur

L'estudi de l'habitatge -de la "urbs elemental" de Cerdà- segueix al del conjunt urbà. No hi ha, però, una "qüestió de l'habitatge" a l'estil socialista sinó, simplement, la definició de les característiques materials dels habitatges del futur, a partir de la definició d'uns standards que, en qualsevol cas, assenyala que hauran d'ésser discutits:

---

superfície per individu	100 m2.
superfície per família	500 m2.
<u>relació habitatge/jardí . . . . .</u>	<u>1/5</u>
superfície per dormitori	4 m2.
menjador	20 m2.
sala d'estar	20 m2.
cuina - bany	20 m2.
entrades, passadís	20 m2.
habitatge familiar mínim	100 m2.
habitatge familiar màxim	500 m2.
número de plantes edificades màxim	2

Font: Martínez Rizo, 1932, 39

Hi ha, també, una preocupació dels materials de la construcció -i per les innovacions en aquest camp-. S'aconsella, degut al previst gran augment de la demanda, l'ús (amb excepcions) dels materials locals i l'atenció a les necessitats climatològiques. Les noves possibilitats obertes pel ciment armat, per exemple, no han estat encara desenvolupades, es diu: només han servit per a "acentuar la artificialidad de la vida moderna" (37). La nova tecnologia ha de permetre coses ben diferents dels gratacels (per exemple, "imaginad cuatro columnas huecas de cemento armado de doscientos o trescientos metros de altura y, sobre ellas, una plataforma sobre la que se levante un sanatorio de altura con aire purísimo y con rayos de sol vivificantes. Un verdadero rascacielos, pero de salud, y en busca de la Naturaleza, no huyendo de ella" (41-42)).

"Barcelona, ciudad rural"

Dins la literatura anarco-sindicalista són ben poc freqüents les anàlisis de la realitat urbana catalana. Per aquest motiu, els treballs de Felipe Alaiz a Tiempos nuevos, -les notes sobre la construcció a Barcelona publicades a Sindicalismo (Peñarroya 1934), o la inclusió d'un article sobre Barcelona a la sèrie de Dionisos[&] sobre ciutats del món publicada a Mañana (1930) han d'ésser -a desgrat del seu to pretesament literari- assenyalats i disseccionats.

Alaiz publicaria dos articles llargs sobre dues ciutats catalanes: Barcelona i Lleida. Al dedicat a Lleida (Alaiz 1936b) inclouria, a més, una certa classificació: ciutats de mercat (Olot, Vic), ciutats-fàbrica (Manresa, Terrassa, Sabadell), ciutats-ciutat (Lleida, Reus, Tortosa). Barcelona fóra un cas a part. Un cas especialment difícil de copsar, perquè "Barcelona rehuye la síntesis" (Alaiz 1935a, 132). Barcelona, a més, inclouria nuclis amb caràcters diferenciats (Alaiz 1935b).

L'autor distingeix genèricament entre tres ciutats: "los barrios viejos", "los geométricos", "las barriadas extremas" (132). Dels barris vells, Alaiz en diu poca cosa. L'accent és posat en la contradicció existent entre la visió del "turista", el "arquitecto" i "el gobernante" i la dels habitants del sector. Per al primer grup, els valors estètics són els predominants, per al segon "lo típico de la parte vieja de Barcelona (és) falta de sol, humedad, ofensa al olfato, estrechez, mala distribución del espacio y sobra de éste en las piezas destartadas" (id).

(&) Antoni Garcia Birlan.

El primer grup -"estos señores"- és partidari de la conservació -"exaltan lo vetusto de los barrios viejos y procuran su conservación" (id)-. El segon es suposa, perquè no és dit explícitament, seria partidari de la no-conservació, és a dir, de l'enderrocament, una mica en la línia més radical del funcionalisme (vegeu el projecte de Charles-Edouard Jeanneret dit Le Corbusier per a la ciutat antiga de Barcelona a La ville radieuse (1964, 307)).

La ciutat geomètrica -l'Eixampla- és objecte de molta més atenció. Hi ha dos tipus de qüestions que Alaiz vol desenvolupar: les condicions de vida a l'Eixampla, per un costat, i els orígens -els motius- de l'Eixampla, per l'altre. Un fet explica l'altre: els motius de la construcció de l'Eixampla expliquen les condicions del consum col·lectiu d'hàbitat a l'Eixampla. Quines són aquestes condicions? En síntesi, "en el Ensanche (hi ha) menos aire en edificios por metro cuadrado que en el casco antiguo como ya demostró el Dr. Queraltó" (132). Altes densitats en l'espai construït, doncs, només compensades per "los chaflanes y lo que se llama calle" (id).

L'Eixampla no seria doncs la ciutat burgesa sino una ciutat amb unes condicions d'habitabilitat semblants a les de la degradada ciutat antiga. Per què? Per la lògica de la construcció de l'Eixampla que és la lògica del benefici: "el Ensanche se construyó por cinco motivos principales, derivados todos ellos de plétora de dinero" (132). La part del treball dedicada als cinc motius de l'Eixampla degué interessar vivament als lectors, car, quan els treballadors del sector de la construcció decidíssin publicar-la de nou durant la ^u guerra al seu òrgan d'opinió (Hoy 1937).

Els orígens i el desenvolupament de l'Eixampla cal lligar-los, segons Alaiz a cinc tipus de capitals. En primer lloc, al capital d'origen co-

lonial car "fue un alivio para la industria encontrarse despues de perdida Cuba con una nueva colonia en el Ensanche barcelonés" (133). De fet, la construcció de l'Eixample fou possible perque existia una demanda creixent d'habitatges provocada per la immigració a Barcelona que originaria "la acumulación de levantinos y aragoneses en Barcelona" (132). Recolzant-se en aquest procés s'endegaria tota una política urbana a nivell municipal que Alaiz jutja moralísticament: "la vanidad de la política barcelonesa, tan de acuerdo por entonces con el estamento popular en edificar casas como pocilgas y en hacer de Barcelona una ciudad millonaria en pobres, triunfó en todos los frentes" (133). Així, judici negatiu a banda, Alaiz, com Prat, enllaça capital colonial, retorn de capitals després de la crisi del 98, creixement constructiu de l'Eixample, política de la Gross-Barcelona amb l'acord conjuntural dels estaments populars alimentats per una immigració constant.

En segon lloc, el petit capital creat per la producció mercantil simple, "dinero de artesano engreído" (133). En aquest cas, "el solar se compraba a plazos y la edificación podía hacerse con hipoteca" (id). Tota la petita propietat de l'Eixample té aquest origen, que cal separar convenientment de l'Eixample del capital colonial.

En tercer lloc, el "dinero procedente de préstamos usurarios" (id). Per què? Perque "se dió el caso de que los usureros abandonaban sus usuras porque resultaba usura mayor la especulación con peones constructores y con inquilinos que la usura prestamista" (id). Essent la rendibilitat del sòl urbà superior a la dels préstecs usurers, els capitals apilats en l'exercici de l'usura serien esmerçats en la construcció.

En quart lloc, Alaiz parla dels capitals rurals. La inversió en la cons-

trucció i en l'adquisició de solars era més rendable, per als propietaris rurals, que l'establiment de millores a l'agricultura. L'Eixampla és en part producte de les inversions de la burgesia agrària catalana.

Per fi, cal citar el "dinero aleatorio", que procedeix del joc, del contraban, dels negocis il·lícits. No: del benefici industrial, car, Alaiz no indica en cap cas que el capital industrial sigui invertit a l'Eixampla.

La tercera ciutat, després de la ciutat antiga i l'Eixampla, és la ciutat de les barriades industrials, alimentades per l'"exodo constante de los rurales" (134). El cas de Barcelona és semblant només al de certes àrees de Califòrnia i d'Àfrica del Sud: "se da el caso de que la invasión rural ha ruralizado a Barcelona hasta el punto de que hay en ella más capesinos que en cualquier zona agrícola catalana" (id). Conseqüències d'aquesta ruralització: caciquisme, baixa dels salaris, inflació, creixement del "censo forzoso de parados" (id), baixos nivells d'escolarització, gansterisme. Alaiz és contrari a la ruralització de Barcelona per dues raons. Per una banda pels efectes negatius que té sobre les condicions de vida de la ciutat tant pel que fa a l'hàbitat, que es degrada progressivament, com pel que fa al procés d'aculturació (així, "Barcelona gasta diària y voluntariamente en alcohol y espectáculos un millón de pesetas... mientras los hospitales están desatendidos" (id). Per altra banda, la immigració ha significat el debilitament -definitiu?- de l'economia agrària d'amples zones de la Península.

La dialèctica Barcelona saturada vs. liquidació de l'agricultura tradicional ("ocho millones de hectáreas incultas en absoluto") és denuncia-

da per Alaiz. Ara bé, el propi Alaiz admet la pràctica inexistència d'una política urbana i territorial per part dels sindicats. Aquest és un punt que és precís examinar amb molta cura, des de l'òptica disciplina amb la que són escrites aquestes ratlles, "Los sindicatos confederales -escriu- controlaron, a veces con acierto, el movimiento de masas de asalariados de una zona del territorio ibérico a otra, con ocasión de conflictos. Fuera de éstos, los sindicatos no llegaron nunca a preocuparse ante el cúmulo excesivo de las barriadas barcelonesas, por ejemplo" (134). La política urbana i territorial sindical s'hauria limitat, doncs, a lligar conflictes espacialment distants, tot evitant, potser, fenòmens d'esquirolatge més o menys evidents. En aquesta línia, és evident que la literatura científica sobre la història del moviment obrer pot dir, en el futur, coses que, de segur, interessaran. Alaiz s'esmuny, quan escriu "es evidente que cualquiera puede vivir donde le acomode sin dar explicaciones a nadie y que más sabe el torpe en su casa, etc, etc, etc" (id). El laissez-faire del sindicalisme, doncs, ha produït -o com a mínim no s'ha oposat a la creació de- "Barcelona, la metròpoli de supuesta magia..." (135), que, en definitiva, és una ciutat ruralitzada amb una vida política típica dels districtes rurals tradicionals. L'alternativa serà, en parlarem, una nova modalitat de "retorn al camp" (Leval 1932) o una kropotkiniana conquesta de l'energia (Santillan 1936).